

सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

शिक्षक मार्गदर्शिका
पूरक साहित्य : २०२०
इयत्ता : दुसरी

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद,
महाराष्ट्र, पुणे

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम
संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे.

शिक्षक मार्गदर्शिका – पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता : दुसरी)

- प्रवर्तक :
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, महाराष्ट्र राज्य.
- मार्गदर्शन :
वन्दना कृष्णा, (भा.प्र.से.)
अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
विशाल सोळंकी, (भा.प्र.से.)
आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- प्रकाशक :
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- संपादक :
दिनकर पाटील
संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी संपादक :
विकास गरड, प्र. प्राचार्य (समन्वय)
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
मनिषा यादव, वरिष्ठ अधिव्याख्याता,
आंतरराष्ट्रीय गुणवत्ता कक्ष, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- मुख्य समन्वयक (अभ्यासगट) :
डॉ. चंद्रशेखर मुरुमकर,
अध्यक्ष, विषय समिती, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे.
- संपादन साहाय्य :
विवेक गोसावी
संचालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे.
राजीव पाटोळे, समन्वयक,
विद्या विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे.
वर्षारानी भोपळे,
वरिष्ठ अधिव्याख्याता, समग्र शिक्षा विभाग, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रथम आवृत्ती : सप्टेंबर २०२०
- प्रती : -
- मुद्रक : रुना ग्राफिक्स, पुणे.
- आंतरराष्ट्रीय गुणवत्ता कक्ष, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

प्रास्ताविक

शिक्षक मित्रांनो,

राज्यातील महाराष्ट्र आंतरराष्ट्रीय शिक्षण मंडळ हे महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळात विलीन करण्यात आल्याने राज्यातील ८१ आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या शाळांतील विद्यार्थ्यांना आता शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून समग्र शिक्षा अभियान अंतर्गत एकात्मिक व द्विभाषिक पाठ्यपुस्तके पथदर्शी प्रकल्पान्वये पुरविण्यात आलेली आहेत. या ८१ शाळांमधील इयत्ता पहिली ते पाचवीसाठीच्या शिक्षकांसाठी सदर पाठ्यपुस्तके साधन म्हणून वापरताना राज्यस्तरावरून प्रचलित अभ्यासक्रमावर आधारित आपणांस उपयुक्त अशी शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० आपल्या हाती देत असताना आम्हांला आनंद होत आहे.

राज्यात स्थानिक स्वराज्य संस्थांमार्फत चालविण्यात येणाऱ्या ६६०३३ शाळा आहेत. या शाळांसाठीचा अभ्यासक्रम टप्प्याटप्प्याने आंतरराष्ट्रीय दर्जाचा करण्यासाठी शासन प्रयत्नशील आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे व महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे यांच्या समन्वयाने प्रचलित अभ्यासक्रमविषयक पूरक साहित्य तयार करण्यात आलेले आहे.

एकविसाव्या शतकातील कौशल्ये विद्यार्थ्यांना आत्मसात होणे तसेच दैनंदिन जीवनात येणाऱ्या विविध आव्हानांना आत्मविश्वासाने, समर्थपणे सामोरे जाणे हे अभ्यासक्रमाचे एक महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. विद्यार्थ्यांसाठीची अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया तणावरहित, आनंददायी व प्रभावी होण्यासाठी आणि शिकणे अधिक समृद्ध करण्यासाठी, समाविष्ट करावयाच्या वैविध्यपूर्ण अध्यापनशास्त्रीय ज्ञानाच्या संदर्भात चांगले आकलन होण्यासाठी विविध अध्ययन अनुभव तसेच विविध उपक्रम व कृती सदर पूरक साहित्यामध्ये सुचविण्यात आलेल्या आहेत. तसेच विद्यार्थ्यांना स्वयं-अध्ययनाला प्रवृत्त करण्याच्या दृष्टीने आपणांस अधिकाधिक मार्गदर्शन होण्यासाठी सदर पूरक साहित्य समृद्ध करण्यात आले आहे. आपल्या विषयातील ज्ञान आणि कौशल्ये यांमध्ये वाढ करण्यासाठी सदर साहित्याचा निश्चितच उपयोग होईल याची आम्हांला खात्री आहे.

सदर पूरक साहित्याचा दैनंदिन अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेमध्ये प्रभावी वापर करण्यासाठी संबंधित पूरक साहित्याच्या अनुषंगाने इयत्ता पहिली ते पाचवीच्या वर्गास अध्यापन करणाऱ्या मुख्याध्यापक व शिक्षक यांच्यासाठी प्रशिक्षण आयोजित करण्यात येत आहे. अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टे साध्य करण्याच्या अनुषंगाने अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया सहजसुलभ व आनंददायी होण्यासाठी सदर पूरक साहित्याचा व प्रशिक्षणाचा निश्चितच उपयोग होईल.

दिनकर पाटील

संचालक,

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र.

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - दुसरी) : (तीन)

पूरक साहित्याचा वापर - मार्गदर्शक सूचना

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये सर्वांचे स्वागत. प्राथमिक शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणाबरोबरच प्रत्येक विद्यार्थ्यांस गुणवत्तापूर्ण शिक्षण मिळावे हे शिक्षणाचे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. तसेच येणाऱ्या काळात समाजात आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेत सहभागी होण्यासाठी प्रत्येक मुलाला तयार करणे, हा सार्वत्रिक आणि गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा उद्देश आहे. हे साध्य करीत असताना शिक्षकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे.

दैनंदिन अध्ययन-अध्यापनात येणाऱ्या समस्या सोडवून गुणवत्ता वाढविण्यासाठी नवनवीन प्रयोग करणे आवश्यक असते. तसेच विद्यार्थ्यांना स्वयं-अध्ययनाला प्रवृत्त करण्यासाठी व त्यांच्यातील सर्जनशीलतेला वाव देण्यासाठी शिक्षकांनी नेहमीच नाविन्याचा शोध घेणे व आवर्जून अध्ययनपूरक साहित्याचा वापर करणे आवश्यक आहे. आपण करीत असलेल्या ज्ञानदानाच्या या प्रयत्नांना अधिक बळ प्राप्त व्हावे म्हणून ही शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० निर्मिती करण्यात आली आहे. आपणा सर्वांना ज्ञात आहेच की माहितीचे रूपांतर कृतीत होते तेव्हाच ज्ञाननिर्मिती होत असते. तदनुषंगिक माहितीचे रूपांतर कृतीत कसे करावे याचे मार्गदर्शन करणारी ही मार्गदर्शिका तुम्हांला उपयुक्त ठरेल याची आम्हांस खात्री आहे.

प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ नुसार ही शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० इयत्तानिहाय तयार करण्यात आलेली आहे.

या मार्गदर्शिकेची उद्दिष्टे :

- १) सुलभक आणि शिक्षक यांना प्रचलित अभ्यासक्रमाच्या अध्ययन निष्पत्तीप्रमाणे पूरक अनुभव देण्यासाठी व विद्यार्थ्यांची अधिक प्रगती करण्यासाठी नवीन अध्यापनशास्त्रीय ज्ञानाच्या संदर्भात योग्य आकलन आणि आवश्यक कौशल्ये निर्माण करणे.
- २) मुख्य विषयातील प्रत्येक इयत्तेसाठी निश्चित करण्यात आलेल्या अध्ययन निष्पत्ती साध्य करण्यासाठी शिक्षकांच्या क्षमता विकसित करणे.
- ३) मुख्य विषय म्हणून इयत्ता पहिली ते पाचवीसाठी अध्यापन करणाऱ्या अध्यापकांना त्या संबंधित विषयाचे स्वरूप व व्याप्ती समजून घेण्यास मदत करणे.
- ४) पाठ्यपुस्तक हे साध्य नसून साधन आहे, यास्तव पाठ्यपुस्तकात समाविष्ट केलेल्या घटकाप्रमाणे परिसरीय कृतीपूर्ण व सर्वांगीण सहभाग विकासाचे अध्ययन अनुभव देणे.
- ५) पाठ्यपुस्तकातील उपक्रमांव्यतिरिक्त अध्यापनतंत्रासह अध्ययन अनुभवाला पूरक असे उपक्रम विद्यार्थ्यांना देणे आणि ते त्यांच्याकडून करून घेणे.
- ६) आशयाच्या विश्लेषणानंतर शिक्षकाला विद्यार्थ्यांकडून जे वर्तनबदल अपेक्षित असतात, त्या अध्ययन निष्पत्तीची ओळख करून देऊन समर्पक मूल्यमापन तंत्राची माहिती करून देणे.
- ७) वरील सर्व घटकांचे परिपूर्ण ज्ञान प्राप्त होण्यासाठी अपेक्षित व घटकांना अनुसरून संदर्भ साहित्य व संदर्भ स्रोत यांची माहिती देणे. या उद्देशास अनुसरून मार्गदर्शिकेची निर्मिती करण्यात आली आहे.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५ व राज्य अभ्यासक्रम आराखडा २०१० तसेच प्राथमिक शिक्षण

अभ्यासक्रम २०१२ समोर ठेवून महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे निर्मित पाठ्यपुस्तकांचे अध्यापन करताना आपणांस मार्गदर्शक ठरेल अशी पुस्तिका तयार करण्यात आली आहे. सदर पुस्तिका इयत्तानिहाय सर्व विषय समाविष्ट असलेली तयार करण्यात आली आहे, यास्तव आपणांस सर्व विषयांचा समवाय साधता येईल. प्रत्येक विषयाचे पाठ्यपुस्तक एकमेकांस कसे पूरक आहे याची ओळख आपणास होईल.

मार्गदर्शिकेमधील प्रत्येक घटकाची रचना विशिष्ट क्रमाने करण्यात आली आहे. प्रत्येक विषयाच्या सुरुवातीला प्राथमिक शिक्षण धोरण २०१२ ची उद्दिष्टे दिली आहेत, विषयाच्या व्याप्तीचे आकलन होण्यास त्याची मदत होईल. त्यानंतर **घटक, उपघटक, तासिका, उपघटकाच्या अंतर्गत स्पष्ट करावयाच्या संकल्पना व संबोध, संबंधित घटकांची उद्दिष्टे, परिसरीय कृतीपूर्ण व सर्वांगीण सहभागाचे अध्ययन-अनुभव, अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम, मूल्यमापन, विषय समवाय, संदर्भ व स्रोत, अध्ययन निष्पत्ती** या क्रमाने आपले अध्यापन आणि विद्यार्थ्यांचे अध्ययन ज्या क्रमाने पुढे जात असते त्या क्रमाने सदर पुस्तिकेत प्रस्तुत घटक समाविष्ट केलेले आहेत.

उपरोक्त क्रमाने केलेली रचना देखील विशिष्ट हेतूने केलेली आहे. उपघटकामध्ये पाठाचे शीर्षक असेल परंतु त्याचबरोबर प्रस्तुत पाठातून स्पष्ट करावयाचा संबोध निदर्शनास येईल. आपण मनात निश्चित केल्याप्रमाणे संबोध आहे की नाही हे पुढच्या टप्प्यात पहावयास मिळेल, काय संबोध स्पष्ट करावयाचे हे ज्ञात होत असतानाच संबंधित घटकाविषयीची उद्दिष्टे पुढे आलेली असतील, जी उद्दिष्टे रुजवायची आहेत त्यासाठी पूरक असे अध्ययन-अनुभव द्यावे लागतील, ते फक्त पूरक असतील असे नाही तर ते विद्यार्थ्यांच्या परिसरातून उपलब्ध होतील आणि विशेष करून ते कृतीपूर्ण आणि सहाध्यायी यांना सामावून घेणारे असतील यासाठी तो अध्ययन-अनुभव देताना ज्ञानरचनावादाचे कोणते तंत्र वापरावे हेही नमूद करण्यात आले आहे. अर्थात आपणांस ते वापरण्याचे निश्चितच स्वातंत्र्य असेल. पाठ्यपुस्तक व पाठ्यपुस्तकातील घटक हे आपणांस संबोध स्पष्ट करण्यासाठी पूरक असले तरी ते अधिक स्पष्ट होण्यासाठी पूरक उपक्रम कोणते घ्यावे याची माहिती प्रस्तुत पुस्तिकेत दिली आहे.

उद्दिष्टे → पूर्वज्ञान → अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया → अपेक्षित वर्तन मूल्यमापन = अध्ययन निष्पत्ती. याप्रमाणे प्रत्येक विषयाची रचना केलेली आहे.

एका विषयाचे अध्यापन करताना आपणांस ज्ञात आहे की, इतर विषयही संबंधित विषयाच्या अनुषंगाने येत असतात. भाषा विषयाचे अध्यापन करताना फक्त तो विषयच अध्यापन केला जातो असे नाही, तर इतर विषयांशीही समवाय कसा साधला जातो याचेही मार्गदर्शन प्रस्तुत मार्गदर्शिकेत होणार आहे. विद्यार्थी ज्ञानी करायचा असेल तर फक्त पाठ्यपुस्तकातील माहितीवर अवलंबून राहता येणार नाही, त्यास पूरक असे संदर्भ आपणांस द्यावे लागतील, विद्यार्थ्यांची वाटचालही त्या दिशेने होईल, यासाठी प्रत्येक विषयात संबंधित घटकाला अपेक्षित कोणते संदर्भ आहेत याची माहिती मार्गदर्शिकेतून प्राप्त होईल.

ज्ञानग्रही, नवनिर्माणशील, विकसित, चिकित्सक तसेच दुर्दम्य आत्मविश्वास असणारा विद्यार्थी तयार करण्यासाठी ही मार्गदर्शिका आपणांस नक्कीच उपयुक्त ठरेल.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	विषय	पाठ्यक्रमाचे घटक	पृष्ठ क्र.
१.	मराठी	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	१
		● विषयाची उद्दिष्टे	२
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	४
२.	इंग्रजी	● Talk with Teachers	४१
		● General Objectives	४३
		● Topic and Learning Outcomes	४५
		● References/Resources	४९
३.	गणित	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	५२
		● विषयाची उद्दिष्टे	५५
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	५६
४.	आरोग्य व शा. शिक्षण (खेळ)	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	८२
		● अभ्यासक्रमाची ध्येय व उद्दिष्टे	८६
		● अभ्यासक्रमाची क्षेत्रे	८७
		● आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाचा इतर विषयांशी समवाय	८८
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	९०
		● पूरक उपक्रम	१०२
		● विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी	१०३
		● नियोजन/मूल्यमापन/ संदर्भ सूची	१०५
५.	कार्यानुभव (करू)	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	१०९
		● कार्यानुभव विषयाची ठळक उद्दिष्टे	१११
		● कार्यानुभव उपक्रमांचे स्वरूप व आराखडा	११२
		● पाठ्यक्रमातील अनिवार्य उपक्रम	११३
		● मूल्यमापन निर्देश/संदर्भ सूची	१२६
६.	कलाशिक्षण (शिकू)	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	१२९
		● अभ्यासक्रमाची ध्येय व उद्दिष्टे	१३०
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती, अध्ययन अनुभव, मुक्त अभिव्यक्ती व इतर विषयांशी समवाय	१३१
		● मूल्यमापन निर्देश/संदर्भ सूची/महत्त्वाच्या सूचना	१४३
		● पूरक साहित्य विकसन निर्मिती गट : यादी	१४५

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - मराठी

संवाद शिक्षक मित्रांशी

इयत्ता दुसरीची शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० आपल्या हाती देताना आम्हांस आनंद होत आहे. या मार्गदर्शिकेची अनेक वैशिष्ट्ये आहेत. या मार्गदर्शिकेतून इयत्ता दुसरीचा विचार करताना प्रथम प्रचलित पाठ्यपुस्तकाची रचना समजावून घेऊ या.

इयत्ता पहिलीत विद्यार्थ्यांच्या भाषा शिक्षणाची सुरुवात झाली. श्रवण, भाषण कौशल्यांचा विकास होताना त्यांना वाचन व लेखनाची गोडी लागली. इयत्ता दुसरीच्या सुरुवातीच्या काळात सरावातून भाषिक कौशल्ये पक्की करत त्यामध्ये नवीन भर घालत पुढे जाताना विद्यार्थ्यांना माहीत असलेल्या गोष्टींशी नवीन गोष्टी जोडत आपल्याला पुढे जायचे आहे. सोप्याकडून थोड्याशा कठीणाकडे जाताना छोटीछोटी आव्हाने समोर ठेवून शिकण्याचा प्रवास सुरू ठेवायचा आहे.

थोडे पक्के करूया, नवे काही शिकूया, थोडा विचार करूया आणि कल्पक होऊया अशा चार संकल्पनांवर आधारित प्रथमच या पाठ्यपुस्तकाची रचना केली आहे. त्या त्या भागाची वैशिष्ट्ये लक्षात घेऊन त्यामध्ये पाठ्यांश आणि कृतींचा समावेश केला आहे; परंतु प्रत्येक भाग अगदी कप्पेबंद नाही. प्रत्येक भागात मूलभूत भाषिक कौशल्यांचा समावेश आहे.

‘माझी आवड’ यामध्ये विद्यार्थ्यांच्या आवडीला विशेष प्राधान्य दिले आहे.

‘चित्रवाचनात’ चित्रांचे विषय विद्यार्थ्यांचे भावविश्व व्यापणारे आहे. त्यामुळे चित्रांविषयी चर्चा करताना मुले आपले अनुभव सांगतील, मुक्तपणे बोलतील, संवाद तयार करतील, त्यांच्यावर कोणतेही बंधन असणार नाही.

‘चित्रकथा’ सांगताना प्रत्येक चित्राचे काळजीपूर्वक निरीक्षण करतील, घटना सांगतील. शेवटी काय घडेल याविषयी विचार करून आपले मत मांडतील, असा विचार केला आहे. घटनेच्या सुरुवातीला जोडाक्षरविरहित सराव वाचनपाठ दिलेले आहेत. काही कृतीस्वरूपातील पाठांचा समावेश यामध्ये आहे. तसेच चित्रकथा, विनोद, शब्दकोडी, भाषिक खेळ, सरावासाठी उतारे व पाठावरील वर्णकार्य इत्यादींचा समावेश आहे. यामधून अध्ययन निष्पत्ती, भाषिक कौशल्यांचा विकास होईल असा प्रयत्न केला आहे. पाठ्यपुस्तकात नाम, सर्वनाम, लिंग, वचन, समानार्थी शब्द हे व्याकरणविषयक घटक आणि स्वल्पविराम, उद्गारवाचक चिन्ह, दुहेरी अवतरण चिन्ह विरामचिन्हे यांची कार्यात्मक स्वरूपात ओळख करून दिली आहे.

शिक्षक मार्गदर्शिका तयार करताना या सर्वांचा विचार करूनच पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे, घटकांनुसार भाषिक संबोध, परिसरातून मुलांना दिले जाणारे अध्ययन अनुभव यांची क्रम पद्धतीने मांडणी करण्यात आलेली आहे. अध्ययन अनुभव देताना सहजपणे मुलांच्या अभिव्यक्तीला वाव देणारे उपक्रम, प्रात्यक्षिक, कृती यांची योजना करण्यात आलेली आहे. भाषा शिकविताना त्याचा इतर विषयांशी असणारा सहसंबंध लक्षात घेऊन केलेली विषयांची गुंफण यातून विद्यार्थी अधिकच ज्ञान मिळवेल. आकलन, उपयोजन व नवनिर्मितीकडे नेणारा हा प्रवास आहे.

विषयाची उद्दिष्टे : प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ प्रमाणे

श्रवण-भाषण :

- १) घरातील आणि परिसरातील संभाषणे, चर्चा, संवाद इ. लक्षपूर्वक ऐकणे.
- २) प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. त्यातील विषयाचा आशय वर्गात थोडक्यात सांगणे.
- ३) दैनंदिन व शालेय गरजांच्या पूर्तीसाठी बोलीभाषेत पालकांकडे योग्य रितीने मागण्या करणे.
- ४) बडबडगीते, गाणी, कविता एकट्याने तसेच समूहात म्हणणे.
- ५) स्वर व व्यंजने यांच्या ध्वनीमधील साम्यभेद ओळखून योग्य उच्चार करणे.
- ६) ऐकलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी उत्तरे देणे.
- ७) घटना, चित्रे यांचे स्वतःच्या शब्दांत वर्णन करणे, तसेच चित्रांच्या साहाय्याने गोष्ट सांगणे.
- ८) आपल्या गावातील महत्त्वाच्या ठिकाणांची माहिती गोळा करून गटात व वर्गात सांगणे.
- ९) परिसरातील झाडे, वेली, फळे तसेच पशू, पक्षी, सरपटणारे प्राणी यांचे निरीक्षण करून त्यावर आधारित प्रश्न विचारून मिळालेली माहिती गटात व वर्गात सांगणे.
- १०) आपल्या परिसरातील स्वच्छता ठेवणाऱ्या व्यवस्थेची माहिती मिळविणे.

वाचन :

- १) स्पष्ट शब्दोच्चार व अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.
- २) एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ४० शब्द या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.
- ३) वाचन शब्दसंपत्तीत सुमारे २००० शब्दांची मर्यादा गाठणे.

लेखन :

- १) विरामचिन्हांसह परिचित मजकुराचे अचूक अनुलेखन व श्रुतलेखन करणे.
- २) ऐकलेल्या व वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलांवर विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे लिहिणे.
- ३) वर्गात घडलेल्या महत्त्वाच्या घटनांच्या नोंदी दिनदर्शिकेच्या मदतीने दिवस व तारीखवार नोंदविणे.

नियम व आकलन

- १) वाक्यातील नामांचे लिंग व वचन ओळखणे.

शब्दसंग्रहण :

- १) गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमात भाग घेऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करणे.
- २) नवीन शब्दांच्या अर्थासह 'आमचा शब्दसंग्रह'साठी नोंद करणे.

संवेदनशीलता :

- १) वर्गमित्रांशी बोलीभाषेतून देवाणघेवाण करून एकमेकांचे रितिरिवाज, अनुभव, भावभावना यांबद्दल माहिती मिळविणे.

साहित्याचा आस्वाद :

- १) आनंद घेत कथांचे, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे.
- २) प्रकट वाचनातील समान अक्षरांच्या अथवा शब्दांच्या आवृत्तीमुळे येणारी मजा मित्रांबरोबर अनुभवणे.

स्व-अभिव्यक्ती :

- १) घरातील आणि परिसरातील व्यक्तींपुढे शाळेतील अनुभव प्रात्यक्षिकांसह सादर करणे.
- २) स्वतःचे अनुभव, विचार कल्पना तीन-चार वाक्यांत लिहिणे.

पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती							
घटक : चित्रवाचन	अंदाजे तारिका : ७						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अध्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्याच्या आधारे) : • चित्रवाचन चर्चा, प्रश्न, संभाषण, संवाद	उपघटक : १. माझा खेळ	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अध्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. चित्राचे बारकाईने निरीक्षण करणे. २. चित्रासंदर्भात गटात चर्चा करणे. ३. स्वतःचे आवडीचे खेळ सांगता येणे. ४. मित्रांबरोबर खेळात सहभागी होणे. ५. खेळाची माहिती मिळविण्यासाठी प्रश्न विचारणे. ६. सलग सूचना ऐकून त्यानुसार कृती करणे.	१. परिसरात, शाळेत मित्रांबरोबर खेळणाऱ्या खेळांची नावे सांगण्यास सांगीतीत. २. कुटुंबासोबत खेळताना येणाऱ्या अनुभावांवर चर्चा घडवून आणावी. ३. गटात विविध खेळ खेळून घ्यावेत व विद्यार्थ्यांना सूचनेनुसार कृती करण्यास सांगावी.	१. चित्राचे बारकाईने निरीक्षण करणे. २. चित्रासंदर्भात गटात चर्चा करणे. ३. खेळांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे. ४. स्वतःचे आवडीचे खेळ सांगता येणे. ५. खेळाची माहिती मिळविण्यासाठी मित्रांना, कुटुंबात प्रश्न विचारणे. ६. प्रत्यक्ष खेळणे, खेळताना होणारे संवाद यावर गप्पा मारणे. ७. पात्रांना नावे देऊन संवाद तयार करणे. ८. पारंपरिक खेळांची यादी करणे. खेळणे. ९. मैदानी खेळांची चित्रे गोळा करणे. खेळणे. १०. खेळांची गाणी शोधणे.	निरीक्षण तोंडी कृती प्रात्यक्षिक उपक्रम प्रकल्प	शारीरिक शिक्षण : मैदानावर विविध उपक्रम. शारीरिक हालचाली, खेळ इंग्रजी : खेळांची नावे (Kabaddi, Cricket, Kho-Kho)		०२.०१.०१ ०२.०१.०८

घटक : चित्रवाचन		उपघटक : लोभी कुत्रा		अंदाजे तासिका : ६		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • चित्रकथा, घटना, चर्चा, संभाषण, प्रश्न		उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • चित्रकथा, घटना, चर्चा, संभाषण, प्रश्न		अंदाजे तासिका : ६		
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. चित्रकथेतील चित्रांचे निरीक्षण करणे. २. चित्रांचा क्रम सांगता येणे. ३. चित्रमालिकेवर गटात चर्चा करणे. ४. प्रश्नांची उत्तरे देता येणे. ५. गोष्ट स्वतःच्या भाषेत सांगता येणे.	१. एखाद्या भांड्यात पाणी घेऊन त्यात स्वतःचे प्रतिबिंब पाहण्याची कृती करून घ्यावी. २. आरशात स्वतःचे प्रतिबिंब पाहण्याची कृती करून घ्यावी. ३. परिसरातील प्राण्यांच्या हालचालीचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.	१. चित्रकथेतील चित्रांचे निरीक्षण करणे. २. चित्रातील घटना स्वतःच्या शब्दांत सांगणे. ३. चित्रांचा क्रम सांगता येणे. ४. स्वतःच्या कल्पनेने गोष्टीचा शेवट करता येणे. ५. स्वतःच्या भाषेत गोष्ट सांगता येणे. ६. 'लोभीपणा करू नये' अशा आशयाच्या कथांचा शोध घेणे. ७. स्वतः चित्ररेखाटन करणे. ८. चित्रकथांची चित्रे, कात्रणे गोळा करणे, कथा सांगणे.	निरीक्षण तोंडी प्रकल्प प्रात्यक्षिक उपक्रम	कला-नाट्य : प्र १ ७ य १ चे आवाज काढणे. इंग्रजी : गोष्ट ऐकणे, सांगणे.	-	०२.०१.०९ ०२.०१.१७

घटक : पद्य		उपघटक : २) देवा तुझे किती		अंदाजे तासिका : ६		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • गाणी, चित्रवाचन, वाक्य वाचन, चित्र शब्द, लेखन						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. ३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे.	१. परिसरातील विविध घटक जसे : झाडे, वेली, पक्षी इत्यादींचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. २. सकाळी, रात्री आकाशाचे निरीक्षण करून वर्गात अनुभव सांगण्यास सांगावेत.	१. गाणे तालासुरात (समूहात, गटात, वैयक्तिक) म्हणणे. २. निसर्गातील सुंदर गोष्टी यावर गटात चर्चा करणे. ३. निसर्गातील आवडलेल्या गोष्टी सांगता येणे. ४. निसर्गातील गोष्टींची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे. (सूर्य, चंद्र, डोंगर, झाड नदी, पक्षी इत्यादी.) ५. चित्रांचे निरीक्षण करणे, शब्द सांगणे. ६. चित्रांऐवजी शब्द वापरून वाक्य तयार करणे, वाचणे व लिहिणे. ७. गाण्यातील 'ए' कारान्त शब्द शोध व लिही. ८. शेवटी समान अक्षर असणारे शब्द सांगणे व लिहिणे. (पाकळी, कळी, मोळी) (गाणी, नाणी, मणी) शब्दसंग्रह करणे.	तोंडी प्रात्यक्षिक कृती उपक्रम निरीक्षण लेखी	कला : चित्रकला इंग्रजी : Poem	दिक्षा ॲप https://youtu.be/Qzdp9G-zNzU	०२.०१.०२ ०२.०१.०७

घटक : पद्य		उपघटक : ३) डिंगोरी		अंदाजे तासिका : ७		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • गाणी, खेळ, चित्र, प्रश्न, वाचन, लेखन		उपघटक : ३) डिंगोरी		अंदाजे तासिका : ७		
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभववास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यातील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. ३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे. ४. प्रकट वाचनातील समान अक्षरांच्या अथवा शब्दांच्या आवृत्तीमुळे येणारी मजा मित्रांबरोबर अनुभवणे. ५. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन ते चार वाक्यांत सांगणे.	१. विविध खेळण्यांची नावे सांगण्यास सांगावीत. २. स्वतःची खेळणी वर्गात आणून त्यावर आधारित मित्रांशी गप्पा मारण्यास सांगाव्यात. ३. खेळणी व कवितेतील शब्द यांचा सहसंबंध लावण्यास सांगावा. ४. घरी व मित्रांना कविता ऐकविण्यास सांगावी. ५. भिंगरी फिरविण्याचा अनुभव द्यावा.	१. कविता ऐकताना आपल्या अनुभवाशी तुलना करणे. गटात गप्पा मारणे. २. कवितेतील शब्दांची गंमत अनुभवणे. (डिंगोरी-भिंगोरी) ३. कवितेतील यमक जुळणारे शब्द सांगता येणे. ४. गस्गर, घरभर, धावधाव, तुरतुरु यांसारखे शब्द सांगता येणे. ५. लल, कक जोडाक्षर शब्द सांगता व लिहिता येणे. ६. 'ई' कारान्त शब्द शोधणे व लिहिणे. ७. फिरणे-फिरली, धावणे-धावली शब्द तयार करणे.	तोंडी प्रात्यक्षिक कृती लेखी	चित्रकला : चित्र काढणे व संगवणे. (बाहुली, ससा, भिंगरी) गायन कला :	भिंग भिंग भिंगरी गाणे https://youtu.be/dwONVhxG_5o	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५ ०२.०१.१२

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>घटातील आणि परिसरातील संभाषणे, चर्चा, संवाद इ. लक्षपूर्वक ऐकणे, प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. वर्गमित्रांशी बोलीभाषेतून देवाणघेवाण करून एकमेकांचे रितिरिवाज, अनुभव भावभावना यांबद्दल माहिती मिळविणे.</p> <p>३. आनंद घेत कथांचे वाचन करणे आणि आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे.</p>	<p>१. गावातील/शहरातील बाजारात विद्यार्थ्यांना न्यावे. - क्षेत्रभेट २. बाजारातील प्रसंगांचे वर्णन करण्यास सांगावे. ३. वेगवेगळ्या अनुभव- संदर्भात प्रश्न विचारावेत. ४. घरी, मित्रांना कथा सांगण्यास सांगावी. ५. प्राण्यांबद्दल सहानुभूती वाटते का? यावर माहिती सांगून चर्चा घडवून आणावी.</p>	<p>१. गटात एकेका चित्राचे वर्णन करणे. २. चित्रासंदर्भात प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. ३. चित्रांचा सहसंबंध जोडून योग्य क्रम लावता येणे. ४. पाठातील घटना सांगणे, पात्रांची नावे सांगणे. ५. पात्रे काय बोलली असतील याबद्दल अंदाज बांधता येणे.</p>	<p>८. शब्दांचा वापर करून वाक्य तयार करणे. (फिरली, धडकली, पडली इत्यादी) ९. अक्षर क्रमाने लिहिणे. त्याप्रमाणे टिपके जोडणे. चित्र पूर्ण करणे.</p>		<p>अकबर बिरबल गोष्टी https://youtu.be/oH7DSD-0veTY</p>	<p>०२.०१.०९ ०२.०१.०८</p>
<p>घटक : गद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> चित्र, संवाद, संभाषण, प्रश्न, कथा, मूकवाचन, प्रकट वाचन, लेखन. 						
<p>उपघटक : ४) चतुर हिराबाई अंदाजे तासिका : ६</p>						

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>४. घटना, चित्रे यांचे स्वतःच्या शब्दांत वर्णन करणे तसेच चित्रांच्या मदतीने गोष्ट सांगणे.</p> <p>५. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकटवाचन करणे.</p> <p>६. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.</p> <p>७. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p>		<p>६. प्रसंगावर चर्चा करून स्वतःचे मत मांडणे. ७. चित्र पाहून प्रसंग स्वतःच्या शब्दांत सांगता येणे. ८. गोष्ट तयार करून सांगणे. ९. कथेचे नाट्यीकरण करून सादरीकरण करणे. १०. जोडाक्षरविरहित पाठाचे वाचन घेणे. ११. घटना, तपशीलावर प्रश्नांची उत्तरे देता येणे. १२. समांतर पाठ तयार करणे. १३. गोष्टींचा कात्रण संग्रह करणे. १४. मुळाक्षरापासून सुरु होणारे शब्द लिहिणे.</p>				

घटक : पद्य		उपघटक : ५) फुलपाखरू		अंदाजे तासिका : ६		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • गाणे, चित्रवर्णन, प्रश्न, वाचन						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालापुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथावाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. ३. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. ४. प्रकट वाचनातील समान अक्षरांच्या अथवा शब्दांच्या आवृत्तीमुळे येणारी मजा मित्रांबरोबर अनुभवणे. ५. स्वतःचे अनुभव कल्पना किंवा विचार तीन ते चार वाक्यात सांगणे.	१. फुलपाखरांचे निरीक्षण करण्यास सांगून पंखांचे रंग ओळखण्यास सांगावेत. २. फुलांचे निरीक्षण करण्यास सांगून रंग ओळखण्यास सांगावे. ३. परिसरातील कीटकांची नावे सांगण्यास सांगावीत. ४. फुलपाखरे फुलांवर बसून काय करतात याचे निरीक्षण करण्यास सांगून चर्चा घडवून आणावी.	१. फुलपाखरू चित्रांचे निरीक्षण करणे व प्रश्नांची उत्तरे देणे. २. रंगांची नावे व रंगछटा सांगता येणे. (निळा-निळसर). ३. निसर्गातील वस्तू व त्यांचे रंग सांगता व लिहिता येणे. (सूर्यफूल - पिवळे, झाडाचे पान - हिरवे) ४. फुलपाखराचे व फुलाचे चित्र काढून सांगणे. ५. सोनेरी रंगाच्या वस्तू/इतर रंगांच्या वस्तू वेगळ्या करता येणे. ६. कवितेतील यमक जुळणारे शब्द सांगता व लिहिता येणे.	तोंडी प्रात्यक्षिक लेखी कृती प्रकल्प	चित्रकला : फुलपाखराचे चित्र ठसेकाम फुलपाखरू/ फूल कला : गायन इंग्रजी : रंगांची नावे गणित : सममित व असममित	कविता- छान किती दिसते फुलपाखरू https://youtu.be/be/zV15s-DXP DXP CI8	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
		<p>७. कवितेतील अनुस्वाराचे शब्द सांगता व लिहिता येणे.</p> <p>८. फुलपाखरावरील कवितांचा संग्रह करणे.</p> <p>९. कीटकांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे.</p> <p>१०. फुलांच्या दुनियेत फुलपाखरू दंग यातील कल्पना सांगता येणे.</p>				
<p>घटक : गद्य उपघटक : ६. चंपकला शाबासकी मिळाली. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> कथा, चित्र, प्रश्न, चर्चा, मूकवाचन, प्रकट वाचन, लेखन. 						
१. घरातील आणि परिसरातील संभाषणे, चर्चा, संवाद इ. लक्षपूर्वक ऐकणे, प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील	१. शहर-नगरपालिका, गाव-ग्रामपंचायत माहिती सांगायची. २. घरातील कचऱ्याचे व्यवस्थापन कसे करतात? हे पाहण्यास सांगून चर्चा करण्यास सांगायची.	१. पाठाचे वाचन व चित्राचे निरीक्षण करून पात्रे काय बोलली असतील ते सांगणे. २. जोडाक्षरयुक्त शब्दाचे वाचन करणे व लिहिणे.	तोंडी लेखी प्रात्यक्षिक उपक्रम कृती		दीक्षा ॲप https:// youtu.be/bC Q9gmUTL14	०२.०१.०४ ०२.०१.०१
<p>कार्यानुभव : परिसर स्वच्छता कला : नाट्य</p>						

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे.</p> <p>३. घटना, चित्रे यांचे स्वतःच्या शब्दांत वर्णन करणे तसेच चित्रांच्या मदतीने गोष्ट सांगणे.</p> <p>४. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.</p> <p>५. आपल्या परिसरातील स्वच्छता ठेवणाऱ्या व्यवस्थेची माहिती मिळविणे.</p>	<p>३. बाग, सिनेमागृह, पर्यटन स्थळे इत्यादी ठिकाणी स्वच्छता ठेवणाऱ्या व्यवस्थेची माहिती मिळविण्यास सांगावी.</p> <p>४. कचरा या समस्येवर चर्चा करून उपाय सांगण्याची कृती गटात घडवून आणावी.</p>	<p>३. वर्गाची, घराची व शालेय परिसराची स्वच्छता ठेवण्याचे नियम सुचविणे.</p> <p>४. वर्ग/शालेय परिसर गटागटाने स्वच्छ करणे.</p> <p>५. आपल्या परिसरात स्वच्छता ठेवणाऱ्या व्यवस्थेची माहिती मिळविणे.</p> <p>६. ओला व सुका कचरा वेगळा करणे.</p> <p>७. सार्वजनिक अस्वच्छतेमुळे होणाऱ्या रोगासंबंधी व त्यावरील उपायासंबंधी चित्रांच्या, फिल्मच्या साहाय्याने माहिती देणे</p> <p>८. स्वच्छतेची घोषवाक्ये तयार करणे.</p> <p>९. स्वच्छतेविषयी नाटुकले सादर करणे.</p>				

उपघटक : ७. वडेश बहरला						अंदाजे तासिका : ७	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :							
● कथा, संभाषण, संवाद प्रश्न, मूक वाचन, प्रकट वाचन, लेखन, प्रश्नचिन्ह.							
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
१. परिसरातील झाडे, वेळी, फुले, फळे, पशू, पक्षी सरपटणारे प्राणी यांचे निरीक्षण करून प्रश्न विचारून मिळालेली माहिती वर्णित सांगणे. २. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण, वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे. ३. सातत्याने नवीन शब्द गोळा करणे, त्यांची 'अर्थासह आमचा शब्दसंग्रह' विकसित करण्यासाठी नोंद करणे. ४. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.	१. परिचित पक्ष्यांचे परिसरात निरीक्षण करण्यास सांगावे. २. पक्ष्यांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावून घ्यावी. ३. परिसरातील वृक्ष (मोठी झाडे) यांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. ४. झाडांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावून घ्यावी. ५. पानगळती, नवीन पालवी फुटणे यांचा अनुभव द्यावा. ६. वनस्पती, प्राणी, पक्षी यांचे सहजीवन समजावून द्यावे व चर्चा घडवून आणावी.	१. पाठाचे गटात वाचन करणे, प्रश्न विचारणे. २. पाठातील घटनेचा क्रम लावता येणे. ३. प्राणी-पक्षी यांच्या हालचालीवर गप्पा मारणे. ४. पक्षी-निवारा, पिले, आवाज इ.ची माहिती मिळविणे. ५. पक्ष्यांची गाणी शोधणे. ६. शब्द देऊन गोष्ट तयार करणे. (पोपट, उन्हाळा, आंब्याचे झाड) ७. पक्ष्यांची गाणी शोधणे. ८. कविता पूर्ण करणे. ९. (कटकट, पटपट), (सटकन, पटकन) यांसारखे शब्द शोधणे.	तोंडी उपक्रम प्रकल्प कृती लेखी	कला : नाट्यीकरण	बडबड गीतांची पुस्तके	०२.०१.०२ ०२.०१.०५ ०२.०१.०६ ०२.०१.१७	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>५. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.</p> <p>६. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>७. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन व श्रुतलेखन करणे.</p>		<p>१०. पाठातील प्रश्नचिन्ह असलेले वाक्य शोधून लिहिणे.</p> <p>११. गटात प्रश्न विचार व प्रश्नचिन्ह लाव, खेळ खेळणे.</p>				
<p>घटक : चित्रवाचन</p> <p>उपघटक : ८. खेळण्याचे दुकान</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> चित्र, संभाषण, संवाद, प्रश्न, वर्णन, अनुभवकथन. 						
<p>१. वर्गमित्रांशी बोलीभाषेतून देवाणघेवाण करून एकमेकांचे रितिरिवाज, अनुभव भावभावना यांबद्दल माहिती मिळविणे.</p> <p>२. निरीक्षण करून, प्रश्न विचारून मिळालेली माहिती गटात, वर्गात सांगणे.</p>	<p>१. खेळण्याच्या दुकानाला भेट द्यावी. - क्षेत्रभेट</p> <p>२. आईबाबांबरोबर खेळण्याच्या दुकानात गेल्यावर घडलेल्या प्रसंगाची गटात चर्चा घडवून आणावी.</p> <p>३. चित्रासंदर्भात प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविण्यास सांगावी.</p>	<p>१. चित्रातील खेळण्यांची नावे सांगता येणे.</p> <p>२. चित्राचे गटात निरीक्षण करणे, एकमेकांना प्रश्न विचारणे.</p> <p>३. चित्रातील व स्वतःची आवडीची खेळणी याविषयी बोलणे.</p>	<p>तोंडी निरीक्षण कृती प्रात्यक्षिक उपक्रम लेखी</p>	<p>इंग्रजी : doll, bat, car नावे</p>	<p>डिगोरी गाणे, भिंग भिंगरी गाणे</p>	<p>०२.०१.०१ ०२.०१.०८</p>

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्द संपत्तीत वाढ करीत राहणे.</p> <p>४. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>		<p>४. पात्रांना नावे देऊन संवाद तयार करणे. ५. पात्रे काय बोलली असतील याबद्दल गटात चर्चा करणे. ६. नाटुकले रचण्यात आळीपाळीने भाग घेणे. ७. खेळण्यांचे प्रदर्शन भरविणे. ८. खेळण्यांचे टुकान मांडून संवादाचे सादरीकरण करणे. ९. खेळण्यांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे. १०. खेळण्यांविषयी दोन ते तीन ओळीत लिहिता येणे.</p>		<p>कला : चित्र काढणे, संगणे.</p>		

उपघटक : ९. हळूच या हो हळूच या. अंदाजे तासिका : ५						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> गाणी, वर्णन, प्रश्नवाचन, लेखन, समानार्थी शब्द 						
घटक : पद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)</p> <ol style="list-style-type: none"> गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्द संपत्तीत वाढ करीत राहणे. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यात लिहिणे. 	<ol style="list-style-type: none"> सकाळी पाने व फुले यांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. (दवबिंदू) वाऱ्याची झुळूक अनुभवाण्याची कृती करून घ्यावी. घरी/मित्रांना गाणी गाऊन दाखविण्यास सांगावीत. रंगीबेरंगी फुले/सुगंधी फुले यांची नावे सांगण्यास सांगावीत. 	<ol style="list-style-type: none"> कविता तालासुरात साभिनय म्हणणे. नवीन शब्द व त्याचे अर्थ सांगणे. ध्वनीसाम्य असलेल्या शब्दांच्या जोड्या शोधून लिहिणे. कवितेत आलेले समानार्थी शब्द शोधणे व लिहिणे. कवीने केलेल्या कल्पना आणि त्यासाठी योजलेले शब्द सांगणे. कवितेवर आधारित प्रश्नांची उत्तरे देणे व लिहिणे. चित्रासंदर्भात गटात चर्चा करून प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. 	<p>तोंडी प्रात्यक्षिक लेखी</p>	<p>कला : गायन चित्रकला : कवितेच्या ओळीवरून चित्र काढणे.</p>	<p>किड्स youtube. दीक्षा app http://youtu.be/ 7vBH APuj OSI</p>	<p>०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५ २०.०१.१० ०२.०१.१४</p>

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
६. शब्द, चित्र, कविता यांद्वारे निसर्गातील घटकांचे भाषिक सौंदर्य समजणे. ७. चित्र व कविता या घटकांच्या माध्यमातून भाषा समृद्ध होणे.						
घटक : गद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • अनुभवकथन, प्रसंग वर्णन, कथा.	उपघटक : १०. चिटू रुसला					
१. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे. २. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे. ३. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.	१. स्वतःच्या दिनक्रमातील तपशील सांगण्याचा सराव द्यावा. २. स्वतःच्या बाबतीत घडलेले प्रसंग सांगण्यास सांगावे. ३. स्वतःच्या चांगल्या सवयी ओळखण्यास सांगाय्यात. ४. वैयक्तिक स्वच्छतेअभावी होणारे आजार यांवर माहिती मिळविण्यास	१. पाठाचे गटात सामूहिक वाचन करणे व पाठातील पात्रांची नावे सांगता येणे. २. विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे सांगता व लिहिता येणे. ३. मित्रांबरोबर चांगल्या सवयी/वाईट सवयी चर्चा करणे. ४. चर्चेने मत तयार करणे, मांडता येणे.	तोंडी लेखी कृती प्रात्यक्षिक	कार्यानुभव : वैयक्तिक स्वच्छता शारीरिक शिक्षण : वैयक्तिक आरोग्य इंग्रजी : Good Habits	साने गुरुजी, महात्मा गांधी यांच्या गोष्टी https:// youtu.be/ dy2A QWfDx4 किड्स youtube दीक्षा ॲप	०२.०१.०१ ०२.०१.०७

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>४. दैनंदिन व शालेय गरजांच्या पूर्ततेसाठी बोलीभाषेतून पालकांकडे योग्य रितीने मागण्या करणे.</p> <p>५. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करत राहणे.</p> <p>६. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>७. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>	<p>सांगून चर्चा घडवून आणावी.</p>	<p>५. स्वच्छतेसंबंधी चित्र, फिल्मच्या साहाय्याने माहिती पुरविणे.</p> <p>६. वैयक्तिक स्वच्छता ठेवण्याचे नियम सुचविणे.</p> <p>७. पाठाचे नाटक स्वरूपात सादरीकरण करता येणे.</p> <p>८. स्वच्छतेविषयक गाणी म्हणणे.</p> <p>९. चित्र पाहून कृती सोडविणे. (सकयी योग्य व अयोग्य).</p> <p>१०. ऋ अक्षर असलेल्या शब्दांचे वाचन व लेखन करता येणे.</p>				

घटक : पद्य		उपघटक : ११. भेळ		अंदाजे तासिका : ४		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> गाणी, वर्णन, प्रश्न वाचन, लेखन, चित्रशब्द कोडे, शब्द साखळी. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. ३. गप्पा, संभाषणे वाचन यासारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे. ४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. ५. स्वतःचे अनुभव कल्पना, विचार तीन चार वाक्यात लिहिणे. ६. शब्द, चित्र, कविता यांद्वारे निसर्गातील घटकांचे भाषिक सौंदर्य समजणे.	१. घरात आई पदार्थ/स्वयंपाक बनविताना निरीक्षण करण्यास सांगावे. २. आई पदार्थ करताना पदार्थाच्या कृतीचा क्रम कसा असतो, हे सांगण्यास सांगावे. ३. घरातील खाद्य पदार्थाची यादी करण्यास सांगावी. ४. घरात/मित्रमैत्रीणीबरोबर भातुकली खेळणे याचा अनुभव द्यावा.	१. कविता साभिनय गटात, समूहात म्हणणे. २. कुरकुरीत, चुरचुरीत यांसारखे शब्द सांगणे लिहिणे. ३. कवितेतील ध्वनी साम्य शब्द शोधणे व लिहिणे. ४. चित्रातील कृतीचा क्रम लावता येणे. ५. चित्र वाचून शब्दकोडे पूर्ण करणे व गटात तयार करणे. ६. शब्दसाखळी पूर्ण करता येणे. ७. अन्नपदार्थाची चित्रे ओळखून शब्दखजिन्यात लावणे. ८. अक्षरसमूहात लपलेल्या अन्नपदार्थाची नावे सांगणे व लिहिणे.	तोंडी प्रात्यक्षिक लेखी कृती उपक्रम	कला : नाट्यीकरण, गायन चित्रकला :	https://youtu.be/vt0G1pKI किड्स you tube, दिक्षा ॲप	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५ २०.०१.१० ०२.०१.१४

अंदाजे तासिका : ७						
उपघटक : १२) पाऊस, फुले						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> कथा, संभाषण, संवाद, प्रश्न, मूकवाचन, प्रकट वाचन, लेखन, प्रश्नचिन्ह. 						
घटक : गद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे. २. एक दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे. ३. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन व श्रुतलेखन करणे. ४. ऐकलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे. ५. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे.	१. पावसाळ्यातील माझा एक दिवस यावर विद्यार्थ्यांना बोलण्यास सांगावे. २. आईचे व मुलांचे (स्वानुभव) अशा विविध संवादावर गप्पा माराव्यात. ३. इतर ऋतूंची नावे सांगून अनुभव सांगण्यास सांगावे. (उन्हाळा, हिवाळा) ४. उपऋतूंची नावे सांगण्यास, सांगावीत. वर्षा, शिशिर, वसंत इत्यादी.	१. पाठातील तपशीलावर प्रश्नांची उत्तरे देता येणे. २. चित्रासंदर्भात प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. ३. पाठातील घटना सांगणे, पात्रांची नावे सांगणे. ४. पाठातील गमती-जमती अनुभवणे गटात चर्चा करणे. ५. कथेचे नाट्यीकरण करून सादरीकरण करणे. ६. पावसाळ्यातील आपल्या अनुभवाशी तुलना करणे व अनुभव सांगता येणे. ७. 'र' ची जोडाक्षरे सारणीत लिहिणे व वाचणे. ८. शब्द समूहाचा वाक्यात उपयोग करणे.	१. पावसाची गायी, चित्रकला पावसाचे चित्र काढणे व सांगणे. कार्यानुभव : कागदी होड्या तयार करणे.	किड्स you tube, दीक्षा ॲप https://youtu.be/wCmc-KV 523J4	०२.०१.०१ ०२.०१.०५ ०२.०१.०७ ०२.०१.१६

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
६. स्वतःचे अनुभव कल्पना किंवा विचार तीन चार वाक्यांत लिहिणे.		९. आवाजदर्शक शब्द (ढगांचा गडगडाट) शोधणे. १०. पहिला पाऊस, गारंगार पाऊस यांसारखे शब्द सांगणे. ११. गोष्ट, नाटुकले रचण्यात आळीपाळीने भाग घेणे. १२. पावसाची गाणी कात्रण संग्रह करणे. १३. अवतरणाचिन्ह असलेली पाठातील वाक्ये वाचणे.				
<p>घटक : पद्य</p> <p>उपघटक : १३. एक तांबडा भोपळा</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • गाणी, प्रश्न, कथा, विनोद, वाचन, लेखन.</p>						
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. ३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत	१. भाजी मंडईत जाऊन भाज्यांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. २. घरात आणलेल्या भाज्यांची नावे विचारावीत. ३. भाज्यांपासून तयार होणारे आकार यांची कल्पना द्यावी व कृती करून घ्यावी.	१. कवितेचे गटात साभिनय सादरीकरण करणे. २. कवितेत आलेले जोडाक्षर शब्द सांगणे व लिहिणे. ३. चित्र पाहून शब्द लिहिता येणे. ४. भाज्यांची नावे सांगणे व लिहिता येणे.	तोडी प्रात्यक्षिक लेखी कृती उपक्रम प्रकल्प	कार्यानुभव : भाज्यांपासून नवीन कलाकृती बनविणे. (गाजर, काकडी, वांगी इत्यादी)	https:// youtu.be/ p116MZg1sbu किट्स you tube, दीक्षा ॲप	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५ २०.०१.१०

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे. ४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. ५. स्वतःचे अनुभव कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.		५. भाज्यांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे. ६. भाज्यांच्या गाण्यांचा संग्रह करणे. ७. चल रे भोपळ्या टुणूक टुणूक ही गोष्ट सांगता येणे. ८. विनोद कात्रण संग्रह करणे.		नारळाच्या करवंटीपासून वस्तू बनविणे.		
घटक : गद्य						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
● पाठ, माहिती, वाचन, लेखन, स्वल्पविराम, नाम, नावाएवजी आलेला शब्द						
१. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे. २. एक दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूरक मूकवाचन करणे.	१. गावाचे निरीक्षण करून व घरातील मंडळींशी चर्चा करणे गावाची माहिती मिळविण्यास सांगावी. २. शहरात राहत असल्यास दैनंदिन जीवन निरीक्षण करणे गटात चर्चा करून माहिती मिळविण्यास सांगावी.	१. पाठाचे मूकवाचन व प्रकट वाचन करणे. २. गटात गटकार्य करताना आपल्या परिसराची माहिती मिळविणे. आपल्या गावाचे/शहराचे नाव कसे तयार झाले. परिसरातील झाडे, परिसरातील झाडे, परिसरातील झाडे,	तोंडी कृती उपक्रम प्रकल्प लेखी	कला : वारली चित्रे काढणे, रांगोळी काढणे, प्रदर्शन, वाद्य साहित्य वाजवून बघणे.	https:// youtu.be/ wSFQ9Mze 92s किड्स youtube. दीक्षा app	०२.०१.०१ ०२.०१.१३ ०२.०१.१४ ०२.०१.१६

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>३. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.</p> <p>४. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तर देणे.</p> <p>५. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे.</p> <p>६. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p> <p>७. वाक्यात आलेले नाव व त्याऐवजी आलेला शब्द सांगणे.</p>	<p>३. माझे घर व त्याची रचना, घराच्या बांधकामाला लागलेले साहित्य यांवर चर्चा घडवून आणवी.</p> <p>४. स्वतःच्या परिसरातील घरांची रचना पाहण्यास सांगावी.</p> <p>५. प्राणी व त्यांचे निवारे सांगण्यास सांगावे.</p>	<p>वनस्पती, धान्य, भाज्या, फळे (नाम) या गटकार्यातून नाव (नाम) खेळ खेळणे.</p> <p>३. माझे कुटुंब - घरातील व्यक्ती, त्यांना वापरली जाणारी संबोधने सांगता येणे.</p> <p>आमचे नातेवाईक</p> <p>४. घरातील व्यक्तीची कामे सांगत, आदिवासी विविध भागांतील माहिती मिळविणे</p> <p>६. माझी आवडती कला सांगता येणे व इतरांच्या जाणून घेणे.</p> <p>७. नवी माहिती घरी आणि मित्रांना सांगणे.</p> <p>८. स्वल्पविराम असलेली पाठातील वाक्ये सांगता येणे.</p> <p>९. वाक्यात नामाऐवजी आलेला शब्द सांगता येणे.</p>				

घटक : चित्रवाचन		उपघटक : १५) जंगल		अंदाजे तासिका : ५		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कथा, चित्रवर्णन, चर्चा, संवाद, प्रश्न		घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती		सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने		
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>१. परिसरातील झाडे, वेळी, फुले, फळे तसेच पशू पक्षी सरपटणारे प्राणी यांचे निरीक्षण करून प्रश्न विचारून मिळालेली माहिती गटात, वर्गात सांगणे.</p> <p>२. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे.</p> <p>३. स्वतःचे अनुभव कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>	<p>१. घरातील पाळीव प्राणी व इतर प्राणी यांचे निरीक्षण करून नावे ओळखण्याचा सराव द्यावा.</p> <p>२. परिसरात आढळणारे प्राणी यांचे निरीक्षण करून नावे सांगण्यास सांगावी.</p>	<p>१. गटात एकेका चित्राचे वर्णन करणे.</p> <p>२. चित्रासंदर्भात प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे.</p> <p>३. पात्रे काय बोलली असतील याबद्दल गटात चर्चा करणे व लिहिणे.</p> <p>४. नाटुकले रचण्यात आळीपाळीने भाग घेणे.</p> <p>५. जंगल - अशी कल्पना करून प्राण्यांचे अनुकरण करणे.</p> <p>६. प्राण्यांचे संवाद तयार करणे. गटात सादरीकरण करणे.</p> <p>७. जंगली प्राण्यांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे.</p> <p>८. प्राण्यांच्या गोष्टी सांगता येणे.</p>	<p>तोंडी लेखी प्रात्यक्षिक कृती</p>	<p>कला : प्राण्यांचे आवाज नकला</p> <p>शारीरिक शिक्षण : प्राण्यांच्या हालचाली - हलती चाल, कांगारू उडी</p> <p>इंग्रजी : चित्र व शब्द (lion, tiger, deer)</p>	<p>https://youtu.be/RRbiZ4fwJ5g</p> <p>किड्स youtube. शिक्षा app</p>	<p>०२.०१.०१ ०२.०१.०८ ०२.०१.१६</p>

उपघटक : १६. चुलीवरची खीर						अंदाजे तारिका : ६		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :								
● गाणी, चर्चा, प्रश्न, संभाषण, वाचन, लेखन, विनोद								
घटक : पद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक		
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. स्वयंपाक घरातील विविध अन्नपदार्थांची नावे ओळखण्याची कृती घ्यावी. २. अन्नपदार्थांची पुरी - श्रीखंड पिठलं - भाकरी इडली - सांबार वडा - पाव अशा जोड्या शोधण्याची कृती करून घ्यावी. ३. भाकरी फुगली नाही तर आई काय करते? याचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.	१. कविता गटात साभिनय सादरीकरण करणे. २. कवितेत शेवटी ध्वनी साम्य शब्द शोधणे व लिहिणे. ३. पुरीची नाराजी सांगता येणे. ४. इडली व सांबार यांच्या जोडीत वाद झाला त्याचा अंदाज करणे व संवाद तयार करणे. ५. कवीने केलेल्या कल्पना आणि त्यासाठी योजलेले शब्द सांगणे. ६. प्रश्नांची उत्तरे सांगणे व लिहिणे. ७. शब्दसमूह - गट्टी होणे, रुसून बसणे या कृती केव्हा घडतात ते सांगणे. ८. विनोद सांगणे.	तोंडी कृती लेखी	कला : गायन, संवाद कवितेची ओळ चित्र काढणे व साविणे.	https://youtu.///5yGWnRDHY8E किड्स you tube, दीक्षा app	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५ ०२.०१.१६ ०२.०१.१७		
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यातील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे. ३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्द संपत्तीत वाढ करीत राहणे. ४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. ५. स्वतःचे अनुभव कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.								

घटक : गद्य		उपघटक : १७) दिनदर्शिका		अंदाजे तासिका : ५	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • दिनदर्शिका, वाचन, लेखन, संवाद		घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती		संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
<p>१. घरातील आणि परिसरातील संभाषणे, चर्चा, संवाद इ. लक्षपूर्वक ऐकणे, प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे.</p> <p>२. वर्गात घडलेल्या महत्त्वाच्या घटनांच्या नोंदी दिनदर्शिकेच्या मदतीने दिवस व तारखेप्रमाणे नोंदविणे.</p> <p>३. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.</p> <p>४. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलवार विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p>	<p>१. दिनदर्शिका नियमित पाहण्यास सांगावी. वार, दिनांक, महिने, सण, वाढदिवस, दिनविशेष, सुट्टी सांगण्याचा सराव द्यावा.</p>	<p>निरीक्षण तोंडी लेखी प्रात्यक्षिक उपक्रम</p>	<p>गणित : वार आज-उद्या काल दिनदर्शिकेवरील उदाहरणे इंग्रजी वार, इंग्रजी महिने</p>	<p>०२.०१.०१ ०२.०१.१५</p>	

घटक : पद्य		उपघटक : १८) हिवाळा		अंदाजे तासिका : ४		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • गाणी, चित्रवर्णन, प्रश्न वाचन, लेखन						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. ३. वाक्यातील नामाचे लिंग व वचन ओळखणे. ४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. ५. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे. ६. प्रकट वाचनातील समान अक्षरांच्या अथवा शब्दांच्या आवृत्तीमुळे येणारी मजा मित्रांबरोबर अनुभवणे.	१. हिवाळा ऋतूतील अनुभव सांगण्यास सांगावा. २. हिवाळ्यात येणारी फळे सांगण्यास सांगावी. ३. शेतात जाऊन, (क्षेत्रभेट) तेथे आलेले अनुभव वर्गात सांगण्यास सांगावे.	१. कविता गटात साभिनय सादरीकरण करणे. २. कवितेत शेवटी ध्वनी साम्य शब्द शोधणे व लहिणे. ३. शेतातील पिकांची नावे सांगणे. ४. कविता गटात चर्चा करण/वैयक्तिक. (शेवट यमक जुळणारा शब्द) पूर्ण करणे. ५. कवितेवरील प्रश्नांची उत्तरे देणे व लिहिणे. ६. भाषिक खेळ ते पुस्तक, झाड : हा- आंबा, घोडा ही-वही, चिमणी) यांसारखे शब्द सांगता येणे व लिहिणे. ७. वर्गात मुलांनी केलेल्या कवितांचा संग्रह करणे. ८. शाब्दिक खेळ - चिकटलेले शब्द सुट करून लिहिणे.	तोंडी कृती लेखी उपक्रम प्रकल्प	चित्र - कवितेच्या ओळी चित्र इंग्रजी : poem	किड्स you tube, दीक्षा ऑप	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५ ०२.०१.१६ ०२.०१.१७

उपघटक : १९) संगणकाची करामत						अंदाजे तासिका : ९	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :							
<ul style="list-style-type: none"> संवाद, चर्चा, प्रश्न, चित्र, जाहिरात वाचन, एक-अनेक 							
घटक : गद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
<p>पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)</p> <ol style="list-style-type: none"> स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे. एकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे. 	<ol style="list-style-type: none"> शाळेतील संगणक कक्षाला भेट देणे, ही कृती घ्यावी. घरातील इतर यंत्रे व त्यांची कामे यांवर माहिती सांगून चर्चा घडवून आणावी. 	<ol style="list-style-type: none"> संवादाचे वाचन गटात करणे. पात्रांची नावे सांगणे. संगणकाचे भाग प्रत्यक्ष पाहून सांगणे. संगणकाचे फायदे सांगणे. मोबाईलचा वापर करताना कोणती काळजी घ्यावी सांगणे. संगणकाचे चित्र काढणे व सांगणे. संगणकावर गाणी, चित्र, खेळ इत्यादी करणे. संगणक, इतर यंत्रांची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे. गटात एकाने कृती करणे व दुसऱ्याने वाक्यात कृती सांगणे, शेवटचा आलेला शब्द सांगणे. 	<p>तोंडी कृती प्रात्यक्षिक उपक्रम लेखी</p>	<p>कार्यानुभव : माहिती तंत्रज्ञान</p>		<p>०२.०१.०१ ०२.०१.१५</p>	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
६. सातत्याने नवीन शब्द गोळा करणे आणि त्यांची अर्थासह 'आमचा शब्दसंग्रह' विकसित करण्यासाठी नोंद करणे. ७. वाक्यातील नामांचे लिंग व वचन ओळखणे.		९. वस्तूच्या साहाय्याने एक-अनेक सांगणे व लिहिणे. १०. जाहिरात वाचून प्रश्नांची उत्तरे देतात. ११. शाळेतील एका कार्यक्रमाची जाहिरात तयार करतात.				
<p>घटक : पद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> गाणी, प्रश्न, उद्गारावाचक चिन्ह, वाचन-लेखन खेळ, विरुद्धार्थी शब्द, प्रश्ननिर्मिती 						
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्द-संपत्तीत वाढ करीत राहणे. ३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन	स्वयंपाकघरातील तीळ, शेंगदाणा, वाटाणा, हरभरा इत्यादींचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.	१. कवितेचे गटात साभिनय सादरीकरण करणे. २. काव्यपंक्तीमध्ये शेवटी ध्वनिसाम्यदर्शक शब्द शोधणे व लिहिणे. ३. कवीने योजलेले शब्द गटात सांगता येणे व लिहिणे. ४. कवितेतील गमतीशीर वाक्य शोधणे व लिहिणे.	तोंडी प्रात्यक्षिक कृती लेखी		कला : गायन	०२.०१.०२ ०२.०१.०७ ०२.०१.०५

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>श्रवण, भाषण तसेच वाचन करून शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे.</p> <p>४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>५. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>		<p>५. उद्गारवाचक चिन्ह कवितेतील ओळीत शोधणे व लिहिणे.</p> <p>६. उच्चारांचा गडबडगुंडा हा खेळ गटात खेळणे. (कच्चा पापड, पक्का पापड)</p> <p>७. गटात प्रश्न विचारून (का, केव्हा, कशाला, कुठे) प्रश्ननिर्मिती खेळ खेळणे.</p> <p>८. जोडीमध्ये एकाने प्रश्न विचारणे, दुसऱ्याने उत्तर देणे, उत्तरामधील शब्दांतून विरुद्धार्थी शब्द सांगणे, लिहिणे.</p>				

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - दुसरी : विषय - मराठी) : (३०)

घटक : गद्य		उपघटक : २१) आपला भारत		अंदाजे तासिका : ८		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> चित्र वाचन (मूकवाचन, प्रकट वाचन, पूरक वाचन) शब्द संग्रहण, स्वल्पविराम. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. घरातील आणि परिसरातील संभाषणे, चर्चा, संवाद इ. लक्षपूर्वक ऐकणे, प्रश्न विचारून अधिक माहिती मिळविणे. २. वर्गमित्रांशी बोली-भाषेतून संभाषण करून एकमेकांचे रितिरिवाज, अनुभव, भावभावना यांबद्दल माहिती मिळविणे. ३. परिसरातील झाडे, वेली, फुले, फळे तसेच पशू पक्षी, सरपटणारे प्राणी यांचे निरीक्षण करून, प्रश्न विचारून मिळालेली माहिती गटात, वर्गात सांगणे. ४. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन	१. माझे गाव/शहर यांविषयी माहिती सांगण्यास सांगावी. २. परिसरातील लोक, पोशाख, भाषा, सण यांवर चर्चा घडवून आणावी. ३. परिसरातील विविध मदतनीस व त्यांची कामे समजून घेण्यास सांगावी.	१. राष्ट्रगीत व प्रतिज्ञा म्हणणे. २. खेळातून समजणे - गाव/शहर, तालुका, जिल्हा, राज्य, देश ३. पाठाचे वाचन करणे. ४. गटात वर्गीकरण करणे- नावे सांगणे. (नाम) उदा. धान्ये, कडधान्ये, फळे, भाजी, पोशाख, भाषा, सण ५. वर्गात चर्चा करणे. भारत देश यांबद्दल माहिती सांगणे व लिहिणे. ६. राष्ट्रीय - फूल, प्राणी, पक्षी, भाषा इत्यादी विषयी सांगता येणे. ७. भारत देशातील विविध गोष्टींची चित्रे ओळखून शब्दखजिन्यात लावणे.	तोंडी कृती प्रात्यक्षिक लेखी प्रकल्प उपक्रम	इंग्रजी : चित्रशब्द परिसर अभ्यास भाग १	किड्स you tube, दीक्षा ॲप https:// youtu.be/ d21AD Y34g74	०२.०१.०१ २०.०१.१० ०२.०१.१३ ०२.०१.१६

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>शब्दसंपत्तीत वाढ करीत राहणे.</p> <p>५. सातत्याने नवीन शब्द गोळा करणे आणि त्यांची अर्थासह 'आमचा शब्दसंग्रह' विकसित करण्यासाठी नोंद करणे.</p> <p>६. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.</p> <p>७. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.</p> <p>८. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.</p> <p>९. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>१०. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>		<p>८. तिरंगा ध्वज माहिती जाणतो. (स्वातंत्र्यदिन, प्रजासत्ताक दिन साजरे करणे व माहिती सांगणे.</p> <p>९. माझे मदतनीस - पोलीस, सैनिक, डॉक्टर, दुकानदार, कलाकार, माहिती घेणे.</p>				

घटक : चित्रवाचन		उपघटक : २२) दिवस-रात्र		अंदाजे तासिका : ५		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • चित्र वर्णन, चर्चा, प्रश्न, संभाषण						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम (तंत्रासह) एकविसाव्या शतकातील आढाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>१. परिसरातील झाडे, वेळी, फुले, फळे तसेच पशु, पक्षी, सरपटणारे प्राणी यांचे निरीक्षण करून प्रश्न विचारून मिळालेली माहिती गटात, वर्गात सांगणे.</p> <p>२. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करत राहणे.</p> <p>३. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>	<p>१. सकाळी आकाशाचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.</p> <p>२. रात्री आकाशाचे निरीक्षण करण्यास सांगून आकाशातील गमतीजमती यावर गप्पा माराव्यात.</p> <p>३. आकाशाबद्दल कुतूहल निर्माण करणाऱ्या गोष्टी सांगाव्यात.</p> <p>४. दिवस-रात्र चक्र समजावून द्यावे.</p>	<p>१. चित्राचे गटात निरीक्षण करणे, एकमेकांना प्रश्न विचारणे.</p> <p>२. पाहिलेल्या गोष्टीचे चित्र काढणे.</p> <p>३. चित्रातील गोष्टीबद्दल स्वतःच्या शब्दात लिहिणे.</p> <p>४. आकाश निरीक्षणाचा छंद लावणे, नोंदी करणे.</p> <p>५. आकाशात दिसणाऱ्या गोष्टींची चित्रे ओळखून शब्द खजिन्यात लावणे.</p> <p>६. प्रतिकृती तयार करणे. (रात्रीचे आकाश)</p>	<p>निरीक्षण</p> <p>तोंडी</p> <p>लेखी</p> <p>उपक्रम</p> <p>प्रकल्प</p> <p>प्रात्यक्षिक</p>	<p>कला :</p> <p>चित्र काढणे,</p> <p>संगीत.</p>		<p>०२.०१.०१</p> <p>०२.०१.०८</p> <p>०२.०१.१६</p>

घटक : पद्य		उपघटक : २३) मंगळावरची शाळा		अंदाजे तासिका : ६		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> गाणी, चित्र वर्णन, प्रश्न, वाचन, संभाषण, लेखन 						
घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम (तंत्रासह) एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
<p>पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)</p> <p>१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे.</p> <p>२. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करित राहणे.</p> <p>३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करत राहणे.</p> <p>४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>५. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>	<p>घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती</p> <p>पृथ्वी, सूर्य व इतर ग्रहांची माहिती सांगवी.</p> <p>वर्गात संगणक/मोबाइलवर अभ्यासाचा अनुभव द्यावा.</p>	<p>१. सूर्यमाला-ग्रह चित्र ओळखून शब्दखिजिन्यात लावणे.</p> <p>२. शब्दांशी संबंधित शब्द सांगता येणे. (शाळा - बाई, फळा, पुस्तक, घंटा)</p> <p>३. अक्षरांपासून शब्द तयार करणे.</p> <p>४. 'शाळा' या संबंधित शब्द चित्र ओळखून शब्द खिजिन्यात लावणे.</p> <p>५. पृथ्वीवरची मुले व मंगळा-वरची मुले काय बोलत असतील ते संवादात सांगता येणे.</p> <p>६. शाळेविषयीच्या गप्पागोष्टी करणे. मुलांना आवडणारी शाळा कशी असावी यावर गटवर्चा घेणे. घरीच मोबाइलवर शिकवले तर.... वादविवाद घडवून आणणे. पाटी-पेन्सिल यांसारखे शब्द सांगता येणे व लिहिणे.</p>	<p>उपक्रम लेखी प्रात्यक्षिक तोंडी</p>	<p>कार्यानुभव : मुखवटे तयार करणे.</p> <p>कला : गायन</p>	<p>किड्स you tube, दीक्षा app</p> <p>https://youtu.be/tQf5432KVw</p>	<p>०२.०१.०२</p> <p>०२.०१.०७</p> <p>०२.०१.०५</p>

अंदाजे तासिका : ७						
घटक : गद्य	उपघटक : २४) फुलांचे संमेलन	उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना : • संभाषण, पात्रे, संवाद, नाटुकले, अनुभव कथन, चित्र शब्दकोश.				
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग प्रकृत	अध्ययन अनुभवास प्रक उपक्रम (तंत्रासह) एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>१. वर्गमित्रांशी बोलीभाषेतून संभाषण करून एकमेकांचे रितिरिवाज, अनुभव भावभावना यांबद्दल माहिती मिळविणे.</p> <p>२. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.</p> <p>३. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.</p> <p>४. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यातील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे.</p> <p>५. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन व श्रुतलेखन करणे.</p> <p>६. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर</p>	<p>१. परिसरातील फुलांचे निरीक्षण करून फुलांची नावे सांगण्यास सांगावी.</p> <p>२. विविध रंगांची फुले/रंगहीन फुले ओळखण्यास सांगावी.</p> <p>३. काही फुलांना सुगंध असतो/नसतो हे समजावून द्यावे.</p> <p>४. फुलांचे होणारे उपयोग निरीक्षणातून, अनुभवातून सांगण्याची कृती घ्यावी.</p> <p>५. पाठवाचन करताना आपल्या अनुभवाशी सांगड घालण्याची संधी द्यावी. (वाढदिवस)</p>	<p>१. फुलांची चित्रे पाहून त्यांची नावे सांगता येणे व गट करणे.</p> <p>२. फुलांची गाणी ऐकविणे व फुलांची नावे सांगता व लिहिता येणे.</p> <p>३. बालसभा कार्यक्रमात कामाची विभागणी करणे.</p> <p>४. कुटुंबातील होणारे कार्यक्रम (वाढदिवस, लग्न) यांवर बोलणे.</p> <p>५. शाळेतील स्नेहसंमेलन कार्यक्रमात सहभागी होणे.</p> <p>६. फुलांचा राजा - गुलाब तसे (फळांचा, प्राण्यांचा, पक्ष्यांचा) शोधणे व लिहिणे.</p> <p>७. समानार्थी शब्द सांगता येणे.</p> <p>८. कोडी तयार करून खेळ खेळणे. (प्राणी, पक्षी, फळे)</p>	<p>तोडी</p> <p>लेखी</p> <p>उपक्रम</p> <p>प्रात्यक्षिक</p> <p>प्रकल्प</p>	<p>कला :</p> <p>चित्र काढून सांगणे.</p> <p>फुलांचे मुकुट तयार करून नाट्यीकरण करणे.</p> <p>कार्यानुभव :</p> <p>कागदी फुले, फुलांचे हार, गुच्छ, फुलांची संगोळी</p>	<p>https://youtu.be/M3ifxOd28uc</p> <p>https://youtu.be/xgXm1eufG8</p>	<p>०२.०१.०१</p> <p>२०.०१.१०</p> <p>०२.०१.१३</p> <p>०२.०१.१६</p>

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम (तंत्रासह) एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे. ७. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे. ८. शाळेतील अनुभव घरात, मित्रांसमोर प्रात्यक्षिकांसह सादर करणे.		९. गुलाब-टपोरे, लाल, सुंदर असे शब्द सांगता येणे.				
घटक : २५. फुर्या रे						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
• गाणी, चित्र, शब्दसंग्रहण, वाचन, लेखन (जोडाक्षरे), वर्णन, विनोद, प्रश्नचिन्ह						
१. गाणी, कविता एकट्याने व समूहात तालासुरात म्हणणे. २. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे. श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करत राहणे. ३. गप्पा, संभाषणे, वाचन यांसारख्या उपक्रमांत उत्साहाने सहभागी होऊन	१. फुगा फुगविणे, फुर्यांचे रंग सांगणे या कृती घ्याव्यात. २. फुगा आकाशात सोडण्यास सांगून आलेला अनुभव सांगण्यास सांगावा. ३. आकाशात उडणाऱ्या विविध गोष्टी सांगण्यास सांगाव्यात. ४. पतंग, पक्षी आकाशात उडतात. यांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. यावर स्वकल्पनेने वाक्य तयार करण्यास सांगावे.	१. कवितेचा अर्थ समजून विविध कृतींची मजा गाटात सांगणे. (वाऱ्याशी-झुंज, ताऱ्यांशी-खो खो) २. कवीने केलेल्या कल्पना आणि त्यासाठी योजलेले शब्द सांगणे. (आभाळी उंच, पक्ष्यांशी गोष्टी.... इत्यादी) ३. कवितेतील आलेले जोडाक्षर शब्द शोधणे व लिहिणे.	कृती तोंडी लेखी	कला : (चित्र) चित्र काढणे व सांगणे. कार्यानुभव : कागदी वस्तू तयार करणे.	https:// youtu.be/ USzeqEic cfA	०२.०१.०२ ०२.०१.०३ ०२.०१.०७ ०२.०१.१५

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
श्रवण, भाषण तसेच वाचन शब्दसंपत्तीत वाढ करत राहणे. ४. कवितेतील आशयावर प्रश्नांची तोंडी व लेखी उत्तरे देणे. ५. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे. ६. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.	५. कवितेत प्रश्नचिन्हांसह आलेल्या ओळी वाचून लिहिण्यास त्या सांगाव्यात. ६. फुग्यांचे विविध आकार काढण्यास सांगावे. ७. दिलेले शब्द उलट क्रमाने लिहिणे आणखी असे शब्द शोधणे. (जीभ-भजी) या कृती घ्याव्यात. ८. फुग्यांचे होणारे विविध उपयोग सांगण्यास सांगावे.					
घटक : पद्वय उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : ● कथा, चर्चा, प्रश्न, संवाद, नाटुकले वाचन, लेखन, शब्दसंग्रहण	घटक : पद्वय उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : ● कथा, चर्चा, प्रश्न, संवाद, नाटुकले वाचन, लेखन, शब्दसंग्रहण	उपघटक : २६. मांजराची दहीहंडी	अंदाजे तासिका : ७			
१. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे. २. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.	१. परिसरातील व घरातील मांजरांच्या कृतीचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. २. परिसरातील व घरातील पाळीव प्राणी यांच्या गमतीजमती अनुभवून त्यावर आधारित चर्चा घडवून आणावी.	१. कथेचे वाचन घेणे (पूरकवाचन). २. वाक्यात योग्य ठिकाणी स्वल्पविराम देणे. ३. पात्रांची नावे सांगणे, त्यांचे बोलणे आपल्या शब्दांत सांगणे.	तोंडी लेखी प्रात्यक्षिक कृती उपक्रम	कला : चित्र काढणे व सांगणे, नाट्यीकरण. कार्यानुभव : कागद काम (मांजरांचा मुखवटा तयार करणे).	https://youtu.be/j0kabsh-sILs https://youtu.be/ZfKvMKC4Ays	०२.०१.०२ ०२.०१.०५ ०२.०१.१३ ०२.०१.१४

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>३. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे.</p> <p>४. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.</p> <p>५. प्रकट वाचनातील समान अक्षरांच्या अथवा शब्दांच्या आवृत्तीमुळे येणारी मजा मित्रांबरोबर अनुभवणे.</p> <p>६. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>७. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>		<p>४. कथेतील पात्रांचे संवाद लिहिता येणे.</p> <p>५. कथेचे नाट्यीकरण करणे.</p> <p>६. कथेतील प्रसंगाचे चित्र काढता येणे.</p> <p>७. कथेतील घटनांचा क्रम सांगता व लिहिता येणे.</p> <p>८. मित्रांना आवडलेल्या कथा आपल्या शब्दांत सांगता येणे.</p> <p>९. भाषिक खेळ - गटात खेळता येणे.</p> <p>अक्षर जुळवून शब्द तयार करणे, शब्दांच्या भेंड्या, शब्द तयार करणे (खूप खूप)</p> <p>१०. शब्दांशी संबंधित शब्द सांगता येणे. (बाग- झोपळा, पक्षी, मुले, घसरगुंडी)</p> <p>११. बोकोबा, सोकोबा, काळोबा यांसारखे शब्द सांगणे.</p>		शारीरिक शिक्षण : मनोरं		

उपघटक : २७) चांदोबाच्या देशात अंदाजे तासिका : ६						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
● गाणी, प्रश्न, चर्चा, संवाद शेवटी समान अक्षरे असलेले शब्द, वाचन, लेखन, शब्द संग्रहण						
घटक : पद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आढाणे, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. ढगांच्या वेगवेगळ्या आकारांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. २. ढगांच्या आकारांत दिसणाऱ्या गोष्टींची नावे विचारावीत. (प्राणी, पक्षी इ.) ३. कागदावर कल्पनेने ढगाचे चित्र काढून त्यात दिसणाऱ्या आकारांची नावे लिहिण्यास सांगावीत. ४. रात्री आकाशात चंद्र व तारे यांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. ५. चंद्राचा रोजच्या बदलणाऱ्या आकारांचे निरीक्षण करण्यास सांगून त्यावर चर्चा घडवून आणावी.	१. चंद्र व मुलांचे बोलणे यावर संवाद तयार करणे. २. कवितेतील यमक जुळणारे शब्द शोधणे व लिहिणे. ३. मागेमागे यासारखे शब्द सांगता येणे व लिहिणे. ४. कवितेत आलेले जोडाक्षर-युक्त शब्द वाचणे व लिहिणे. ५. कविता स्वतःच्या कल्पनेने पूर्ण करणे व सादर करणे. ६. चांदोबाची गाणी शोधणे. त्यातील गमतीजमती सांगणे. ७. शब्दांशी संबंधित शब्द सांगता येणे. (आकाश-चंद्र, चांदण्या, सूर्य, पक्षी)	कृती तोंडी लेखी प्रात्यक्षिक उपक्रम	कला : गायन चित्रकला - चित्र काढून संगीणे. इंग्रजी : गाणी, चित्र व शब्द (star, moon, sun)	https://youtu.be/lyL4r_5zLxk https://youtu.be/j6pMeF5CK68	०२.०१.०२ ०२.०१.०३ ०२.०१.०६ ०२.०१.०७ ०२.०१.१४

अंदाजे तासिका : ७						
उपघटक : २८. मोरपिसारा						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> कथा, पात्रे, संवाद, नाटुकले, प्रश्न, वाचन, लेखन, विरामचिन्हे 						
घटक : गद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)</p> <p>१. स्पष्ट शब्दोच्चार आणि अर्थानुसार प्रकट वाचन करणे.</p> <p>२. एक-दोन शब्द दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटाला सुमारे ५० शब्दांच्या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.</p> <p>३. आनंद घेत कथा, कवितांचे वाचन करणे आणि त्यांतील आवडलेल्या गोष्टी मित्रांना सांगणे.</p> <p>४. विरामचिन्हांसह अचूक अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.</p> <p>५. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरातील तपशीलावर विचारलेल्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे.</p> <p>६. स्वतःचे अनुभव, कल्पना किंवा विचार तीन, चार वाक्यांत लिहिणे.</p>	<p>१. परिसरातील पक्षी, प्राणी यांच्या अवयवांचे व हालचालींचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.</p> <p>२. प्राणी, पक्षी, मनुष्य यांच्या अवयवांत बदल केले तर, काय गमतीजमती घडतील यांची गटात चर्चा करण्यास सांगावी.</p>	<p>१. पाठाचे मूकवाचन व प्रकट वाचन करणे.</p> <p>२. गोष्टीतील पात्रांची भूमिका लक्षात घेऊन गोष्ट सादर करणे.</p> <p>३. स्वतःला हव्या असलेल्या गोष्टींची गटात चर्चा करणे.</p> <p>४. कथेतील आवडलेल्या व न आवडलेल्या गोष्टी सांगता व लिहिता येणे.</p> <p>५. पाठात दुहेरी अवतरण चिन्ह असलेली वाक्ये लिही.</p> <p>६. स्व-कल्पनेने संवाद तयार करणे.</p> <p>७. गोष्ट तयार कर. (कावळा, मोर, उंदीर)</p>	<p>तोंडी</p> <p>प्रात्यक्षिक</p> <p>लेखी</p> <p>कृती</p> <p>उपक्रम</p>	<p>कला :</p> <p>नाट्यीकरण</p> <p>प्राण्यांची विविध</p> <p>वेशभूषा</p> <p>करणे व</p> <p>सादरीकरण</p> <p>करणे.</p>	<p>https://youtu.be/7Aa9vBkqXlg</p> <p>https://youtu.be/w9b3WkuX3Ok</p>	<p>०२.०१.०२</p> <p>०२.०१.०३</p> <p>०२.०१.०७</p> <p>०२.०१.१५</p> <p>०२.०१.१६</p>

Teacher's Handbook - Supportive Material : 2020

Subject - English

Talk with Teachers

English, being a skill-based subject, demands an ample use of English language to master the language skills, viz. listening, speaking, reading and writing. It is unlikely that the learners will be exposed to English language in their surroundings other than the school environment. Hence, it is desirable that we provide the required exposure to the learners in the school and in the classroom, particularly. That's why, it is necessary to make learners listen to a lot of English without bothering complete comprehension. Acquiring language skills is a matter of habit formation, which demands an ample use and practice of English language. Practice or drill can sometimes become monotonous and boresome. But, we can make practice interesting by bringing innovation in the parallel activities.

The learners from MIEB, who were in Standard I last year will get admission in Standard II this year. The scope of objectives and content in English is more than the study material of MIEB. As the objectives and activities in the English textbooks are graded, they are based on the objectives and content of the previous Standard. The main concern here is that the expected level of language learning in Standard II is quite higher than the exposure the students have got using the study material of MIEB in Standard I, creating some gaps in learning. If these gaps are not bridged and persist at the beginning of Standard II, the further learning will become difficult resulting in widening the gaps. Therefore, it is obligatory that the previous gaps should be bridged and the students should be brought up to the expected level to begin smooth learning of English language using 'My English Book Two.'

The textbook of English for Standard Two was revised by Balbharati last year, i.e. in 2019. It's obvious that you haven't taught this book to your students, as you used the study material of MIEB for Standard Two. Hence, some guidance about facilitation of learners from Standard Two is desirable here.

In 'My English Book Two' you'll find some guidelines for you under the heading 'For the Teachers' in the preliminary section. We urge you to read them thoroughly before you start teaching English to Standard II learners using 'My English Book Two.' Students are going to thrive on the English words they've recalled and learnt and English language they have acquired playfully in Standard One. It will be a continuation of the phonic English and the Aural-Oral Approach with a little advancement in reading and writing skill.

In Standard II, learners are expected to enjoy a few more rhymes and poems. This will help them to enjoy the rhythm in English language. They will get an ample opportunities to listen to English language with some understanding. Some activities will help them to follow certain simple and complex instructions and commands. Listening stories will help them to understand key events and understand their sequence. They will speak using the words learnt in the previous Standard. They will continue imitating, this year, too. The conversational pieces will help them to express themselves in various familiar situations. The pictures in 'My English Book Two' will be a stimulus for learners to speak English. The reading of some familiar words as a picture (sight words) is expected in Standard Two. The learners will trace some shapes and letters in four lines.

Wish you all the best to lead the learners further in their joyful learning journey of English language. Remember, it's again the Aural-Oral Approach with advancement in preparatory reading and writing skills.

Compulsory English (L3)

General Objectives for Standard One to Eight

Skill : Listening

To enable the learners to...

1. listen to the sounds, rhythm and other features of spoken English,
2. listen to respond appropriately,
3. listen attentively for increasingly longer span of time,
4. listen to get the central idea,
5. listen to find specific information,
6. listen to understand the attitude and intention of the speaker,
7. listen to enrich the vocabulary,
8. listen so as to learn acceptable usage,
9. listen attentively in face to face situations as well as to situations on electronic and other media.
10. listen so as to develop speaking, reading and writing skills and
11. adopt a listening strategy that suits the purpose, type and content of spoken matter.

Skill : Speaking

To enable the learners to...

1. speak with proper stress, intonation, rhythm, pace and pauses,
2. speak intelligibly,
3. speak confidently, fluently and appropriately,
4. speak according to the occasion,
5. speak appropriately keeping in mind relationship with the listener,
6. use vocabulary appropriate to the topic,
7. speak using features of spoken English,
8. use spoken English in day-to-day situations,
9. speak in face-to-face situations,
10. speak to get things done, to comment on people, events and incidents and
11. speak to express opinions, gratitude, likes and dislikes, agreement and disagreement, etc.

Skill : Reading**To enable the learners to...**

1. read various types of texts,
2. read to be aware of the different types of formats of writing,
3. adopt different strategies to read various types of texts,
4. read aloud fluently in chorus and in groups,
5. read aloud individually and independently,
6. read with increasing eye-span to improve reading skill,
7. read aloud to improve pronunciation, stress and intonation,
8. read for pleasure and acquiring information,
9. read to understand the attitude and intention of the writer,
10. read intensively and extensively,
11. read between and beyond the lines,
12. read to enrich the vocabulary and usage and
13. read silently and fluently.

Skill : Writing**To enable the learners to...**

1. develop proper writing habits,
2. write neatly and legibly,
3. write fluently, appropriately and accurately,
4. write cohesively and coherently,
5. vary their writing style according to the purpose of writing and the intended reader,
6. write with and without support,
7. write using various types and formats of composition,
8. write keeping in mind the distinction between the rules of grammar and the rules of use (grammatically and acceptability),
9. develop study skills (note-making, note-taking, summarizing, information transfer, etc.),
10. write in a formal and informal manner.

Topic and Learning Outcomes					
Topic : 1. Vocabulary Enrichment		Periods : 18 min.			
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : English Words We Know. 1.3 : Daily Words. 2.4 : Look, listen and say. 1.6, 2.6, 3.7, 4.6, 5.4, 5.7 Rhyming Words 1.5, 2.6 Happy Birthday 3.4 : Numbers 5.1 : In the Street 5.8 : Calendar 6.1 : Let's Play 6.9 : Traffic Signal 8.4 : Dressing Dolly 8.5 : In our Kitchen 8.8					
Language Skills : • Listening, Speaking, Reading (sight words)					
Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	Learning Outcome No.
To enable learner to : 1. recognize sounds of the letters. 2. identify different shapes. 3. differentiate between capital and small letters. 4. develop new vocabulary. 5. learn and name English names for familiar objects. 6. get ready to read. 7. associate pictures with words.	Listen and repeat. Listen and say. Listen and find. Match the letters. Give practice of sounds of letters initial, middle and final sounds. (Not to give practice of spellings. Follow whole word approach.)	Flash Card Games : Word Bag. Addition game. Be Quick game (Critical thinking. information literacy)	Daily Observation. Oral work Practical.	EVS. Math Drawing	01.17.01 01.17.02 01.17.03 01.17.13 01.17.19
Topic : 2. Functional Grammar					Periods : 4
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : Position words 1.4, 6.3 This -That 2.3 One- Many 5.2					
Language Skills : • Speaking, Reading					
To enable learner to : get ready to use/ speak English	Practically keep things at different places and explain position words. Use lots of pictures. Look, listen and say. Pg 40, 41 of Integrated Book	Addition game Look at the board, find and touch. Game - Throw the Ball. Pg. 45 of I. Bk- Part -1 (Collaboration	Oral work. Activity.	Math	01.17.10

Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	Learning Outcome No.
	Part - 1 Look, listen, repeat and enact. Pg. 47 of I. Bk - Part- 3 Listen and repeat look and say Pg. 48 of I. Bk - Part -1 Look repeat and say Pg. 36 of I. Bk - Part 1.				
<p>Topic : 3. Conversation Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : Talking about themselves 1.7, 1.8, 5.9, 6.8,6.9 Polite Requests- May I ? 3.2 Likes and dislikes. 4.2 Stock expressions, polite forms. 5.5 Good Habits 7.5 Language Skills : • Speaking, Reading</p>					
<p>To enable learner to :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. get ready to use/ speak English 2. use stock expressions. 3. answer simple questions. 	<p>Explain the situation with the help of pictures, give practice. Let's talk. Pg. 44 of I-Bk-Part -1 Let's speak. Pg.54 of I. Bk- Part-1 Enact. Pg. 28 of I. Bk Part- 2 Look at the picture and say. Pg. 39, 40 of I. Bk- Part 2 Let's speak. Pg. 44 1 Bk- Part -2 Look, listen, repeat and enact. Pg.34 of 1 Bk-Part 3 Listen and answer. Pg.35 of Bk-Part 3 Listen and speak. Pg. 40 of 1BkPart 3</p>	<p>Communication, Social skills</p>	<p>Oral Work.</p>	<p>EVS</p>	<p>01.17.05 01.17.08 01.17.09 01.17.17 01.17.18</p>

Topic : 4. Instructions Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : Action Time 2.2, 3.1, 3.7, 4.1, 6.2 Language Skills : • Listening, Speaking					Periods : 5
Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	Learning Outcome No.
To enable learner to : 1. listen to commands, instructions and follow them. 2. to give instructions.	Listen and act. Pg. 47, 53, 61 of I. Bk - Part -1; Pg. 48 of I. Bk -Part -2 Listen and act.- I am the leader. Pg. 27 of I. Bk- Part - 2.	Game - Shivaji says. (Leadership)	Oral work.	P. E.	01.17.07 01.17.16
Topic : 5. Picture Reading Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : How are you? 6.8 Let's Play. 6.9 Farm House 7.2 Let's Talk. 7.3 Who are you dear ? 8.1 Bingo 8.3 Language Skills : • Speaking, Reading					Periods : 6
To enable learner to : 1. talk about the picture. 2. answer the questions. 3. develop vocabulary. 4. express feelings.	Look, listen and repeat. Pg. 34 of I. Bk - Part - 3 Listen and answer. Pg. 35 of I. Bk - Part - 3 Look and find. Pg. 37 Let's talk. Pg. 38 of I. Bk - Part - 3 Listen and repeat. Pg. 42, 44, 49 of I. Bk - Part - 3	Critical thinking	Oral work Activity	EVS	01.17.09

Topic : 6. Language Games					Periods : 5
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) :					
Throw the Ball. 1.8 Leaders say. 4.1 The Game of Addition. 4.2 A Vegetable Basket. 6.5 Word Bag. 8.2					
Language Skills : • Listening, Speaking, Reading					
Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	Learning Outcome No.
To enable learner to : 1. develop new vocabulary. 2. get ready to speak and read.	Play the game. Use variety of questions in the game- Throw the ball. Use different categories of words like fruits, colours, animals in the game of 'Addition' and 'Speak Speak.'	Collaboration Communication, Leadership	Observation		
Topic : 7. Preparatory Writing Skills					Periods : 8
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) :					
Trace the dots - lines, curves, letters. Join the dots, animals, kite 3.6. Fun time 5.10, 6.3, 7.6. 8.7 Bingo 8.3					
Language Skills : • Writing					
To enable learner to :	Trace and join the dots.		Observation	EVS	01.17.11
1. scribbles. 2. draw pictures.			Creativity		
Topic : 8. Stories					Periods : 3
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) :					
Two Silly Goats. Pg. 31. Two Wise Goats. Pg. 32. of I. Bk - Part -1 The Fox and the Crane. Pg. 50, 51. of I. Bk - Part - 3					
Language Skills : • Listening and speaking					
To enable learner to :	Demonstrate the story with the help of pictures/ puppets, by assigning roles to the students.		Observation		01.17.12 01.17.18
1. listen and enjoy fables and short stories. 2. narrate/ enact a familiar story of an event.	Collaboration Communication, Leadership				

Sr. No.	References /Resources (DIKSHA App / Reference books) Links STD One	QR Code
1	English Words We Know : https://diksha.gov.in/play/content/do_312999574874382336120?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	
2	We Like Cooking (Word register-Kitchen) : https://diksha.gov.in/play/content/do_3122316339628933122623?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	
3	My English Book One: Page 10-Rhyming words : https://diksha.gov.in/play/content/do_312999575017644032117referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	
4	Sounds and Letters : https://youtu.be/SICqC6xzVGQ	
5	Sounds and Letters : https://youtu.be/iJdAVVQgLc0	
6	Sounds and Letters : https://youtu.be/Lc6buW9HJfE	
7	Sounds and Letters : https://youtu.be/n0tcgpomjF4	
8	Sounds and Letters : https://youtu.be/OKn0PHRYONg	
9	Sounds and Letters : https://youtu.be/qKMTXMAYv4k	

Sr. No.	References /Resources (DIKSHA App / Reference books) Links STD I	QR Code
10	Sounds and Letters : https://youtu.be/B0HdPpsMrJ4	
11	Sounds and Letters : https://youtu.be/bDeILnIz68A	
12	Sounds and Letters : https://youtu.be/aqat7xBh1Jo	
13	Sounds and Letters : https://youtu.be/UTGBPLMp36w	
14	Sounds and Letters : https://youtu.be/cGPP_ZAZJcw	
15	Sounds and Letters : https://youtu.be/6WSYFSEtYss	
16	Sounds and Letters : https://youtu.be/p9IvX9fQSp4	
17	Capital and Small Letters : https://diksha.gov.in/play/content/do_3122337620633354242130?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	
18	Writing Letters of Alphabet : https://diksha.gov.in/play/content/do_31260042843376025623103?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	

Sr. No.	References /Resources (DIKSHA App / Reference books) Links STD one	QR Code
19	Instructions : https://youtu.be/ljInP5fsu6o	
20	Two Silly Goats : https://diksha.gov.in/play/content/do_31260042821189632023092?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	
21	Two Wise Goats : https://diksha.gov.in/play/content/do_312604613780357120218987?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	
22	The Fox and the Crane : https://diksha.gov.in/play/content/do_3126004284273786881303?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31260522985846374426451%26utm_campaign%3Dshare_content	

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - गणित

संवाद शिक्षक मित्रांशी

शालेय स्तरावर गणित विषयाचे अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. मुलांमध्ये गणिताची आवड निर्माण व्हावी, त्यांना गणिताची भीती वाटू नये यासाठी प्राथमिक स्तरावर प्रयत्न होणे गरजेचे आहे. इयत्ता पहिली ते पाचवीच्या स्तरावर विद्यार्थ्यांची प्रारंभिक गणितीय कौशल्ये विकसित होणे हे त्या त्या इयत्तेच्या अध्ययन निष्पत्ती विकसित होण्यासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे. प्रारंभिक गणित हे फक्त गणितीय क्रियांपुरते मर्यादित नसून त्यामध्ये गणितीय आकलन, समस्या निराकरणासाठी गणितीय कौशल्यांचा वापर तसेच गणिताचा दैनंदिन व्यवहारामध्ये संबंध जोडणे या सर्वांचा समावेश होतो. एक व्यक्ती म्हणून पूर्णपणे विकसित होण्याची क्षमता, समाधानी व सुफल जीवन जगण्यासाठी आणि आपल्या समाजात संपूर्णपणे भाग घेण्याची क्षमता यासाठी साक्षरता आणि अंकगणितीय कौशल्ये महत्त्वपूर्ण आहेत. अशा वेगवेगळ्या गरजा भागविण्यासाठी गणिताच्या अभ्यासात अध्यापन शिकण्याची प्रक्रिया समृद्ध करणे महत्त्वाचे आहे. राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५ व नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० नुसार यांमध्ये मुलांची प्रारंभिक गणितीय साक्षरता व कौशल्ये विकसित होण्यासाठी प्रकर्षाने लक्ष देण्याची गरज नमूद करण्यात आली आहे.

आपण विद्यार्थ्यांना त्यांच्या मातृभाषेच्या माध्यमातून गणित शिकवत आहात. शिक्षकांची भाषा समजणे, ती बोलता येणे, पुस्तकातील किंवा शिक्षकाने फलकावर लिहिलेली भाषा वाचता येणे आणि स्वतःचे गणिताविषयीचे विचार अभिव्यक्त करणे, या विद्यार्थ्यांच्या गणित विकासातील महत्त्वाच्या चार पायऱ्या आहेत. त्यांमुळे गणित विषय आत्मसात करणे मुलासाठी सोपे होऊन जाते. समजून ही पहिली पायरी पायाभूत असल्यामुळे अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत समजुतीला प्राधान्य दिले गेले पाहिजे. दुसरी पायरी तितकीच महत्त्वाची असल्यामुळे विद्यार्थ्यांना बोलते करण्याची जबाबदारी आपणावर आपोआप येऊन पडते. वाचता येणे या तिसऱ्या पायरीसाठी भरपूर कालावधी देणे जरूरीचे ठरते. विद्यार्थ्यांच्या गणितीय विकासातील चौथी पायरी म्हणजे विद्यार्थ्यांला गणिती विचार अभिव्यक्त करता येणे, ही पायरी ओलांडण्यासाठी बराच काळ द्यायला हवा.

गणित शिकणे आनंददायी होण्यासाठी...

- ❖ इयत्ता पहिली ते पाचवीसाठी प्रामुख्याने आपण वेगवेगळ्या खेळांच्या माध्यमांतून, मुलांना निरनिराळ्या कृती करायला लावून, त्यांना परिसरातील गणित बघण्याची दृष्टी विकसित करायला लावून, विषय शिकविला गेला तर त्यांना गणिताची गोडी लागेल. तसेच गणनपूर्व तयारी करून घेताना त्यांच्या निरीक्षणशक्तीला वाव देणे, त्यांना अंदाज बांधण्याची संधी देणे, त्यांच्यापुढे त्यांना कुतूहल वाटेल असे

अनुभव ठेवणे, विविध प्रश्नांची मालिका तयार होईल असे प्रसंग उभे करणे, त्यांच्यातील संशोधक वृत्ती जागृत करणे ही उद्दिष्टे डोळ्यांसमोर ठेवली तर पुढील इयत्तांमधील गणितीय आव्हाने ती सहजपणे पेलू शकतील.

- ❖ गणितीय गाणी, गोष्टी, खेळ, वस्तूंची हाताळणी, वस्तूंची जोडणी, प्रत्यक्ष कृती यांतून गणित शिक्षण होणे गरजेचे आहे. पंचेंद्रियांच्या वापरातून गणित शिक्षण दिले पाहिजे. संख्या, त्यांवरील क्रिया, त्यासाठी वापरली जाणारी गणितीय भाषा यांचा मुलांना चांगला परिचय झाला पाहिजे. गणित हा दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य घटक आहे याचा त्यांना अनुभव मिळाला पाहिजे. केवळ आकडेमोड म्हणजे गणित नाही हे आपण लक्षात घेऊन त्यांना गणितीय तार्किक विचार करण्यासाठी प्रवृत्त केले पाहिजे. त्यासाठीचे अनुभव आपल्या अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेतून द्यायला हवेत.
- ❖ वस्तूंची मोजणी करण्यातील, गणितीय क्रिया करण्यातील आनंद त्यांना मिळाला पाहिजे. मूल स्वतः जितके क्रियाशील राहिल तितके त्याचे अध्ययन सोपे होईल. छोट्या छोट्या कृतींतून, अनुभवांतून मूल अध्ययनासाठी कसे उत्सुक होईल हे आपण बघितले तर भविष्यात विद्यार्थी गणित आवडीने शिकेल. मुलाला आपण विचार कशाचा करायचा (What to think) कडून विचार कसा करायचा (How to think) कडे जाण्यास मदत केली पाहिजे. तसे झाले तर ते आपली शैक्षणिक वाटचाल आनंदाने, सुलभतेने करेल हे नक्की.
- ❖ **मूल्यमापन** : या वयोगटातील मुलांचे मूल्यमापन हे सातत्यपूर्ण व सर्वकष तसेच इतर विषयांशी समवाय साधणारे असावे. विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन हे त्यांच्या नकळत झाले पाहिजे. त्यांना त्याचा कसलाही ताण वाटणार नाही याची काळजी घेत हसत-खेळत, दररोज, आपल्या निरीक्षणातून ही प्रक्रिया पार पडली पाहिजे. मूल एखादी कृती किती सहजपणे करते, त्याला अचूक अंदाजापर्यंत पोहचता येते का, गणितीय क्रिया त्याला सहजपणे करता येतात का, गणितीय भाषा त्याला समजते का, बोलता येते का, तो स्वतःची स्वतः उदाहरणे बनवू शकतो का, गणितीय अर्थ व संवाद त्याला साधता येतो का; या आणि अशा अनेक मुद्द्यांच्या आधारे विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन होणे आवश्यक आहे. मूल्यमापनातून सुद्धा मूल शिकू शकते हा दृष्टिकोन महत्त्वाचा आहे. या आधारे आपल्याला आपल्या अध्ययन अनुभवांची रचना करणे व गणित शिकणे आनंददायी होण्यासाठी वातावरण निर्मिती करणे सहज शक्य आहे.

आपल्या वर्गामध्ये पुढील आंतरक्रिया आनंददायी गणित शिक्षणाची पुढील दिशा ठरविण्यास आपणांस मदत करतील.

आपल्या वर्गात मुले...

- ✓ केवळ घोकंपट्टीने नियम, सूत्रे पाठ न करता त्यामागील नियम, तत्त्व स्वतः शोधतात, पडताळून पाहतात.
- ✓ शिकलेले गणितीय तत्त्व-नियम व्यवहारात वापरतात.

- ✓ शिक्षकांना प्रश्न विचारण्यास व उत्तर सांगण्यास घाबरत नाहीत.
- ✓ आजूबाजूच्या परिसरामध्ये गणित शोधतात व त्याचा आनंद घेतात.
- ✓ अर्थपूर्ण प्रश्न मांडतात व सोडवतात.
- ✓ परस्परांमध्ये गणिताविषयी संवाद साधतात.
- ✓ गणिती कोडे, खेळ यांचा आनंद घेतात.
- ✓ शिक्षक प्रत्येक मूल गणित शिकू शकते या विश्वासाने प्रत्येक मुलाला सहभागी करून घेतात.
- ✓ शिक्षक गणित अध्ययनाच्या विविध पद्धती उदा. गटचर्चा, प्रकल्प, निरीक्षण, शोधन, प्रश्न, कृती-आधारित समस्या निराकरण इ. गणित शिकणे आनंददायी होण्यासाठी वापरतात.
- ✓ साहित्याचा व तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करतात.
- ✓ शिक्षक, मूल स्वतः कसे शिकू शकेल, त्याला माहित असलेल्या माहितीवरून संबोध कसे स्पष्ट करता येतील याचा विचार करतात.
- ✓ विद्यार्थ्यांनाही पूरक कृती, उपक्रम, कोडी, गाणी, गोष्टी तयार करण्यास प्रोत्साहन देतात.

गणित म्हणजे केवळ आकडेमोड, सूत्रे व तांत्रिक पद्धती यांच्याही पलीकडे जाऊन असे काहीतरी आहे की जे विद्यार्थ्यांना तर्कविचार, चिकित्सक विचार, कार्यकारणभाव जोडणे, सौंदर्यदृष्टी जोपासणे, पडताळा घेणे यांसाठी प्रोत्साहित करते. गणिताच्या या उद्दिष्टांकडून **विचारांचे गणितीकरण (Mathematization of Thinking)** या उच्चतम ध्येयापर्यंत पोहोचण्यास मदत करण्याकरिता सदर हस्तपुस्तिका आपणास मार्गदर्शक ठरेल अशी आशा आहे. हस्तपुस्तिकेत क्षेत्रांनुसार, घटकांनुसार पूरक कृती, उपक्रम दिले आहेत. कोणती अध्ययन निष्पत्ती साध्य करायची आहे याचाही विचार केला आहे. गणितातील संबोध व दैनंदिन जीवन यांची सांगड घातलेली आहे. नवीन तंत्रज्ञान, QR Code याचा योग्य समन्वय साधला आहे.

सदर कृती या नमुनादाखल आहेत. यांच्यासारख्या अधिकाधिक कृतींची रचना करून आपण आनंददायी गणित शिक्षण व एकविसाव्या शतकासाठी आवश्यक कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी मुलांना नक्कीच मदत करू शकाल हा विश्वास वाटतो...

‘आनंददायी गणित शिक्षणासाठी शुभेच्छा!’

विषयाची उद्दिष्टे : (प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ प्रमाणे)

- १) वस्तूंचे गट, गटांचा लहानमोठेपणा या संबंधीचे संबोध तयार करणे.
- २) दिलेल्या वस्तूंच्या समूहातून साम्यभेद लक्षात घेऊन वर्गीकरण करणे.
- ३) तुलनात्मक शब्दांचा अर्थ समजणे.
- ४) संख्याबोध होणे (आकलन, समूहावरून संख्यांचे ज्ञान, वाचन, लेखन, तुलना).
- ५) गणन करता येणे.
- ६) बेरीज व वजाबाकी या मूलभूत क्रियांचे आकलन होणे व त्या क्रिया करता येणे.
- ७) अप्रमाणित साधनांच्या साहाय्याने विविध राशींचे मापन करता येणे.
- ८) कालमापन, नाणी व नोटा यांची ओळख होणे.
- ९) नित्य परिचयातील भौमितिक आकार ओळखता येणे.
- १०) मुक्तहस्ताने भौमितिक आकार काढता येणे.
- ११) माहिती/सामग्री गोळा करणे, तिचा अर्थबोध होणे, तिचे वर्गीकरण व सादरीकरण करणे.
- १२) प्राप्त गणिती ज्ञानाचे दैनंदिन व्यवहारात उपयोजन करता येणे.
- १३) आकृतिबंधांचे निरीक्षण करता येणे.

पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती

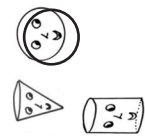

क्षेत्र - गणकपूर्व संबोध

अंदाजे तासिका : १

घटक : चला शोध्या वेगवेगळे आकार

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :

- आकारांचे निरीक्षण
- सामान्य त्रिमितीय आकार ओळख व नावे.

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
परिसरातील विविध वस्तूंच्या साहाय्याने भौमितिक आकारांची ओळख.	<ul style="list-style-type: none"> • साहित्यासह हावभावयुक्त कृती गीत सादर करून घ्यावे. • तू माझ्यासारखा दिसतोस (चला जोडूया.) आकार : <p>वस्तू : </p>	<ul style="list-style-type: none"> • चणे, फुटाणे घेण्यासाठी वापरला जाणारा कागदी कोन तयार करण्याची कृती करून घ्यावी • रांगोळी ताटात घेऊन त्यामध्ये शंकू, गोल, दंडगोल हे आकार काढून घ्यावेत. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती.	कार्यानुभव : कागदकाम. इंग्रजी : अल्फाबेट सराव आणि परिसर ओळख.		०२.७१.०२

क्षेत्र - भूमिती

अंदाजे तासिका : १

घटक : १) चला हाताळूया भौमितिक आकार

उपघटक : १) त्रिमितीय भौमितिक आकार ओळख व नावे. २) त्रिमितीय वस्तूचे कडा, कोपरे व पृष्ठभाग यांविषयी माहिती देणे.

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :

- सामान्य त्रिमितीय आकार ओळख व नावे
- त्रिमितीय आकारांचे गुणधर्म.

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरिय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. विविध आकारांच्या वस्तूंच्या निरीक्षणाने वस्तूशी संबंधित पृष्ठभाग (वरचा - तळाचा, सपाट-वक्र) कडा, कोपरे ओळखणे. २. घसरणे - घरांळणे या क्रिया आणि वस्तूंचे आकार यांतील संबंध समजणे.	<ul style="list-style-type: none"> कंपासपेटी, वाढदिवसाची टोपी, पाण्याची बाटली, चेंडू या वस्तू हाताळून त्यांचा भौमितिक आकार कडा, कोपरे, सपाट पृष्ठभाग व वक्रपृष्ठभाग यांची तुलना करून घ्यावी. पाटी किंवा पॅड घेऊन ते थोडे तिरपे धरण्यास सांगावे आणि त्यावरून खोडस्बर, पेन्सिल, चेंडू, गोटी, कंपासपेटी, दगड इत्यादी वस्तू सोडून निरीक्षण करण्यास सांगावे. त्या घसरतात का घरांळतात हे ठरवून योग्य गटात लिहून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> खाली दिलेल्या आकारांपासून विद्यार्थ्यांना आवडेल ते चित्र काढण्याची संधी द्यावी. उदा. १. शंकूपासून आईस्क्रीमचा कोन २. गोलापासून चेंडू, फूल ३. दंडगोलापासून बासरी किंवा डबा ४. इष्टिकाचितीपासून काडेपेटी. घसरगुंडी, उतरण या आधारे चेंडू, खोके, बाटली या वस्तूंच्या मदतीने घसरणे व घरांळणे याचा अनुभव देऊन या क्रियांचा 	निरीक्षण नोंदी, चर्चा, उपक्रम, कृती, प्रात्यक्षिक, तोंडीकाम.	परिसर अभ्यास : परिसरातील विविध आकारांचे निरीक्षण. मराठी : भाज्यांचे भांडण, आजीचे जेवण या धड्याचा सहसंबंध	 	०२.७१.०२ ०२.७१.०५

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
घटक : २) गंमत रेषेची उपघटक : २) सरळ रेषा उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • सरळ व वक्ररेषा यांतील फरक. • सरळ रेषा वापरून वेगवेगळे आकार काढणे.	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा आकाराशी असलेला संबंध यावर चर्चा करावी. • घरातील विविध वस्तूंचे निरीक्षण करून भौमितिक आकारांनुसार त्याचे वर्गीकरण करून वहीत लिहिण्यास सांगावे.	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. सरळ व वक्ररेषा यांतील फरक ओळखता येणे. २. उभ्या, आडव्या व तिरप्या अशा सरळ रेषा काढता येणे.	• मैदानावर दोरीच्या साहाय्याने सरळ रस्ता व नागमोडी रस्ता तयार करण घ्यावा व त्यावरून चालण्याचा किंवा पळण्याचा अनुभव द्यावा. • मोठ्या लिपीतील - A ते Z अक्षरकाडे घ्या. टेबलावर मांडा. दोन विद्यार्थ्यांना समोर बोलवून त्यांना आडव्या, उभ्या, तिरप्या इ. सरळ	• कागदी होडी तयार करून तो कागद उलगाडण्यास सांगावा. तयार होण्याच्या सरळ रेषा व भौमितिक आकृत्यांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. • काडेपेटीतील ५ काड्या घेऊन इंग्रजी असा अंक बनवा की तो इंग्रजी अक्षरपण असेल. • आडव्या, उभ्या, तिरप्या इ. सरळ रेषांच्या	निरीक्षण नोंदी, कृती, प्रात्यक्षिक, तोंडीकाम	कार्यानुभव : कागदकाम, आकार व आकृत्या तयार करणे.		०२.७१.०३ ०२.७१.०४

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	रेषांनी तयार होणारी अक्षरे एका मिनिटात पटापटा उचलण्यास सांगा. ज्याच्याजवळ जास्त काई असतील व ती बरोबर असतील तो विजेता.	साहाय्याने सुंदर नक्षी तयार करून घ्यावी. • घोटीव कागदाच्या सरळ पट्ट्या कापून चटई तयार करून घ्यावी.				
घटक : ३) चला ओळखू या भौमितिक आकृत्या						
उपघटक : १) आयत, चौरस, त्रिकोण व वर्तुळ						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • आयत, चौरस, त्रिकोण व वर्तुळ						
१. निरीक्षणाने आकृती ओळखता येणे. २. वस्तूच्या तळाच्या कडांचे रेखाटन करून चौकोन, त्रिकोण व वर्तुळ या आकृत्या काढता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> मैदानावर आयत, चौरस, त्रिकोण व वर्तुळ हे आकार काढण्याचे प्रात्यक्षिक घ्यावे. आयत, चौरस, त्रिकोण व वर्तुळ या आकाराच्या पताका कापून वर्ग सजावट करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> निसर्गातील कोणकोणत्या वस्तूंमध्ये द्विमितीय व त्रिमितीय आकार दिसतात यावर चर्चा घ्यावी व वस्तूंचे वर्गीकरण करून घ्यावे, 	चर्चा, प्रात्यक्षिक, तोंडी काम.	शारीरिक शिक्षण : सिंगण आखणे.		०२.७१.०२

क्षेत्र - संख्याज्ञान

अंदाजे तासिका : ३

घटक : ३-१) २१ ते १०० संख्यांची ओळख ३-२) १ ते ५० संख्यांचे वाचन व अक्षरी लेखन.
 उपघटक : १) संख्यांच्या जगात २) संख्या वाचू-लिहूया. ३) गट करून मोजणे. ४) चित्रात दाखविलेली संख्या
 उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :
 • १ ते १०० संख्यांचे लेखन. • १ ते ५० संख्यांचे अक्षरी लेखन.

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. १ ते १०० संख्यांचे अंकांत लेखन करता येणे. २. १ ते ५० संख्यांचे अक्षरी लेखन करता येणे. ३. वस्तूंचे गट दशक एकक स्वरूपात दिल्यास वस्तूंची संख्या सांगता येणे. ४. दिलेली संख्या दशक एकक वापरून विविध रूपांत व्यक्त करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> १० काड्या १ काडी - दहा एक -अकरा (११) १० काड्या २ काड्या - दहा दोन - बारा (१२) या पद्धतीने ११ ते १०० पर्यंतच्या संख्यांचे क्रमाने व उलट क्रमाने वाचन, लेखन सराव घ्यावा. खेळ - १ टाळी म्हणजे १० (१ दशक) व १ चुटकी म्हणजे १ हे लक्षात घेऊन कोणती संख्या तयार होते ते सांगा. उदा. ३ टाळ्या ४ चुटक्या = ३४ ३४ = ३ दशक ४ एकक = तीस चार = चौतीस 	<ul style="list-style-type: none"> ० ते ९ अंकाकडे टेबलावर ठेवावीत. शिक्षकांनी एक संख्या सांगावी. विद्यार्थ्यांनी संख्या वहीवर लिहावी. दोन विद्यार्थ्यांना समोर बोलवावे. प्रत्येकाने सांगितलेल्या संख्येतील एका अंकाचे काई घ्यावे. काई समोर धरून संख्या तयार करण्यासाठी या दोन विद्यार्थ्यांनी योग्य क्रमाने उभे रहावे. शिक्षकांनी अचूक संख्या तयार झाल्याची खात्री करावी. विद्यार्थ्यांना वहीवरील संख्या पडताळण्यास सांगावी. 	दैनंदिन निरीक्षण, टोडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय, प्रात्याक्षिक	शारीरिक शिक्षण : खेळ	 	०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> ३ मुलांचा एक गट करावा. गटातील एका मुलाकडे २१ ते ५० मधील संख्याकाडे द्यावीत. दुसऱ्या मुलाकडे दशकदाडे व सुट्टे द्यावेत. तिसऱ्या मुलाकडे अक्षरी संख्याकाडे द्यावीत. शिक्षकांनी मोठ्याने संख्या पुकारावी. विद्यार्थ्यांनी लगेचच पुकारलेल्या संख्येची मांडणी करावी. १) संख्याकाडे = २) दशकदाडे व सुट्टे = ३) अक्षरी काडे = 	<ul style="list-style-type: none"> चुकलेल्या विद्यार्थ्यांस मार्गदर्शन करावे. संख्याकाडे व अक्षरी संख्याकाडे जोड्या जुळविण्याचा खेळ घ्यावा. एका बरणीत काही काड्या ठेवाव्यात. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांला पुढील कृती करण्यास सांगावी. ४ दशक २ एकक काड्या बरणीतून काढून दाखव आणि ती संख्या फळ्यावर लिही. दुसऱ्या मुलाला बोलावून त्याचे अक्षरी संख्यालेखन करून घ्यावे. 			 	०२.७१.०१ ०२.७१.०१
<p>घटक : ३-१) २१ ते १०० संख्याची ओळख ३-२) १ ते ५० संख्यांचे वाचन व अक्षरी लेखन उपघटक : ५) स्थानिक किंमत विस्तारित रूप उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • स्थानिक किंमत विस्तारित रूप</p>						
१. संख्यांतील अंकांची स्थानिक किंमत समजणे, व्यवस्त करता येणे	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिकांच्या, मणीतारेच्या साहाय्याने स्थानिक किमतीचा अनुभव द्यावा. १ टाळी म्हणजे १० (१ दशक) व एक चुटकी 	विस्तारित रूप घडीपट्टी विद्यार्थ्यांकडून तयार करून घ्यावी. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम/कृती, स्वाध्याय	कार्यानुभव : घडीपट्टी तयार करून घेणे.		०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती म्हणजे १ हे लक्षात घेऊन संख्या तयार करा व त्याचे विविध पद्धतीने लेखन करा. उदा. ४ टाळ्या ३ चुटक्या = ४३ = चाळीस तीन = त्रेचाळीस = ४ दशक ३ एकक = ४०+३ • १ टाळी म्हणजे १० व १० चुटक्या म्हणजे १ टाळी हे लक्षात घेऊन संख्या तयार करा व विविध पद्धतीने त्याचे लेखन करा. उदा. १ टाळी १० चुटक्या = २० = वीस = २० = २ दशक	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा • विस्तारित रूपावरून संख्या लेखन करून घ्यावे व अक्षरी रूप लिहून घ्यावे.	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने प्रात्यक्षिक दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय, प्रात्यक्षिक	इतर विषयांशी समवाय कार्यानुभव : घडीपट्टी तयार करणे घेणे.	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने 	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक ०२.७१.०१
---	---	--	--	--	--	--

अंदाजे तासिका : १						
घटक : १) २१ ते १०० संख्यांची ओळख. २) १ ते ५० संख्यांचे वाचन व अक्षरी लेखन.						
उपघटक : ६) टप्प्याने संख्या मोजू या ७) संख्यांचा लहानमोठेपणा						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> टप्प्याने संख्या मोजू या. संख्यांचा लहानमोठेपणा. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. २,३,५,१० च्या टप्प्याने संख्या सांगता व लिहिता येणे. २. १ ते १०० संख्यांमधील लहान मोठेपणा सांगता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> १ ते ५० मधील संख्या तीनच्या टप्प्याने मोजून रंगविण्यास सांगा. शतक संख्या माळेतील मण्यांच्या संख्येची तुलना करून लहान मोठेपणा उरविण्याची संधी द्यावी. दोन विद्यार्थ्यांना पाटी घेऊन पुढे बोलवावे. समोर ठेवलेले दशकदांडे व सुट्टे हवे तेवढे घेऊन पाटीवर ठेवण्यास सांगावे. दोन्ही पाट्यांवरील दशकदांडे व सुट्टे यांचे निरीक्षण करून संख्येचा लहान मोठेपणा उरविण्यास सांगावा. 	<ul style="list-style-type: none"> संख्या कार्ड, मणी, बिया, दशक दांडे सुट्टे, दगड यांपैकी सहज उपलब्ध होणाऱ्या प्रतीकांचा वापर करून लहान-मोठी संख्या, चढता-उतरता क्रम, संख्या तयार करणे, टप्प्याने येणाऱ्या संख्या या उपघटकावर आधारित उपक्रम घ्यावेत. २ पाट्या घ्या त्यावर संख्यालेखन करून लहानमोठेपणा उरविण्यास सांगा. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय, प्रात्याक्षिक.	परिसर अभ्यास : परिसरातील वरतूंचे निरीक्षण करणे, त्यांची वैशिष्ट्ये टिपणे.	 	०२.७१.०१

<p style="text-align: center;">क्षेत्र : संख्याज्ञान</p> <p style="text-align: right;">अंदाजे तासिका : १</p>						
<p>घटक : १) २१ ते १०० संख्यांची ओळख. २) १ ते ५० संख्यांचे वाचन व अक्षरी लेखन. उपघटक : ८) लागतची मागची पुढची संख्या उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p>						
<ul style="list-style-type: none"> • लागतची, मागची व पुढची संख्या. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>१. संख्येच्या लागतची, मागची व पुढची संख्या सांगता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • प्रसंगनिर्मिती करून किंवा गोष्ट सांगून प्रश्न विचारणे, चर्चेतून अनुभव देणे. • उदा. तीन कागदी कप घ्या. एका कपावर लागतची मागची संख्या, दुसऱ्या कपावर मधली संख्या व तिसऱ्या कपावर लागतची पुढची संख्या असे लेबल लावा. एका बाऊलमध्ये १०० मणी घ्या. हे सर्व साहित्य विद्यार्थ्यांना दिसेल असे टेबलावर मांडा. ३-३ विद्यार्थ्यांचा एक गट करून घ्यावा. एका गटाला समोर बोलावून तीन 	<ul style="list-style-type: none"> • प्रत्येक विद्यार्थ्याला १ ते १०० मधील कोणतेही एक संख्याकाई द्या आणि त्या काडवरील संख्या पाहून लागतची मागची व लागतची पुढची संख्या लिहिण्यास सांगा. ज्याचे आधी होईल त्याला १ गुण द्या. 	<ul style="list-style-type: none"> • निरीक्षण नोंदी, चर्चा, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय 	<p>शारीरिक शिक्षण : खेळ</p>		<p>०२.७१.०१</p>

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती कपांच्या समोर उभे राहण्यास सांगावे. मधल्या विद्यार्थ्याला त्याला हवे तेवढे मणी कपात मोजून टाकण्यास सांगावे. त्या विद्यार्थ्याला तू किती मणी टाकलेस? असे विचारून ती संख्या वर्गात मोठ्याने सांगण्यास सांगावे. गटातील इतर दोन विद्यार्थ्यांना त्यांच्या समोरील कपात त्या संख्येच्या लगतच्या मागच्या संख्येएवढे व लगतच्या पुढच्या संख्येएवढे मणी कपात टाकण्यास सांगावे, योग्य तिथे शिक्षकांनी मार्गदर्शन करावे.	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आह्वाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
---	---	--	---	-----------------------	-------------------------------	--------------------------------

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - दुसरी : विषय - गणित) : (६५)

अंदाजे तासिका : १					
<p>घटक : १) २१ ते १०० संख्यांची ओळख. २) १ ते ५० संख्यांचे वाचन व अक्षरी लेखन. उपघटक : १) संख्यांचा चढता-उतरता क्रम १०) चला संख्या तयार करू या. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> संख्यांचा चढता-उतरता क्रम चला संख्या तयार करू या. 					
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने
१. १०० पर्यंतच्या तीन किंवा चार संख्यांचा चढता- उतरता क्रम लावता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्रत्येक विद्यार्थ्यास १ ते ९ पैकी एक अंककार्ड द्यावे. विद्यार्थ्यांना वर्तुळाकार उभे करावे. तालावर विद्यार्थ्यांना वर्तुळाकार फिरण्यास सांगावे. ताल थांबताच २-२ विद्यार्थ्यांचा गट करून बसण्यास सांगावे. - प्रत्येक गटाने आपल्या जवळील कार्डच्या मदतीने संख्या तयार करून लिहिण्यास सांगावे. नंतर त्या संख्यांचे वाचन करून द्यावे. तीन पाट्यावर वेगवेगळ्या तीन संख्या लिहाव्यात. तीन मुलांना पुढे बोलावून 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांना आपला किंवा इतर कोणताही मोबाईल नंबर लिहिण्यास सांगावा. त्यापासून दोन अंकी संख्या तयार करण घ्याव्यात. त्यापैकी कोणत्याही तीन किंवा चार संख्या घेऊन चढत्या उतरत्या क्रमाचा सराव द्यावा. १ ते १०० पर्यंतच्या अंकांचा तक्ता समोर ठेवून त्यावर आधारित विविध प्रश्नांचा सराव घ्यावा. उदा. १ ते १०० मध्ये १ हा अंक किती वेळा आला आहे? १ ते ९ पर्यंतचे अंक कार्ड मांडा व खालील प्रश्नांची उत्तरे वहीत लिहिण्यास सांगा. 	निरीक्षण नोंदी, चर्चा, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, प्रात्यक्षिक.	मराठी : शब्दसंपत्तीचे विकसन, संदर्भाने शब्दांचा योग्य वापर	
					०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	त्या पाट्या त्यांच्या हातात द्याव्यात. त्यांना चढत्या क्रमाने उभे राहण्यास सांगावे. त्याच संख्यांचा उतरता क्रम निर्दर्शनास आणून द्यावा. या पद्धतीने वेगवेगळ्या संख्या घेऊन चढत्या-उतरत्या क्रमाचा सराव घ्यावा. या पद्धतीने चार संख्यांच्या गटाचा चढता-उतरता क्रम याचा सराव घ्या.	१. दोन अंकी २ ने सुरू होणाऱ्या संख्या तयार करा. २. प्रत्येक अंक एकदाच वापरून दोन अंकी सर्वात मोठी संख्या तयार करा. वरील पद्धतीचे विविध प्रश्न प्रकार शिक्षकांनी तयार करावेत.				
<p>घटक : १) २१ ते १०० संख्यांची ओळख. २) १ ते ५० संख्यांचे वाचन व अक्षरी लेखन.</p> <p>उपघटक : ११) संख्यावाचक (मूल्यवाचक) क्रमवाचक शब्द १२) मिळवू चित्रातून माहिती</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> संख्यावाचक (मूल्यवाचक), क्रमवाचक शब्द, वर्गीकरण 						
१. संख्याचा क्रमवाचक व मूल्यवाचक रूपात योग्य वापर करता येणे. २. वस्तूंचे वर्गीकरण योग्य प्रकारे करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> डावीकडून उजवीकडे आपल्या वर्गाचा क्रमांक कितवा आहे. उजवीकडून डावीकडे आपल्या वर्गाचा क्रमांक कितवा आहे? आपल्या शेजारच्या वर्गाचा क्रमांक कितवा ? असे 	<ul style="list-style-type: none"> शालेच्या आवारातील लहान मोठी झाडे मोजून मूल्यवाचक संख्यांचा परिचय करून द्यावा. मैदानावर पळण्याची स्पर्धा घ्यावी. त्याद्वारे क्रमवाचक संख्यांचा व 	निरीक्षण नोंदी, चर्चा, उपक्रम, कृती, प्रात्यक्षिक, तोंडीकाम.	मराठी : शब्दसंपत्तीचे विकसन, संदर्भाने शब्दांचा योग्य वापर	 	०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>प्रश्न विचारून क्रमवाचक संख्यांचा परिचय करून द्यावा.</p> <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थांचे दोन गट करावेत. एका गटाला मराठी किंवा इंग्रजी महिना सांगण्यास सांगावे. दुसऱ्या गटाने त्याचा क्रमवाचक क्रमांक सांगावा. योग्य तिथे शिक्षकांनी मार्गदर्शन करावे. बाजाराचे, बागेचे, रेल्वे स्टेशनचे किंवा रस्त्यावरील रहदारीचे चित्र दाखवावे व चित्रात दिसणाऱ्या गोष्टींवर आधारित विविध प्रश्न विचारून चित्रातील वस्तूंचे वर्गीकरण करून घ्यावे. 	<p>मूल्यवाचक संख्यांचा सराव करून घ्यावा.</p> <ul style="list-style-type: none"> एका मुलाला पुढे बोलवावे. त्याला त्याच्या वाढदिवसाचा महिना विचारावा. त्यानंतर त्या महिन्याचा क्रमवाचक अंक विचारावा. याप्रमाणे सर्व मुलांना यामध्ये सहभागी करावे. 				

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - दुसरी : विषय - गणित) : (६८)

घटक : ४) बेरीज		अंदाजे तासिका : २ तास						
उपघटक : १) बिनहातच्याची बेरीज २) हातच्याची बेरीज उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • बिनहातच्याची • बेरीज हातच्याची बेरीज.		क्षेत्र : संख्यांवरील क्रिया						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने					
१. उत्तर शंभरपर्यंत येईल अशा दोन अंकी संख्येत एक अंकी संख्या मिळवता येणे. २. दोन अंकी संख्येत दोन अंकी संख्या मिळविता येणे. ३. हातच्याची बेरीज करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> दैनंदिन जीवनातील उदाहरणांच्या मदतीने बेरीज करण्याची संधी द्यावी. बेरजेची उभी मांडणी करताना ती अंकांची स्थाने लक्षात घेऊन करावी. याविषयी चर्चा करावी. अंककार्डच्या मदतीने दोन अंकी दोन संख्या तयार करून घ्याव्यात. या संख्यांची बेरीज उभ्या मांडणीत करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> समान उत्तर येणारी बेरजेची पाच उदाहरणे तयार करून घ्यावीत. खालीलप्रमाणे बेरजेचा डोंगर तयार करून घ्यावा. <div style="text-align: center;"> <table border="1" style="margin: auto;"> <tr><td>१८</td></tr> <tr><td>७ ११</td></tr> <tr><td>३ ४ ७</td></tr> </table> </div>	१८	७ ११	३ ४ ७	इतर विषयांशी समवाय मराठी : संवाद कौशल्याद्वारे बेरजेची उदाहरणे सोडविणे.	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने 	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक ०२.७१.०१
१८								
७ ११								
३ ४ ७								

क्षेत्र : संख्यांवरील क्रिया					
घटक : ४) बेरीज उपघटक : ३) शून्याची बेरीज व वजाबाकी उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • शून्याची बेरीज व वजाबाकी		अंदाजे तासिका : २			
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत / संदर्भ साधने
१. कोणत्याही संख्येत शून्य मिळविले असता किंवा कोणत्याही संख्येतून शून्य वजा केले असता तीच संख्या मिळते हे समजाणे.	• एक वस्तू समूह घ्या. त्यामध्ये काहीच मिळवू नकोस असे सांगा. मग किती झाले? असे विचारा व येणाऱ्या उत्तरावर चर्चा घडवून आणावी. १५ + ० = किती	• एक वस्तू समूह घ्या. त्यामधून काहीच कमी करू नकोस असे सांगा. मग किती उरले? असे विचारा. येणाऱ्या उत्तरावर चर्चा करा. ५० - ० = किती?	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय.	मराठी : संवाद कौशल्याद्वारे बेरेजेची व वजाबाकीची उदाहरणे सोडविणे.	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक ०२.७१.०१
घटक : ४) बेरीज उपघटक : ४) शाब्दिक उदाहरणे-बेरीज उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • शाब्दिक उदाहरणे. (गोष्टीतील बेरीज)					
१. शाब्दिक उदाहरणे समजून सोडविता येणे.	• शिक्षकांनी काही वस्तू टेबलावर ठेवाव्यात. त्या वस्तूंच्या आधारे बेरेजेची विविध पद्धतीची शाब्दिक उदाहरणे तयार करून सोडविण्यास प्रोत्साहन द्यावे. जास्तीत जास्त उदाहरणे तयार करणाऱ्यास बक्षीस द्यावे.	• फळ्यावर काही उदाहरणांची अर्धवट माहिती द्यावी. त्या पुढील उदाहरण विद्यार्थ्यांना पूर्ण करण्याची संधी द्यावी. उदा. १९ मेंढ्या व १८ शेंळ्या =	निरीक्षण नोंदी, चर्चा उपक्रम, कृती, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय, तोंडीकाम.	मराठी : संवाद कौशल्याद्वारे बेरेजेची उदाहरणे सोडविणे.	अंदाजे तासिका : १ ०२.७१.०१

अंदाजे तासिका : १						
घटक : वजाबाकी						
उपघटक : १) वजाबाकीने कमी करू या.						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
• वजाबाकीने कमी करू या. • वजाबाकी मागे मोजून.						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. बिनहातच्याची वजाबाकी करता येणे. २. मागे मोजून वजाबाकी करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> एका बरणीत काही गोठ्या घ्या. त्या गोठ्या टप्प्याटप्प्याने कमी करून घ्याव्यात. त्यावरून मागे मोजून वजाबाकी करण्याच्या संबोधाचे दृढीकरण घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> दोन अंकी एक संख्या फळ्यावर लिहा. त्या संख्येएवढी वजाबाकी येणाऱ्या संख्यांच्या ५ जोड्या तयार करण्यास सांगा. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय.	शारीरिक शिक्षण : खेळाच्या माध्यमातून वजाबाकी		०२.७१.०१
अंदाजे तासिका : २						
घटक : वजाबाकी						
उपघटक : २) शाब्दिक उदाहरणे. वजाबाकी						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
• शाब्दिक उदाहरणे. (गोष्टीतील वजाबाकी)						
१. शाब्दिक उदाहरण समजून दशक-एकक स्वरूपात मांडणी करून वजाबाकी करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> नाणी/नोटांवर आधारित एखादी कथा सांगावी. त्यावरून वजाबाकीचे उदाहरण तयार करून घ्यावे व चर्चा करावी. उदा. अनुप व त्याचा भाऊ एका यात्रेला गेले. आईने 	<ul style="list-style-type: none"> (बदल होणारी/ माहीत नसलेले भाग असलेली/ तुलनेची सोपी उदाहरणे सोडवून घ्यावी.) उदा. वर्गात एकूण ७५ मुले आहेत. त्यात ३७ मुलगे तर मुली किती? 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय.	परिसर अभ्यास : परिसरातील वस्तूंचे निरीक्षण करणे, त्यांची वैशिष्ट्ये टिपणे.		०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	त्यांना ८५ रु. दिले. त्यांनी ४० रुपयांचे खेळणे खरेदी केले तर त्याच्याकडे किती रुपये शिल्लक राहिले?					
अंदाजे तासिका : २ तास						
घटक : वजाबाकी						
उपघटक : ३) दशक सुट्टा करून वजाबाकी करणे.						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • दशक सुट्टा करून वजाबाकी						
१. दशक सुट्टा करून वजाबाकी करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> गोष्ट - अथर्व व त्याचा जुळा भाऊ वेद यांचा आज वाढदिवस होता. त्यांच्या आईने अथर्वजवळ वर्गातील विद्यार्थ्यांना वाटण्यासाठी १० पेन्सिली असलेले ४ बॉक्स व ५ सुट्या पेन्सिली दिल्या होत्या. आईने त्याला सांगितले होते की, यातील १ बॉक्स व ९ सुट्या पेन्सिली वेदला पण त्याच्या वर्गातील मुलांना वाटण्यासाठी दे, पण अथर्वला पेन्सिलीचे वाटप कसे करावे हे कळतच 	<ul style="list-style-type: none"> अंकांची व संख्यावरील क्रियांची सापशिडी तयार करून खेळाच्या माध्यमातून वजाबाकीचा भरपूर सराव घ्यावा निसर्गातील विविध वस्तू वापरून किंवा दशकदांडे व सुट्टे वापरून वजाबाकीचा सराव करून घ्यावा. खेळाच्या माध्यमातून वजाबाकीचा अनुभव द्यावा. 	निरीक्षण नोंदी, चर्चा उपक्रम, कृती, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय, तोंडीकाम.	शारीरिक शिक्षण : खेळाच्या माध्यमातून वजाबाकी		०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	नव्हते, आता काय करावे? वेदला पेन्सिली कशा मोजून द्याव्यात याचा त्याला चांगलाच पेच पडलाय?, चला तर मग, तुम्ही हा पेच सोडवायला मदत करताय ना? (हा पेच सोडविण्यासाठी विद्यार्थ्यांना गणित पेटीतील साहित्य उपलब्ध करून द्यावे. उदाहरण फळ्यावर किंवा वहीत लेखन करण्यास सांगावे.)					
अंदाजे तासिका : १ तास						
घटक : वजाबाकी उपघटक : ४) बेरीज-वजाबाकी परस्पर संबंध. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्याच्या आधारे) : <ul style="list-style-type: none"> बेरीज-वजाबाकी परस्पर संबंध. 						
१. बेरीज-वजाबाकी परस्पर संबंध समजणे.	<ul style="list-style-type: none"> बेरीजचे उदाहरण देऊन त्यापासून वजाबाकीची दोन उदाहरणे तयार करण्याची कृती घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> कोणत्याही दोन अंकी दोन संख्या द्या. वजाबाकी करण्यास सांगा. त्या दोन संख्यांपैकी एक संख्या व आलेली वजाबाकी यांची बेरीज दुसऱ्या संख्येएवढी 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय.	मराठी : शब्द संपत्तीचे विकसन, संदर्भाने शब्दांचा योग्य वापर.		०२.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	उदा : $4 + 8 = \square$ तर $\square - 4 = 8$ व $\square - 8 = 4$	येते का, याचा पडताळा घेण्यास सांगा.				
क्षेत्र - संख्यांवरील क्रिया						
<p>घटक : गुणाकार व पाडे.</p> <p>उपघटक : १) गुणाकार पूर्वतयारी. २) गुणाकार व गुणाकार चिन्ह यांची ओळख.</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> गुणाकार पूर्वतयारी. • गुणाकार व गुणाकार चिन्ह यांची ओळख. 						
१. गुणाकार या संदर्भातील गणितीय भाषा विकसित करणे.	• दिलेल्या वस्तूचे वेगवेगळ्या पद्धतीने गट करण घ्यावेत. गुणाकार या क्रियेचा अनुभव द्यावा. गुणाकार चिन्हाची ओळख करण द्यावी.	• 8×3 हा गुणाकार करताना ४ आडव्या रेषा व ३ उभ्या रेषा ओढा. त्या एकमेकांना जिथे जिथे छेदतील तिथे तिथे एक एक टिकली चिकटवा. शेवटी सर्व टिकल्या मोजा व उत्तर लिहा. या पद्धतीने गुणाकाराचा अनुभव द्यावा.	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय.	परिसर अभ्यास : परिसरातील वस्तूंचा वापर गुणाकार क्रियेत करणे.		०२.७१.०१
२. गुणाकाराचा अर्थ समजणे.						
३. गुणाकार म्हणजे वस्तूची समान संख्या असलेल्या गटातील एकूण वस्तू किती हे काढणे, हे समजणे.	उदा. १२ टिकल्या = २ चे ६ गट = 2×6 ३ चे ४ गट = 3×4					
४. गुणाकार चिन्हाची ओळख होणे.						

अंदाजे तासिका : १					
घटक : गुणाकार व पाढे. उपघटक : ३) पाढे. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तकत्याच्या आधारे) : • पाढे तयार करणे.					
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने
१. गुणाकार पाढ्यांची रचना करता येणे. (२ ते ५ आणि १०) तसेच म्हणता व लिहिता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> चौकटीच्या वहीत टिकल्या चिकटवून व गुणाकार रूपात मांडणी करून पाढे लेखनाचा व म्हणण्याचा सराव द्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> १ ते १०० अंकांचा तक्ता द्या. त्यामध्ये बे च्या पाढ्यातील संख्या रांगवून द्या. (या पद्धतीने ३, ४, ५, १० या पाढ्यांचा सराव द्यावा.) 	तोंडीकाम, उपक्रम, कृती,	कला : रंगकाम	
अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक ०२.७१.०१					
अंदाजे तासिका : २					
घटक : ५-१) माहितीचे व्यवस्थापन. उपघटक : १. माहिती जमा करणे, वर्गीकरण मांडणी व अर्थ लावणे. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तकत्याच्या आधारे) : • माहिती जमा करणे, वर्गीकरण मांडणी व अर्थ लावणे.					
१. माहिती जमा करता येणे. माहितीचे वर्गीकरण करता येणे व मांडणी करता येणे. त्यावरून अर्थ काढता येणे, चित्ररूप माहितीचे आकलन होऊन तिचा अर्थ काढता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांना तुमच्या मित्र-मैत्रिणींना मराठी विषयातील कोणकोणत्या कविता म्हणायला आवडतात ते विचारण्यास सांगावे. मिळालेल्या माहितीचे, कवितेचे नाव व कविता आवडणाऱ्या 	<ul style="list-style-type: none"> कृतीत सांगितल्याप्रमाणे मित्र-मैत्रिणींना आवडणारे, १. मराठीचे धडे २. इंग्रजीच्या कविता ३. मैदानी खेळ या विषयी माहिती काढून वर्गीकरण करण्यास सांगावे. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय प्रश्न विचारून	मराठी, इंग्रजी : कविता, धडे यांची माहिती घेणे. शारीरिक शिक्षण : खेळांची नावे	
०२.७१.०१					

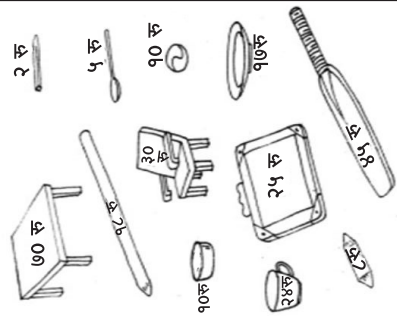

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	मुलांची संख्या या दोन भागात वर्गीकरण करण्यास सांगावे. सर्वात आवडत्या कवितेचे नाव लिहिण्यास सांगावे.					
क्षेत्र - आकृतिबंध						
घटक : ६-१) आकृतिबंध						
उपघटक : १. परिसरात आढळणारे आकृतिबंध						
उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • परिसरात आढळणारे आकृतिबंध.						
१. आपल्या सभोवताली आढळणाऱ्या आकृतिबंधाचा (patterns) शोध घेणे, निरीक्षण करणे व त्या सौंदर्याचा आनंद घेणे. संख्यांचे विविध आकृतिबंध (patterns) तयार करता येणे व ओळखता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> फरशीवर चौरस आखून बिया, शंख, शिपले, गोठ्या, काड्या, दाड यांचा वापर करून वेगवेगळे आकृतिबंध तयार करून घ्यावेत. सेषांचा, चित्रांचा व संख्यांचा आकृतिबंध तयार करण्याचा अनुभव द्यावा. चौकटीच्या वहीतील चौरस संख्यांच्या साहाय्याने संगवून आकृतिबंध तयार करण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> खेळ - संगीत खुर्ची हा खेळ घ्यावा. त्यामध्ये खुर्च्याच्या मांडणीच्या आकृतिबंधांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. परिसरातील फुले गोळा करून त्यांचा आकृतिबंध तयार करण्याची संधी द्यावी. दिलेल्या चित्रांच्या आकृतिबंधावरून अंकांचा आकृतिबंध तयार करून घ्यावा. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय. प्रश्न विचारून	परिसर अभ्यास : परिसरात दिसणारे आकृतिबंध चित्रकला : नक्षीचा आकृतिबंध मराठी : विविध शब्द		०२.७१.०१

क्षेत्र - मापन						अंदाजे तासिका : २				
<p>घटक : ७) लांबी उपघटक : १. लांबी मोजू या उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> अप्रमाणित एकाकांच्या मदतीने वस्तूची लांबी मोजून तुलना करणे. 										
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक				
१. दोन वस्तूंच्या लांबीत पुरेसा फरक असताना निरीक्षणाने तसेच हाताळून, लांबी व अंतराबद्दल अंदाज करता येणे व तुलना करता येणे. काठी/दोरीसारख्या साधनांचा उपयोग करून लांबीची तुलना करणे. अप्रमाणित एकाकाचा वापर करणे लांबी मोजता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> दप्तर, पेन, पेन्सिल, खोडखर, टेबल, इत्यादींची लांबी स्वतः च्या व मित्रांच्या वित्तीने मोजून फरक पाहण्यास सांगावा. वित्तीपेक्षा कमी लांबीच्या वस्तू कोणत्या ते विचारावे? 	<ul style="list-style-type: none"> वर्गाची लांबी - रंदी स्वतःच्या व मित्रांच्या पावलांनी त्यानंतर वित्तीने मोजून फरक लिहिण्यास सांगावा दोरी किंवा काठीने वर्गाची लांबी-रंदी अंदाजे व नंतर प्रत्यक्ष मोजण्यास सांगावी. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रात्यक्षिक, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय.	मराठी : विविध शब्दप्रयोग वापरून उदाहरणे तयार करणे.		०२.७१.०६				

अंदाजे तासिका : २						
घटक : ८) वस्तुमान						
उपघटक : २. वजन करू या.						
उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
• अप्रमाणित एककांच्या मदतीने वस्तूच्या वजनाची (वस्तुमानाची) तुलना करणे.						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. दोन वस्तूंच्या जड/ हलकेपणाचा अंदाज करता येणे. दोन वस्तूंच्या वजनाची तुलना साध्या तराजूने करता येणे. अप्रमाणित एककांच्या मदतीने वजन (वस्तुमान) मोजता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> स्वतःचे दप्तर व मित्राचे दप्तर उचलून त्यामध्ये कोणाचे दप्तर जड आहे कोणाचे हलके आहे. हे पाहण्याची कृती करून ध्यावी. तराजू तयार करण्याची कृती करून घ्यावी. वर्गात तराजूच्या साहाय्याने विद्यार्थ्यांकडून विविध वस्तूंचे वजन करून घ्यावे व फरकांची नोंद करण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील मोठ्या मोठ्या लाकडांचे किंवा धान्याच्या पोत्यांचे वजन कशा प्रकारे केले जाते, त्याचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. वजन करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या विविध तराजूंची चित्रे जमवून वहीत चिकटविण्यास सांगावे. 	दैनंदिन निरीक्षण, टोंडीकाम, प्रात्यक्षिक, उपक्रम, कृती.	मराठी : शब्दसंपत्तीचे विकसन, संदर्भाने शब्दांचा योग्य वापर.		०२.७१.०७

अंदाजे तासिका : २						
<p>घटक : ९) धारकता</p> <p>उपघटक : ३. धारकता मोजणे</p> <p>उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> अप्रमाणित एककांच्या मदतीने धारकता मोजून तुलना करणे. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. प्रत्यक्ष हाताळून किंवा निरीक्षणाने कोणत्या भांड्यात जास्त द्रव मावते हे समजणे.	<ul style="list-style-type: none"> मग, बादली, पातेले, ग्लास इत्यादींमध्ये चमचा, कप किंवा वाटीच्या साहाय्याने किली पाणी मावेल याचा अंदाज बांधण्यास सांगावा. चर्चेच्या माध्यमातून प्रत्यक्ष कृती करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> एक मग घेण्यास सांगावा. तो मग स्वतःच्या व नंतर मित्रांच्या पाण्याच्या बाटलीच्या झाकणाचा वापर करून पाण्याने भरण्यास सांगावा. याद्वारे, धारकतेची तुलना करण्याची संधी उपलब्ध करून द्यावी. 	दैनंदिन निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रात्यक्षिक, उपक्रम, कृती, स्वाध्याय	मराठी : शब्दसंपत्तीचे विकसन, संदर्भाने शब्दांचा योग्य वापर		०२.७१.०७
<p>घटक : कालमापन</p> <p>उपघटक : १) ग्रेगोरियन (इंग्रजी) व भारतीय सौर वर्षातील महिने.</p> <p>उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> ग्रेगोरियन (इंग्रजी) व भारतीय सौर वर्षातील महिने. 						
१. आवडत्यातील/सप्ताहातील दिवस, नंतरचा, आधीचा वार सांगता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्रत्येक विद्यार्थ्याला त्याचा वाढदिवस ज्या महिन्यात येतो त्या महिन्याची २०२० या वर्षातील दिनदर्शिका तयार करण्यास सांगावी व 	<ul style="list-style-type: none"> खेळ - मूकसंवाद १३ मुलांचा गट करावा, एक गटनायक करावा. गटनायकाजवळ इंग्रजी महिन्यांच्या नावाची कार्डे 	दैनंदिन निरीक्षण, उपक्रम, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय.	मराठी - धडा १७ वा परिसर अभ्यास-ऋतू		०२.७१.०८
२. ग्रेगोरियन (इंग्रजी) व भारतीय सौर वर्षातील						

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>महिने क्रमवार सांगता येणे.</p>	<p>व खालील प्रश्नांची उत्तरे देण्यास सांगावी.</p> <ol style="list-style-type: none"> महिन्यातील एकूण दिवस - महिन्यात एकूण रविवार - महिन्याची सुरुवात कोणत्या वाराने झाली - तुमचा वाढदिवस कोणत्या वारी आला आहे - <p>थोडी गंमत -</p> <ol style="list-style-type: none"> उन्हाळा, पावसाळा, हिवाळा ---- उपाहि. वसंत, ग्रीष्म, वर्षा, शरद, हेमंत, शिशिर-- वग्रीवशहेशि 	<p>द्यावीत व महिनांच्या दिवसांची काई १२ मुलांना वाटावीत. या खेळात कोणीही बोलणार नाही अशा सूचना द्याव्यात. फक्त शिक्षक खंजिरी वाजवतील. खंजिरी वाजवायची शांबवली की गटनायकाने आपल्याजवळील महिन्यांच्या नावाचे १ काई १२ मुलांना दाखवावे. त्या १२ मुलांनी ते काई पहावे. तो महिना ३१ दिवसांचा असेल तर ज्यांच्या ज्यांच्या जवळ ३१ दिवसांचे काई आहे. अशांनी ते हातात घेऊन दाखवावे. योग्य तिथे शिक्षकांनी मार्गदर्शन करावे. याप्रमाणे कृती करून खेळ पुढे चालू ठेवावा.</p>				

अंदाजे तासिका : २						
घटक : नाणी - नोटा						
उपघटक : १) १०० रु. पर्यंतच्या नोटा व नाणी यांची ओळख.						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> १०० रु. पर्यंतच्या नोटा व नाणी यांची ओळख. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. १०० रु. पर्यंतच्या नोटा व नाणी ओळखता येणे व त्याचे मूल्य समजणे. २. नोटा व नाणी एकत्र करून १०० रु. पर्यंतची रक्कम ओळखता व तयार करता येणे. ३. छोटے व्यवहार करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> खालील चित्रांच्या योग्य जोड्या लावून त्यावर लिहिलेल्या किमतीची बेरीज करण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> कौन बनेगा शतकपती- शाळेत प्रत्यक्ष बाजार भरवून, शालेय वस्तू भाजीपाला या सारख्या वस्तू विक्रीसाठी ठेवण्यास विद्यार्थ्यांना सांगावे. शाळेतील इतर मुलांना व पालकांना खरेदीसाठी बोलवावे. विद्यार्थ्यांना व्यवहारज्ञानाचा अनुभव द्यावा. ज्या विद्यार्थ्यांची विक्री १०० रु. किंवा १०० रु. पेक्षा जास्त होईल त्यांना शतकपती हा किताब द्यावा. 	दैनंदिन निरीक्षण, उपक्रम, प्रात्यक्षिक. स्वाध्याय. प्रश्न विचारून	मराठी : जोडशब्द वापर परिसर अभ्यास : परिसरातील वस्तूंचा वापर उदाहरणात केला.		०२.७१.१०

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - आरोग्य व शारीरिक शिक्षण (खेळ)

संवाद शिक्षक मित्रांशी

शालेय विद्यार्थ्यांचा सर्वात आवडता विषय म्हणजे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण. बालसुलभ खेळण्याच्या आवडीमुळे आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या तासिकेत विद्यार्थी नेहमीच सक्रिय असतात. या विद्यार्थ्यांना विषयाच्या उद्दिष्टनुरूप घटक, उपघटक, उपक्रमांमधील अपेक्षित क्षमता आणि कौशल्यांचे अध्यापन करून त्यांना शारीरिक व मानसिकरीत्या सुदृढ बनविणे हे आपले कार्य.

विषयाचे तासिका/वेळापत्रक नियोजन

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाच्या तासिका या वेळापत्रकाच्या नियोजनाप्रमाणे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयासाठी वापरल्या जातील याबाबत शिक्षकांनी दक्ष असावे. तासिका सुरु होण्यापूर्वी मैदानावर सर्व तयारी करून ठेवावी. साहित्य व आखणी तयार असल्याने वेळ वाचतो. विद्यार्थ्यांना मैदानावर जाताना व येताना रांगेत जाण्यायेण्याची शिस्त लावावी. तासिकांची सुरुवात उत्तेजक हालचालींद्वारे करून घ्यावी. शिकविण्याचा मुख्य भाग झाल्यावर काही वेळ मनोरंजनात्मक खेळासाठीही ठेवावा. आपल्याकडे उपलब्ध साधन साहित्य, मैदान याचा कल्पकतेने वापर करून आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषय उद्देशानुरूप विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्याचा प्रयत्न करावा.

आजारी व दिव्यांग विद्यार्थ्यांचा विचार

आजारी असलेल्या, नुकतेच दुखापतीतून बरे झालेल्या विद्यार्थ्यांना जोरकस व्यायाम किंवा तीव्र गतीच्या हालचाली करण्याची सक्ती करू नये. त्यांना जमेल त्या पद्धतीने तासिकेमध्ये सक्रिय ठेवावे. विशेष गरजा असणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांनाही त्यांच्या क्षमतांचा विचार करून तासिकेमध्ये कृतिशील ठेवण्याचा प्रयत्न करावा. शिकलेले व्यायाम प्रकार हालचाली विद्यार्थी घरी करतील, आपल्या परिवारातही करून दाखवतील असे प्रोत्साहन द्यावे. किमान एक तास नियमित मैदानावर विविध खेळ, व्यायाम, धावणे, शारीरिक हालचालींचे प्रकार करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहित करावे. दररोज सूर्यनमस्कार घालण्याची सवय लावावी. विद्यार्थ्यांकडून विविध नवनवीन खेळ खेळून घ्यावे. त्यांच्या क्षमतेनुसार व्यायामाची तीव्रता, काठिण्यपातळी व वारंवारता निश्चित करावी. आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे नियोजन करून संपूर्ण अभ्यासक्रमातील आरोग्याधिष्ठित शारीरिक सुदृढतेच्या सर्व क्षमता व कौशल्याधिष्ठित कारक सुदृढतेचे सर्व कौशल्य विद्यार्थ्यांना प्राप्त होतील याकडे विशेष लक्ष पुरवावे.

मुलांच्या आनंदासाठी - मुलांच्या आरोग्यासाठी

इयत्ता दुसरीच्या वयातील मुले ही कृतिशील असतात. सांघिक खेळांत, तालबद्ध हालचालींमध्ये, विविध व्यायाम प्रकारांमध्ये त्यांना रस असतो. त्यांच्या शारीरिक क्षमतांच्या विकासाचीही सुरुवातच असते. त्याचप्रमाणे योग्य शरीर स्थिती आणि विविध हालचालींबाबत योग्य माहिती त्यांना देणे आवश्यक असते. खेळ, विविध कृती, हालचाली व व्यायाम आदींचे महत्त्व सांगून त्यातून विकसित होणाऱ्या क्षमता, कौशल्ये व सामाजिक गुणांची माहिती त्यांना नकळत देण्याचा प्रयत्न करावा. सर्व विद्यार्थ्यांना 'आनंदासाठी, आरोग्यासाठी' मैदानावर भरपूर उपक्रम करण्याची संधी द्यावी. त्यांच्या कल्पना आणि मतांचा मान ठेवत त्यांच्या पद्धतीनेही हालचालींचे नियोजन करावे.

उपक्रमात सहभागी होण्याची संधी व प्रोत्साहन

खेळ व शर्यती जिंकणाऱ्या व हरणाऱ्या पहिल्या व दुसऱ्या स्पर्धक व गटाचे कौतुक करावे. स्पर्धा जिंकण्यासाठी नसून सहभाग घेत आपले कार्यमान तपासण्यासाठी आहे हे बिंबवावे. आपल्या परिसरात उपलब्ध सोयीसुविधा, पद्धती व परंपरा यांच्यानुसार नियमितपणे विविध खेळ, कसरती, नृत्य, छंद आदी कृतिशील प्रकारांमध्ये विद्यार्थ्यांना सहभागी होण्यास प्रोत्साहन द्यावे. शालेय स्तरावर विविध स्पर्धा आणि उपक्रमात सहभागी होण्याची संधी देऊन त्यांच्या क्षमता व सुप्त गुण विकसित होण्यासाठी प्रयत्न करावे.

शारीरिक सुदृढता व मानसिक स्वास्थ्याच्या सर्वांगीण विकासासाठी शारीरिक शिक्षण

मैदानावर सक्रिय असणारी मुले सामान्यतः विविध कौशल्ये व सामाजिक गुण लवकर प्राप्त करतात. सहकार्य, गटात काम करण्याची क्षमता, निर्णय क्षमता, समस्या निराकरण, शिस्त, जबाबदारी, समन्वय आदी अनेक गुण मुलांमध्ये दिसून येतात. दैनंदिन खेळ व शारीरिक हालचालींमुळे आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या सहाय्याने विद्यार्थ्यांमधील चिंता आणि ताण तणाव कमी होऊन मानसिक व भावनिक स्थैर्य त्यांना प्राप्त होते. जे विद्यार्थी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण तासिकेत मैदानावर सक्रिय असतात ते शैक्षणिक क्षेत्रातही अग्रभागी असल्याचे अनेक ठिकाणी दिसून येते. शालेय जीवनात सक्रिय असणारे हे विद्यार्थी भावी जीवनातही शारीरिक व मानसिक दृष्ट्या अधिक स्वस्थ व सक्रिय असतात असे दिसून आले आहे. शारीरिक शिक्षण हे शारीरिक सुदृढता व मानसिक स्वास्थ्याच्या सर्वांगीण विकासासाठी महत्त्वपूर्ण आहे. यामुळे स्नायू व हृदयाच्या मासपेशी मजबूत होतात व शरीर दमदार आणि लवचीक होण्यास मदत होते. विद्यार्थ्यांना आपली विविध उद्दिष्टे योग्य रितीने प्राप्त करण्यास यामुळे बरेच साहाय्य होते.

विविध क्षमता चाचणी व शारीरिक उपक्रम

क्रीडा विभागाच्या विविध क्षमता चाचण्या त्याचप्रमाणे 'फिट इंडिया'द्वारे घेण्यात येणारे विविध शारीरिक उपक्रम, त्यातील चाचण्या यांचाही उपयोग शारीरिक शिक्षण तासिकांमधून शारीरिक हालचाली व शारीरिक सुदृढता विकसित करण्यासाठी करून घेता येईल.

शारीरिक शिक्षणाच्या आधारित माहितीचे वाचन व संकलन

शिक्षकांनी आरोग्य व शारीरिक शिक्षणावर आधारित विविध पुस्तके, ग्रंथ, मासिके, त्याचप्रमाणे सामाजिक माध्यमांवर उपलब्ध विविध व्हिडिओ आणि माहितीचे वाचन व संकलन करीत रहावे. जेणेकरून विविध हालचालींनुसार अपेक्षित असलेल्या विविध शारीरिक क्षमता व कारक कौशल्यांच्या विकासाच्या उद्देशांची अधिक माहिती प्राप्त करता येईल. नवनवीन अध्ययन-अध्यापन पद्धती, उपक्रम, साहित्याचा विविधांगी वापर, कमी जागेत विविध खेळ व उपक्रम, मनोरंजनात्मक खेळांचे आयोजन आदी विविध कल्पना बघायला मिळू शकतात. या सर्वांचा वापर आपल्या तासिकेमध्ये केल्याने विद्यार्थ्यांचे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण मनोरंजनात्मक होईल.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाचा इतर विषयांचा समवाय

आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या तासिकेतून इतर विषयांचा समवाय साधता येतो. विविध हालचाली व उपक्रमा दरम्यान इंग्रजी मुळाक्षरे, बाराखडी, शब्द, म्हणी, कविता यांचा कल्पक वापर करून भाषा विषयाचा समवाय साधून सराव घेता येतो. तर गणितातील संख्या, पाढे, वर्गमूळ, वर्ग, बेरीज, वजाबाकी, त्रिकोण, चौकोन अशा मूलभूत कौशल्यांचा मैदानावर खेळताना वापर करता येतो. विविध शास्त्रीय कारणे, भौगोलिक कारणे, असे का? त्याचप्रमाणे खेळाचा इतिहास, विविध चांगल्या सवयी, नागरिकत्वाची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या आदी बाबींमधून परिसर अभ्यास विषयाचा समवाय साधता येईल. कला विषयाद्वारे विविध आकारांची आखणी, रंग भरणे, आकृती, चित्र काढणे तर कार्यानुभवामध्ये खेळाशी संबंधित विविध पर्यायी साहित्य, माहिती, तक्ते, आकृत्या, नकाशे व आवश्यक साहित्य तयार करून घेता येईल.

विद्यार्थ्यांना द्यावयाच्या मार्गदर्शक सूचना

- विद्यार्थ्यांच्या मानसिक क्षमता व शारीरिक सुदृढतेबाबत तात्त्विक मार्गदर्शन करून या क्षमतांची आवश्यकता व महत्त्व प्रसंगानुरूप विषद करावे.
- योग्य मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थ्यांमध्ये चर्चा घडवून आणावी आणि विविध ठिकाणी हे करावे, हे करू नये असा 'डूज अँड डोन्ट' सूचनेचा तक्ता विद्यार्थ्यांकरवी बनवून घ्यावा.
- घरात, शाळेत मैदानावर, गर्दीच्या ठिकाणी, निर्जन ठिकाणी, उंचावर, लिफ्टमध्ये, पायऱ्या चढत - उतरत असताना, अनोळखी व्यक्ती सोबत बोलताना - वागताना, कमी उजेड वा अंधारल्या ठिकाणी, सामाजिक कार्यक्रमात, रस्त्यावर, आपत्कालीन परिस्थिती, नाट्यगृह, आदी विविध ठिकाणी कसे वागावे? काय करावे? काय करू नये? याबाबत मार्गदर्शक सूचना द्याव्यात.
- इयत्ता चौथी - पाचवीपर्यंत विद्यार्थ्यांची वैयक्तिक आवड, क्षमता व कौशल्यांनुसार विद्यार्थ्यांना योग्य खेळाची निवड करण्यासाठी मदत करण्याबाबत पालकांना मार्गदर्शन करावे.
- आरोग्य व शारीरिक शिक्षण इयत्तानिहाय, वयाचा व क्षमतांचा विचार करून गृहपाठ, गृहकार्यासाठी साप्ताहिक वा मासिक कार्यतक्ता तयार करावा. यामुळे विद्यार्थी आपल्या घरी दैनंदिन कृतियुक्त

जीवनशैलीचा अंगीकार करून शारीरिक हालचाली, व्यायाम, सूर्यनमस्कार, आसने, शरीरस्थिती व विविध सुदृढता कसोट्यांचा नियमित सराव करतील.

- क्रीडा नैपुण्य चाचण्या, शारीरिक सुदृढता कसोट्या, कारक क्षमता चाचण्या, राज्य क्रीडा विभागाच्या बॅटरी टेस्ट, फिट इंडिया शारीरिक क्षमता चाचण्या व उपक्रम, शरीर रचना, जाणीव, उंची, वजन, मोजमापे नोंदवणे बाबत पालक व विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती करावी. स्वयं-मूल्यमापन तक्ता निर्मिती करून तो भरण्यास प्रोत्साहन द्यावे.
- विद्यार्थ्यांच्या अंगी विविध सामाजिक, भावनिक व शारीरिक क्षमता व गुण आत्मसात होणे तसेच शारीरिक व मानसिक क्षमता व कौशल्ये प्राप्त होत असल्याचे बाबतीत दक्ष असावे.
- विशेषतः विद्यार्थ्यांना विविध बाबतीत स्वयंपूर्णता, समाजात वावरताना सुरक्षितता, स्वतःची काळजी व निगा, आत्मरक्षा व संरक्षणाबाबतीत शारीरिक व मानसिक क्षमता विकसित होण्यासाठी मुलींना सशक्त करण्याचे विशेष प्रयत्न करावे.
- मोबाईल, इंटरनेट, कॉम्प्युटर आदी इलेक्ट्रॉनिक्स वस्तूंच्या वापराच्या सुयोग्य पद्धतीचे मार्गदर्शन करून त्यांच्या अतिवापरामुळे होणाऱ्या दुष्परिणामांची विद्यार्थ्यांना कल्पना द्यावी.
- फावल्या वेळेच्या सदुपयोगाबाबत मार्गदर्शन करावे. कृतिशील छंद/हालचाली/व्यायाम प्रकार/कार्य शैलीची निवड करून त्यातून आत्मिक समाधान मिळवण्याचे मार्गदर्शन करावे.
- विद्यार्थ्यांच्या अंगी विषयांच्या तासिकांतून, शालेय उपक्रमांतून व प्रसंगानुरूप चर्चेतून जागतिक आरोग्य संघटनेने सांगितलेली दहा जीवन कौशल्ये विकसित होतील हे पहावे.
- विद्यार्थ्यांच्या समूह सहभागाचा सुयोग्य प्रयत्न करावा. विद्यार्थ्यांमध्ये या वयात असलेले 'मी/माझे' ऐवजी 'आपण/आपले' अशी भावनिक सुधारणा करून खिलाडू वृत्ती, 'सांघिक भावना' निर्माण करणे व ती जोपासणेबाबत गोष्टीरूप व प्रसंगानुरूप आवश्यकता व महत्त्व याबाबत मार्गदर्शन करणे.
- आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयात प्राप्त होणाऱ्या क्षमता व कौशल्यांचा आपल्या घरात, शाळेत व समाजात वापर करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहित करावे.
- विविध क्रीडा प्रकारानुसार मूलभूत कौशल्यांचा सराव व प्रशिक्षण पद्धतीची तात्त्विक माहिती पालकांना मिळण्यासाठी प्रोत्साहित करून दैनिक सरावासाठी आग्रह करावा.
- विविध खेळ, स्पर्धा, खेळाडू यांच्या प्रोत्साहित करणाऱ्या, प्रेरणादायी मार्गदर्शक कथा सांगून विद्यार्थ्यांची आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची आवड जोपासावी.

संदर्भ साहित्य : शिक्षकांनी अधिक माहितीसाठी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२, शारीरिक शिक्षण हस्तपुस्तिका इयत्ता दुसरी मूल्यमापन पद्धती मार्गदर्शिका, विविध लघु खेळ, शालेय उपक्रम या बालभारतीद्वारे प्रकाशित पुस्तकांचा आधार विद्यार्थ्यांना शिकवण्यासाठी घ्यावा.

शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाचे ध्येय व उद्दिष्टे

शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय :

विशिष्ट उद्दिष्टांनी निवडलेल्या शारीरिक हालचालींच्या माध्यमातून शारीरिक-मानसिक व सामाजिक दृष्ट्या निरोगी, सुदृढ, सर्जनशील व कृतिशील जीवनशैलीचा अंगीकार करणारा नागरिक तयार करणे हे शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय आहे.

इयत्ता दुसरी : शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे

- मुक्त हालचालींतून आनंद मिळवून देणे.
- अनुकरणात्मक हालचालींतून क्रियाशीलता वाढवणे.
- व्यायामाची आवड निर्माण करणे.
- आंतरिक ऊर्जेस वाव देणे.
- शारीरिक सुदृढतेची जाणीव निर्माण करणे.
- मूलभूत हालचालींची ओळख करून देणे.
- योग्य शरीरस्थितीबाबत जाणीव निर्माण करणे.
- आरोग्यविषयक चांगल्या सवयी अंगी बाणवणे.
- योग्य आहाराची ओळख व जाणीव करून देणे.
- मैदान व क्रीडांगण स्वच्छतेमधून परिसर स्वच्छतेची जाणीव निर्माण करणे.
- मनोरंजनात्मक बाबींमधून आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची आवड टिकवणे.
- समूह सहभागाचा प्रयत्न करणे.
- खिलाडू वृत्ती निर्माण करणे.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाची क्षेत्रे

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची क्षेत्रे व त्याच्या क्षमता पुढीलप्रमाणे आहेत.

- आरोग्याधिष्ठित शारीरिक सुदृढता

१) हृदयाचा दमदारपणा	२) स्नायूंची ताकद	३) स्नायूंचा दमदारपणा
४) लवचिकपणा	५) शरीरधारणा	

- विविध हालचाली व योग्य शरीरस्थिती

१) जागेवर करावयाच्या हालचाली	२) जागा बदलत करावयाच्या हालचाली
३) साहित्य व सहकाऱ्यांबरोबर हालचाली	४) शरीर नियोजन कौशल्य

- कौशल्याधिष्ठित कारक सुदृढता

१) वेग	२) समन्वय	३) दिशाभिमुखता
४) शक्ती	५) तोल	६) प्रतिक्रिया काल

- आरोग्य

अ) वैयक्तिक आरोग्य

१) आहार	२) शरीरावयव	३) वैयक्तिक स्वच्छता
४) स्वच्छतागृहाचा वापर	५) विश्रांती व झोप	६) वार्डिट सवयींना प्रतिबंध

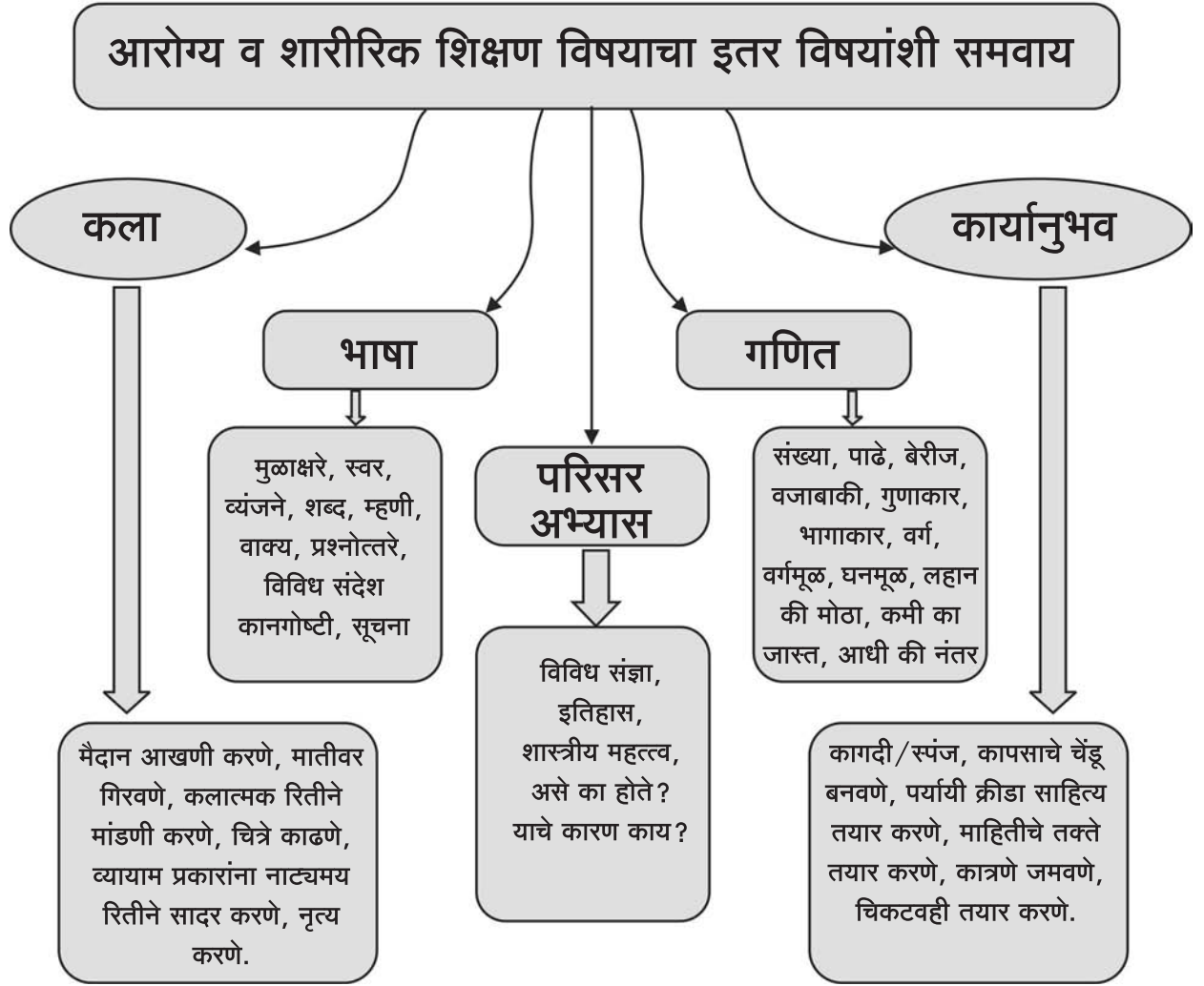
ब) मैदानावरील आरोग्य

१) पोशाख	२) मैदान स्वच्छता	३) क्रीडांगण आखणी
४) साहित्याचा वापर व निगा	५) व्यायाम व सुरक्षितता	६) प्रथमोपचार

- कृतिशील जीवनशैली

कृतिशील जीवनशैली म्हणजे दैनंदिन जीवनात कृतिशील राहणे, विविध कार्ये आवडीने करणे आणि फावल्या वेळेचा सदुपयोग करून खेळ, व्यायाम अशा शारीरिक हालचाली किंवा एखादा छंद जोपासणे. मैदानावर खेळणे, पदभ्रमण, दैनंदिन सूर्यनमस्कार, व्यायाम, योग-आसने व प्राणायाम आदी उपक्रम हे कृतिशील जीवनशैलीचा भाग आहेत.

शारीरिक शिक्षण विषयाचा इतर विषयांशी समवाय

प्राथमिक शिक्षणात नव्यानेच शिक्षण सुरु केलेल्या विद्यार्थ्यांशी आंतरक्रिया करित असताना शिक्षकांना सर्व विषयांचा एकमेकांशी समन्वय ठेवून अध्ययन व अध्यापन प्रक्रिया पुढे नेण्याची कला अवगत असावी लागते. शारीरिक शिक्षणाच्या सर्वच विषयांशी समवाय करून शिक्षक विद्यार्थ्यांना आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या अध्ययन निष्पत्तीसोबतच इतरही विषयांमधील विविध घटक आणि उपघटकांचा योग्य रितीने सराव करून घेण्याचा यशस्वी प्रयत्न करू शकतात.

भाषा, गणित, परिसर अभ्यास, कला आणि कार्यानुभव या विषयांचा आरोग्य व शारीरिक शिक्षण या विषयांशी समन्वय साधून शारीरिक शिक्षणाच्या तासांमध्ये विद्यार्थ्यांना उद्दिष्टानुसार व अध्ययन निष्पत्तीच्या अनुषंगाने उपक्रमांचे अध्ययन करायचे आहे.

इयत्ता दुसरीमध्ये अध्यापन होत असलेले विषय भाषा, गणित, कला, कार्यानुभव यांचा एकमेकांशी समन्वय साधून शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना अध्यापन केल्यास हे सर्व विषय योग्य त्या पद्धतीने उद्दिष्टानुरूप विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचतात. आवश्यक त्या अध्ययन निष्पत्ती विद्यार्थ्यांमध्ये निश्चितपणे दिसतात. त्यामुळे शिक्षकांनी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाच्या तासिकांमध्येही आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमामधील विविध उपक्रमांत विविध विषयांमधील प्राथमिक कौशल्यांचा समावेश केल्यास विद्यार्थ्यांनी मिळवलेले ज्ञान दृढ होण्यास मदत होते.

इतर विषयाच्या तासिकांमध्येही आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमामधील विविध उपक्रमांचा वापर करता येईल.

भाषा विषयाशी समवाय

भाषेमध्ये मूलाक्षरे, स्वर, व्यंजने यांचा क्रम तसेच विविध शब्द, म्हणी, वाक्य, प्रश्नोत्तरे यांचा उपयोग विविध उपक्रमांतून करून घेता येईल. भाषेच्या साहाय्यानेच विविध संदेश, कानगोष्टी, सूचना यांचे योग्य आदान-प्रदान आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या मैदानी व वर्गखोलीतील विविध उपक्रमांत शिक्षकांना आपल्या कौशल्याने व नावीन्यपूर्ण पद्धतीने वापरण्याची संधी आहे.

गणित विषयाशी समवाय

गणित विषयाचा समवायही सहजपणे करता येतो. संख्या, पाढे, मूलभूत क्रिया जसे - बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, वर्ग, वर्गमूळ, घनमूळ, लहान की मोठा, कमी की जास्त, आधी का नंतर अशा पद्धतीच्या गणितीय संकल्पना रुजवण्यासाठी खेळाचा उपयोग आरोग्य व शारीरिक शिक्षण तासिका व उपक्रमांतही कल्पकतेने शिक्षकांना करता येईल.

परिसर अभ्यास विषयाशी समवाय

परिसर अभ्यास विषयांच्या विविध संज्ञा, इतिहास, शास्त्रीय महत्त्व, असे का होते? याचे कारण काय? या बाबी आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या उपक्रमांतूनही विद्यार्थ्यांना शिकवता येतील.

कला विषयाशी समवाय

मैदान आखणी करणे, मातीवर गिरवणे, कलात्मक रीतीने मांडणी करणे, चित्रे काढणे, व्यायाम प्रकारांना नाट्यमय रीतीने सादर करणे, नृत्य या बाबीद्वारे कला विषयाशी समवाय साधता येईल.

कार्यानुभव विषयाशी समवाय

कागदी, स्पंज, कापसाचे चेंडू बनवणे, पर्यायी क्रीडा साहित्य तयार करणे, माहितीचे तक्ते तयार करणे, कात्रणे जमवणे, चिकटवही अशा प्रकारच्या बाबी कार्यानुभव विषयाशी समवाय साधतात.

पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती		
अ. क्र.	घटक / उपघटक	अध्यापनाची उद्दिष्टे अध्ययन निष्पत्ती
१)	मूलभूत हालचाली जागेवर करायच्या हालचाली अंदाजे तासिका : ८	<p>उपक्रम संबंध</p> <p>➤ वाकणे : पाठीवर झोपून गुडघे डोक्याकडे न्यावे. जमिनीला डोके लावावे. कमरेत वाकून हात वर न्यावे. वाकून पावलांना हात लावावेत. शरीराचे वेगवेगळे आकार - अर्ध गोलाकार, व्ही, उलट यु, ➤ ताणणे : दंडाच्या स्नायूंना ताण देणे, कंबर व मांड्यांना ताण देणे, पायांना ताण देणे, जमिनीवर बसून किंवा झोपून शरीराचे अवयव किती प्रकारे ताणता येतात ते शोधवे. झोपून शरीरास ताण देणे. जोडीदाराच्या मदतीने शरीर कसे ताणता येईल ते शोधवे. ➤ पिळणे : उभे राहून धडाला डावीकडे व उजवीकडे पीळ द्यावा. बसून धडाला पीळ द्यावा. सहकान्याला बाजूने वेटू द्यावा. झोपून उजवा पाय डावीकडे व डावा पाय उजवीकडे न्यावा. ➤ वळणे : उडी मारून उजवीकडे वळावे. पुन्हा उडी मारून उजवीकडे वळावे. असे चार वेळा करत पुन्हा पहिल्या जागी यावे. हीच कृती डावीकडून करावी. उजव्या पायावर गोल फिरत पायाने जमिनीवर वर्तुळ काढावे. हीच कृती डाव्या पायावर गोल फिरत करावी. लंगडी घालत वळावे. त्यावेळी तोल सांभाळावा व शरीरावर नियंत्रण असावे. जोडीदारासह विविध दिशांना कसे वळता येईल ते विद्यार्थ्यांना विचारावे व कृती करण्यास सांगावे. ➤ झोका घेणे : बार, झाड, सिंग, दोरी इत्यादींपैकी कोणत्याही साधनाला लटकून झोके घ्यावे. ➤ विविध प्रकारे तोल सांभाळणे : टी बॅलेन्स : उजवा पाय गुडघ्यातून मागे दुमडून उजव्या हाताने पकडावा. डावा हात समोर जमिनीला समांतर नेऊन तोल सांभाळावा. रियर सपोर्ट, व्ही सीट, फ्रॉन्ट बॅलेन्स झोपून कमान करणे. शरीराच्या विविध भागांवर किती व कशाप्रकारे तोल सांभाळता येतो हे करून दाखवावे. शरीराच्या एक व दोन किंवा तीन भागांचा आधार घेऊन तोल सांभाळावा. उदा. एक पाय, एक पाय व विरुद्ध हात इत्यादी उभ्याने/बसलेल्या स्थितीत.</p>

अ. क्र.	घटक/उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्ट्ये अध्ययन निष्पत्ती
	<p>मूलभूत हालचाली</p> <p>जागा बदलत</p> <p>करायच्या हालचाली</p> <p>अंदाजे तासिका : ८</p>	<p>इशान्यानुसार हालचाली करणे.</p> <p>➤ चालणे :</p> <p>मैदानावर तीन ते पाच मीटर वर्तुळाच्या रेषेवर चालावे. चालताना पुढे व मागे टाळी वाजवावी. चालताना पुढे वाकून मांडीच्या खाली टाळी वाजवावी. चालता चालता हळूहळू वेग वाढवावा व पुन्हा कमी करावा. दोन्ही पायात अंतर घेऊन उभे राहावे तसेच अंतर ठेवून पुढे पावले टाकत चालावे. लांब लांब पावले टाकत चालावे. अगदी जवळ पावले टाकत चालावे.</p> <p>➤ धावणे :</p> <p>वेगवेगळी पावले टाकत धावावे. छोटी छोटी पावले, लांब लांब टाकत, पायात अंतर ठेवून इत्यादी. हात बाजूला ठेवून, डोक्यावर, सरळ ठेवून, धावावे. गुडघे उंच उचलत धावावे. मैदानावर शिडीच्या आकाराची आकृती काढून प्रत्येक चौकोनात पाऊल पडेल अशा पद्धतीने धावावे. खाली वाकून धावण्यास सुरुवात करावी व हळूहळू शरीर सरळ करावे. इशान्यानुसार थांबणे, धावणे, दिशा बदलणे, धावणे त्याप्रमाणे कृती. धावण्यास सुरुवात करून इशान्यावर दिशा बदलणे, पुन्हा धावणे. दिशा बदलताना डाव्या-उजव्या बाजूंना आलटून-पालटून वळावे.</p> <p>➤ रोलिंग :</p> <p>एका रेषेत रोल करत पुढे जावे. बॅक रोल करावा व पहिल्या जागी यावे. पायांमध्ये अंतर ठेवून रोल करावा. विविध दिशांना रोलिंग करावे. विद्यार्थ्यांनी रंगेत उभे राहून एका नंतर एक रोलिंग करावे व पुन्हा रंगेत शेवटी जाऊन उभे राहावे.</p> <p>➤ चकवणे/हुलकावणी देणे :</p> <p>समोर शंकू ठेवून हुलकावणी द्यावी. एका रेषेत अनेक शंकू ठेवून प्रत्येक शंकूसमोर हुलकावणी देत पुढे जावे.</p> <p>दोन विद्यार्थ्यांनी समोरासमोर उभे राहून हुलकावणी द्यावी. दोघांनीही एकाच वेळी एकाच दिशेने सुरुवात करावी. उदा. उजव्या बाजूने म्हणजे धडक होणार नाही. शिवाशिवाी खेळाचे वेगवेगळे प्रकार. उदा. जोड शिवाशिवाी, साखळी शिवाशिवाी, डॉजबॉल खेळ</p> <p>➤ उडी मारणे :</p> <p>एकदा डाव्या व उजव्या पायावर उडी मारावी. तीन ते आठ इंच उंचीच्या पायरीवर उडी मारावी. बाकावरून समोर, डावीकडे, उजवीकडे उडी मारावी. दोन्ही हात कमरेवर ठेवून समोर</p>	<p>अध्यापन उद्दिष्ट्ये अध्ययन निष्पत्ती</p> <p>विविध इशान्यानुसार हालचाली करतो.</p> <p>विविध प्रकारे धावतो.</p> <p>विविध प्रकारे रोल करतो.</p> <p>विविध प्रकारे जागेवर चकवतो.</p> <p>विविध प्रकारे उड्या मारतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्ट्ये अध्ययन निष्पत्ती
		<p>उड्या मारत जावे. २-२ विद्यार्थ्यांनी जोड्या कराव्या. दोघांनी एकमेकांचे हात धरावेत व एकाच वेळी दोघांनी एकदम तीन ते चार उड्या माराव्या. पायरीवर उडी मारणे, गिरकी घेऊन अवतरण एका एका पायावर उड्या मारत पुढे जाणे, शिडी उड्या.</p> <p>➤ लंगडी : जागच्या जागी लंगडी घालावी. लंगडी घालत पुढे जावे. मैदानावर लहान-लहान चौकोन आखून चौकोनाच्या प्रत्येक कोनावर लंगडी घालत चौकोनावर फिरावे. दहा मीटर अंतरापर्यंत डाव्या पायाने लंगडी घालत जावे व परत येताना उजव्या पायावर लंगडी घालत यावे.</p> <p>➤ स्किपिंग : एका एका पायाने उडी व लंगडी घालत म्हणजे स्किपिंग करत आठ ते दहा मीटर पुढे जावे. स्किपिंग करत असताना टाळ्या वाजवत जावे. स्किपिंग करत असतानाच दोन्ही हात दोन बाजूंना करावे. स्किपिंग करत असतानाच दोन्ही हात वर, विशिष्ट अंतरावर शंकू ठेवून किमान उडी व लंगडीमध्ये ते अंतर गाठण्याचा प्रयत्न करावा.</p> <p>➤ सरकणे / घसरणे : लहान-लहान अंतरापर्यंत घसरत जावे व हळूहळू घसरण्याचे अंतर वाढत न्यावे. बैठक स्थिती घेऊन त्या स्थितीत सरकावे. जोडीदारासह सरकावे.</p> <p>➤ दुडान चाल : जवळजवळ पावले टाकत आठ ते दहा मीटर अंतर दुडान चालीने जावे. पाच मीटर त्रिज्येच्या वर्तुळावर विद्यार्थ्यांनी एका पाठोपाठ दुडान चालीने जावे. विद्यार्थ्यांनी जोड्या करून दहा मीटर अंतर दुडान चालीने जावे. विविध इशान्यानुसार हालचाली करतो.</p>	<p>विविध प्रकारे जागेवर/लंगडी घालतो.</p> <p>विविध प्रकारे स्किपिंग करतो.</p> <p>विविध प्रकारे घसरतो.</p> <p>गॅलपिंग करतो.</p>
	<p>मूलभूत हालचाली साहित्य व सहकाऱ्यासह करावयाच्या हालचाली अंदाजे तासिका : ८</p>	<p>➤ मोठा व हलका चेंडू हाताळणे. उदा. चेंडू फेकणे, झेलणे, कडीमधून टाकणे इत्यादी. बीन बॅगसह व्यायाम प्रकार, चेंडूची पकड, योग्य स्थिती, फेकीची दिशा, अंतर, उंची, वेग, या बाबींकडे लक्ष द्यावे. वस्तूवर नजर, अचूक अंदाज, योग्य समन्वय, डोळे, हात, कंबर व गुडघ्यांची हालचाल, पुढे मागे सरकणे याबाबींची माहिती द्यावी.</p> <p>➤ फेकणे : मोठा चेंडू समोर झेलावा. मोठा चेंडू डोक्याच्या वर झेलावा. विद्यार्थ्यांनी हातात मावतील</p>	<p>विविध प्रकारे चेंडू हाताळतो. बीन बॅगसह व्यायाम करतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्ट्ये अध्ययन निष्पत्ती
		<p>तेवढे मोठे कागदाचे चेंडू तयार करून एकमेकांकडे फेकावे व झेलावे. विद्यार्थ्यांनी जोड्या करून वेगवेगळ्या उंचीवरून, वेगवेगळ्या अंतरावर, वेगवेगळ्या कोनातून एकमेकांकडे कागदाचे मोठे किंवा प्लॉस्टिकचे नरम चेंडू फेकण्याचा व चालण्याचा सराव करावा. फेकणे, झेलणे जमल्यावर अंतर वाढून सराव करावा. चेंडू उंच फेकावा व टाळी वाजवून झेलावा.</p> <p>➤ झेलणे : येणारा चेंडू, चेंडूचा वेग, अंतर, दिशा व गती याचा अंदाज घेऊन हाताची स्थिती, हाताची पकड, पकडल्यावर, हाती आल्यावर घट्ट पकड</p> <p>➤ लाथाडणे : चेंडूला लाथाडणे : पायाने जोरात मारणे. एका जागी उभे राहून नरम चेंडूला एकदा डाव्या पायाने व एकदा उजव्या पायाने लाथाडावे. दोन ते तीन पावले चालत येऊन एकदा डाव्या पायाने व एकदा उजव्या पायाने नरम चेंडूला लाथाडावे. तीन ते पाच पावले पळत येऊन एकदा डाव्या पायाने व एकदा उजव्या पायाने नरम चेंडूला लाथाडावे. दोन दोन विद्यार्थ्यांनी जोड्या कराव्या. एकमेकांकडे चेंडू लाथाडावा. ३/४ नंबर फुटबॉल घ्यावा व जोडीत सराव करावा. तीन ते पाच मीटर अंतरावर दोघांनी उभे राहून एकमेकांकडे चेंडूला लाथाडावे. मधले अंतर वाढवून सराव करावा.</p> <p>➤ चेंडू टोलावणे-फटकवणे : एखाद्या वस्तू अथवा अवयवाने दुसऱ्या वस्तूवर आघात करणे म्हणजे फटकवणे. क्रिकेट बॅट, हॉकीस्टिक, रॅकेट, सॉफ्टबॉल स्लगर इत्यादींनी मोठ्या आकाराचा चेंडू फटकवावा. रॅकेटने शटल फटकवावे. हवेतला किंवा जागेवरचा चेंडू डाव्या व उजव्या बाजूंनी फटकवावा. लटकलेला चेंडू फटकवावा.</p> <p>➤ चेंडूचे टप्पे टाकणे : मध्यम आकाराच्या रबरी चेंडूने जमिनीवर टप्पे टाकावे. भिंतीवर एक चौकोन आखावा. दोन ते तीन मीटर अंतरावर उभे राहून या चौकोनात चेंडूचे किमान दहा टप्पे सलग टाकावे. दोन तीन विद्यार्थ्यांनी जोड्या करून एकमेकांकडे तोंड करून उभे रहावे. दोघांमध्ये दीड ते दोन मीटर अंतर असावे. मोठ्या आकाराच्या हलक्या चेंडूने एकमेकांकडे चेंडू टप्पे टाकून द्यावा. हलक्या चेंडूने टप्पे टाकणे जमल्यावर व्हॉलिबॉलचे टप्पे टाकण्याचा सराव करावा.</p>	

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबंध	अध्यापन उद्दिष्ट्ये अध्ययन निष्पत्ती
२)	विविध व्यायाम - सामान्य व्यायाम उत्तेजक व्यायाम अंदाजे तासिका : ८	<p>➤ उत्तेजक व्यायाम : साधे व स्नायूंना उत्तेजित करणारे व्यायाम, हालचालींचा क्रम, डोक्याकडून पायाकडे किंवा पायाकडून डोक्याकडे, पारंपरिक पद्धत, हलुवार धावणे, शरीर ताणणे, वाकणे, वळणे, उड्या मारणे, विविध प्रकारे धावणे, विविध प्रकारे हालचाल व शरीर स्थिती.</p> <p>➤ ए बी सी ड्रिल्स : ए-Agility, बी-Balance, सी-Co-ordination डावी-उजवीकडे पावले टाकत जाणे, एका एका पायावर उड्या मारत पुढे जाणे, उड्या मारत वर्तुळाकार फिरणे, डाव्या व उजव्या पायाने लंगडी घालत पुढे जाणे, एका पायावरची अर्ध बैठक, दोरीवरील उड्या मारणे, जमिनीवर चेंडूचे टप्पे टाकणे, दुडकी चाल, साधी चाल, जंगल जिमवर चढणे-उतरणे व विविध कृती करणे.</p>	सर्व साध्यांना व स्नायूंना उत्तेजित करणारे व्यायाम करतो.
	विविध व्यायाम - सामान्य व्यायाम ए बी सी ड्रिल्स अंदाजे तासिका : ८	<p>➤ कॅलॅस्थेनिक्स : १. डावा पाय बाजूला ठेवत खांद्यावर एवढे अंतर घ्यावे व हात बाजूला खांद्याच्या रेषेत आणावे. २. हात बाजूने डोक्यावर सरळ न्यावे. ३. हात खांद्याच्या रेषेत बाजूला आणावे. ४. डावा पाय जवळ घेत हात शरीरालगत आणावे व सावधान स्थितीत यावे. वरील कृती उजव्या पायाने करावी. १. डावा पाय समोर टाकून हात समोर खांद्याच्या रेषेत आणावे. २. हात समोरून डोक्यावर सरळ न्यावे. ३. हात पुन्हा समोर खांद्याच्या रेषेत आणावेत. ४. डावा पाय मागे व हात शरीरालगत घेत सावधान स्थितीत यावे. वरील कृती उजव्या पायाने करावी.</p> <p>➤ कॅलॅस्थेनिक्स - साहित्यिक व्यायाम प्रकार : चेंडू कवायत , निशान कवायत.</p> <p>➤ एरोबिक्स : मूलभूत स्टेप्स प्रकार १ : मार्च, प्रकार २ : साईड स्टेप, प्रकार ३ : एल स्टेप, प्रकार ४ : व्ही स्टेप</p>	चपळाईने विविध प्रकारे धावतो.
	सामान्य व्यायाम तालबद्ध व्यायाम. अंदाजे तासिका : ८	<p>➤ कॅलॅस्थेनिक्स : १. डावा पाय बाजूला ठेवत खांद्यावर एवढे अंतर घ्यावे व हात बाजूला खांद्याच्या रेषेत आणावे. २. हात बाजूने डोक्यावर सरळ न्यावे. ३. हात खांद्याच्या रेषेत बाजूला आणावे. ४. डावा पाय जवळ घेत हात शरीरालगत आणावे व सावधान स्थितीत यावे. वरील कृती उजव्या पायाने करावी. १. डावा पाय समोर टाकून हात समोर खांद्याच्या रेषेत आणावे. २. हात समोरून डोक्यावर सरळ न्यावे. ३. हात पुन्हा समोर खांद्याच्या रेषेत आणावेत. ४. डावा पाय मागे व हात शरीरालगत घेत सावधान स्थितीत यावे. वरील कृती उजव्या पायाने करावी.</p> <p>➤ कॅलॅस्थेनिक्स - साहित्यिक व्यायाम प्रकार : चेंडू कवायत , निशान कवायत.</p> <p>➤ एरोबिक्स : मूलभूत स्टेप्स प्रकार १ : मार्च, प्रकार २ : साईड स्टेप, प्रकार ३ : एल स्टेप, प्रकार ४ : व्ही स्टेप</p>	शिकवलेले सर्व तालबद्ध व्यायाम करतो.
			तालबद्ध व्यायाम करतो. एरोबिक्स तालबद्ध व्यायाम करतो.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबंध	अध्यापन उद्दिष्ट्ये अध्ययन निष्पत्ती
	विशेष व्यायाम अनुकरणात्मक हालचाली अंदाजे तासिका : ४	<p>➤ अनुकरणात्मक हालचाली बदक चाल, बेडूक उडी, उंट चाल, माकड उडी. कांगारू उडी</p>	अनुकरणात्मक हालचाली करतो.
	विशेष व्यायाम सूर्य नमस्कार अंदाजे तासिका : ४	<p>➤ सूर्यनमस्कार : सूर्यनमस्कार १ ते १० अंकांपर्यंत क्रमवार कृती करून घ्यावी. कृती योग्य क्रमाने होत आहेत. याकडे लक्ष द्यावे. शरीरस्थिती व ताण याकडे लक्ष द्यावे. सलग ५-७ सूर्यनमस्कार करून घ्यावे. घरी दररोज सलग ५-७ सूर्यनमस्कार करण्यास सांगावे.</p>	सूर्यनमस्कार शरीरस्थिती क्रमवार करतो.
	विशेष व्यायाम धाडसी व्यायाम प्रकार अंदाजे तासिका : ८	<p>➤ कोलांटी उडी मारणे : अर्धा बैठकीतून मागील कोलांटी, खांद्यांची कोलांटी, उंचीवरून पुढे कोलांटी उडी मारणे, उंचीवरून मागे व बाजूला कोलांटी उडी मारणे, लटकून झोके घेणे. ➤ द्वंद्व : बसून पायाने ढकलणे, हाताने काठी ओढणे, गटाने ओढा-ओढी</p>	शिकवल्याप्रमाणे लटकणे, कोलांटी घेतो. द्वंद्वात हिस्सिने सहभागी होतो.
	विविध व्यायाम विशेष व्यायाम गतिरोध मालिका अंदाजे तासिका : ८	<p>➤ पाच ते सात अडथळांची गतिरोध मालिका : वेगवेगळे व्यायाम प्रकार, क्रमवार, मध्ये खंड न पडता, एकाच गतीमध्ये पूर्ण करणे, उदा. थोडे अंतर धावणे, नागमोडी धावणे, साहित्यावरून उड्या मारणे, बेडूक उडी, पायच्या चढणे, उतरणे, टेबल खालून जाणे, बेंचवरून उडी मारणे, कोलांटी उडी, दोरीवरून उडी मारणे, अडथळावरून किंवा खालून जाणे इत्यादी. जंगलजिमचा अडथळा म्हणून उपयोग. गतिरोध मालिका क्षमतेनुसार विविध उपक्रम व्यायाम प्रकार व काठिण्यपालळी वाढवावी. कमीतकमी वेळात योग्य स्थितीसह सर्व स्थान योग्य प्रकारे करण्याचे प्रोत्साहन द्यावे. गतिरोध मालिकेचे प्रशिक्षण देण्याची आवश्यकता नाही. उपलब्ध साहित्य - कल्पकतेने मालिका तयार करता येईल. गतिरोध मालिकेच्या स्पर्धा घेता येतात.</p>	गतिरोध मालिकेतील सर्व अडथळे पार करतो.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्टेचे अध्ययन निष्पत्ती
३)	कवायत संचलन कवायत अंदाजे तासिका : ८	<p>➤ एक लाईन बन : एका मागे एक रांग तयार करणे.</p> <p>➤ कदवार एक लाईन बन : या आज्ञेनुसार उंचीनुसार सर्वात उंच विद्यार्थी शिक्षकांसमोर उभे राहतो व त्याच्या डावीकडे इतर विद्यार्थ्यांनी आपल्या उंचीनुसार उभे रहावे. खांद्याच्या उंचीनुसार आपली उंची तपासण्याची पद्धत सांगावी.</p> <p>➤ सावधान : डावा पाय उचलून नव्वद अंशाचा कोन, टाचोला टाच विकटलेली, हाताच्या मुठी बंद, खांदे खाली खेचलेले, हात मांडीला चिकटलेले, मान ताठ, नजर समोर, टाचेमध्ये तीस अंशाचा कोन. सावधान करताना क्रमवार योग्य शरीरस्थिती बघावी.</p> <p>➤ विश्राम : डावा पाय समोर उचलून नव्वद अंशाचा कोन, डावा पाय साधारण दहा ते बारा इंच बाजूला जोरात आपटणे, दोन्ही हात मागे, डाव्या हातावर उजव्या हातांची बोटे, डाव्या हाताच्या अंगठ्यावर उजव्या हाताचा अंगठा, पाठ व गुडघे ताठ, नजर सरळ, खांदे ओढलेले, सावधानमधून विश्राम-विश्राममधून सावधानमध्ये स्थिती बदल करताना हात शरीरालगत चिकटलेले असावेत. अनावश्यक हालचाली होणार नाहीत हे सांगावे. हाताची, खांद्याची, कमरेची, मानेची अनावश्यक हालचाल टाळावी.</p> <p>➤ आराम से : पायाची हालचाल न करता कमरेवरील शरीराची हालचाल करण्याची परवानगी असल्याचे सांगावे. सावधान, विश्राम, आरामसे, एक लाईन बन - आदेश देण्याचा व त्यानुसार कृती करण्याचा सराव सर्वांकडून करून घ्यावा. सावधान विश्रामची स्पर्धा घेता येईल.</p>	अध्यापन उद्दिष्टेचे अध्ययन निष्पत्ती रागेत उभे राहतो. सावधान, विश्राम, आराम से या कृती करतो.
४)	विविध खेळ स्थानिक व पारंपरिक खेळ अंदाजे तासिका : १६	<p>➤ स्थानिक पातळीवरील पारंपरिक खेळ : स्थानिक परिसरातील खेळले जाणारे विविध खेळ विद्यार्थ्यांना खेळण्यास द्यावे. टिक्करबिला, विटीदांडू, लंगोरी सणांचे खेळ, टिपरी, लेझीम, लोकनृत्य, गोट्या, कंचे, कवड्या, सागरगोटे आदी स्थानिक खेळांची विद्यार्थ्यांना माहिती देऊन खेळण्यास उत्तेजन द्यावे.</p>	स्थानिक व पारंपरिक खेळात आवडीने सहभागी होतो.

अ. क्र.	घटक/उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्टचे अध्ययन निष्पत्ती
	विविध खेळ लघु खेळ अंदाजे तासिका : १६	<p>उपक्रमात्मक खेळ : साहित्यविना/साहित्यासह :</p> <p>१) पूल आणि बोगदे २) रुमाल पळवणे. ३) आला चेंडू, झेला चेंडू ४) इशान्यानुसार हालचाली ५) नेता ओळखा.</p> <p>शारीरिक सुदृढता :</p> <p>हृदय संवहन, दमदारपणा, ताकद, लवचिकपणा, शरीरधारणा अशा क्षमता कौशल्य विकसनाचे खेळ घ्यावे.</p> <p>कारक कौशल्य :</p> <p>वेग, दिशाभिमुखता, तोल, समन्वय, प्रतिक्रिया काल अशा कौशल्य क्षमता विकसनाचे खेळ घ्यावे.</p>	लघु खेळामध्ये उत्साहाने सहभागी होतो.
	विविध खेळ शर्यती अंदाजे तासिका : १६	<p>स्पर्धात्मक शर्यती :</p> <p>साहित्यविना/साहित्यासह -</p> <p>१) जलद चालणे शर्यत २) बदक चाल शर्यत, ३) गटाची शर्यत ४) वस्तू पोहोचवणे शर्यत, ५) काठी डंबेल शर्यत</p> <p>शारीरिक सुदृढता :</p> <p>हृदयसंवहन, दमदारपणा, ताकद, लवचिकपणा, शरीरधारणा अशा क्षमता कौशल्य विकसनाच्या शर्यती घ्याव्यात.</p> <p>कारक कौशल्ये :</p> <p>वेग, दिशाभिमुखता, तोल, समन्वय, प्रतिक्रिया काल अशा कौशल्य क्षमता विकसनाच्या शर्यती घ्याव्यात.</p>	शर्यतीमध्ये उत्साहाने सहभागी होतो.
५)	विविध स्पर्धा अंदाजे तासिका : ८	<p>विविध उपक्रमावर आधारित विविध स्पर्धा :</p> <p>शिकवलेल्या विविध हालचाली व कौशल्य यांच्या साहाय्याने स्पर्धा घ्यावी. सर्व विद्यार्थ्यांचा सहभाग. विद्यार्थी नेतृत्व गुणाला, सुप्त गुणांना संधी उपलब्ध करून द्यावे. आयोजन नियोजनात सहभागाची संधी द्यावे. या विविध स्पर्धातून खिलाडू वृत्ती, आज्ञा पालन, सहकार्य, समन्वय, संघभावना, शिस्त, नेतृत्व आदी गुण विकसित होण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावे. विविध स्पर्धातून जीवन कौशल्य उपयोजन योग्य पद्धतीने विद्यार्थी करतो याकडे लक्ष द्यावे. 'स्व'ची जाणीव, समानाभूती, ताणतणावाचे नियोजन, भावनांचे समायोजन, निर्णय क्षमता, चिकित्सक विचारशक्ती, संवाद कौशल्य, वैयक्तिक संबंध इत्यादी बघावे.</p>	विविध स्पर्धांमध्ये आवडीने सहभागी होतो.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबंध	अध्यापन उद्दिष्टचे अध्ययन निष्पत्ती
६)	आरोग्य आरोग्यविषयक अंदाजे तासिका : ४	<p>➤ आरोग्य तपासणी : शाळेद्वारा विद्यार्थ्यांची वर्षातून दोनदा संपूर्ण आरोग्य तपासणी करावी. दैनिक तासिकांमध्ये विद्यार्थ्यांची शारीरिक स्वच्छता, बाह्य अवयव, आरोग्यविषयक सवयी यांबाबत तपासणी करावी. नखे, त्वचा, नाक, डोळे, केस, दात, जीभ आदींबाबत स्वच्छता, कानाचा मळ तपासणी व माहिती द्यावी.</p> <p>➤ आहार : आहाराचा तक्ता, विद्यार्थ्यांच्या आहारातील घटकांची चौकशी, काय खातात, काय खात नाहीत त्याबाबत चौकशी, सकस आहार खाण्याचे मार्गदर्शन द्यावे. वरण-भात, पोळी, भाकरी, पालेभाजी, फळभाजी, उसळी, कोशिंबिरी, दूध, फळे, आणि घरी बनवत असलेले पदार्थ, सोबत वाढलेले खाण्याचे बंधन आदी माहिती द्यावी.</p> <p>➤ पाणी पिणे : पाणी पिण्याच्या योग्य सवयींबाबत मार्गदर्शन, ठरावीक वेळेच्या अंतराने तहान लागण्यापूर्वीच पाणी पिणे, सावकाश पाणी पिणे, बसून पाणी पिणे, दिवसभरात किमान दोन ते तीन लिटर पाणी पिणे, शाळेत मैदानावर सोबत पाण्याची बाटली याबाबत मार्गदर्शन.</p>	<p>आरोग्यविषयक सवयीबाबत माहिती घेतो.</p> <p>योग्य व सकस आहाराचे महत्त्व समजतो.</p> <p>आरोग्या संबंधित सर्व चांगल्या सवयींची माहिती घेतो व पालन करतो.</p>
	आरोग्यविषयक शरीरावयव माहिती अंदाजे तासिका : ४	<p>➤ बाह्य अवयवाची स्वच्छता : बाह्य अवयवांच्या स्वच्छतेचे महत्त्व, माहिती व चर्चा. बाह्य अवयव तक्ता - केस, डोळे, कान, नाक, त्वचा, नखे इत्यादी. शरीरावयवाचा तक्ता : कोणते अवयव व कोणती कृती याची माहिती व चर्चा, त्या अवयवांचा उपयोग, योग्य पद्धत माहिती व चर्चा</p>	<p>बाह्य अवयवांच्या स्वच्छतेचे महत्त्व जाणतात व स्वच्छता राखतो.</p>
	आरोग्यविषयक वैयक्तिक स्वच्छता अंदाजे तासिका : ४	<p>➤ शारीरिक स्वच्छता : वैयक्तिक स्वच्छता : शरीराच्या बाह्य अवयवांची स्वच्छता त्वचा, केस, डोळे, नाक, दात, नखे यांची स्वच्छता व निगा, आंगोळीची योग्य पद्धत, शारीरिक स्वच्छता तपासणी, मलमूत्र विसर्जन करण्याची योग्य पद्धत, पाण्याचा वापर, अवयवांची स्वच्छता, हात धुताना साबण, हँडवॉशच्या वापरासाठी प्रोत्साहित करावे.</p>	<p>आरोग्यासंबंधित सर्व चांगल्या सवयींची माहिती घेतो व पालन करतो.</p>

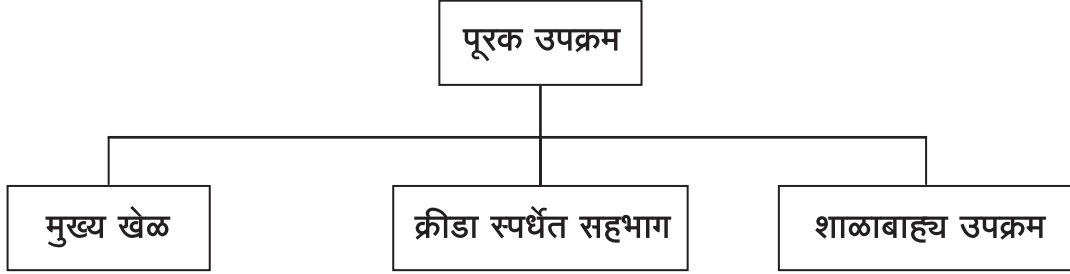
अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्टचे अध्ययन निष्पत्ती
		<p>➤ सार्वजनिक स्वच्छता : सार्वजनिक जागी थुंकणे, कचरा टाकणे, नाक शिकरणे, मलमूत्र विसर्जन करणे या सवयी टाळण्यास प्रवृत्त करणे. योग्य सवयींचे पालन करण्यास प्रवृत्त करणे.</p>	
	<p>आरोग्यविषयक स्वच्छतागृह वापरायच्या चांगल्या सवयी अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ स्वच्छतागृहाच्या वापरासंबंधी चांगल्या सवयी :</p> <p>➤ मलमूत्र विसर्जन विषयक सवयी :</p> <p>मलमूत्र विसर्जन रोखून न धरता योग्य वेळी, योग्य ठिकाणी करण्याची सवय. त्याचप्रमाणे मलमूत्र विसर्जनानंतर हात पाय व अवयव स्वच्छ धुण्यास सांगावे. हात धुताना साबण, हँडवॉशच्या वापरासाठी प्रोत्साहित करावे.</p>	<p>स्वच्छतागृहाच्या वापराची माहिती घेतो व चांगल्या सवयींचे पालन करतो.</p>
	<p>विश्रांती व झोप अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ आठ ते दहा तास दररोज विश्रांती/झोप सकाळी लवकर उठणे व रात्री लवकर झोपणे. आवश्यकता, महत्त्व व फायदे.</p>	<p>विश्रांती झोपेचे महत्त्व जाणतात व योग्य पद्धतीने पालन करतो.</p>
	<p>आरोग्यविषयक वाईट सवयींना प्रतिबंध अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ वाईट सवयींना प्रतिबंध :</p> <p>टीव्ही, कॉम्प्युटर, मोबाईल यांचा दैनिक वापर किती याची तपासणी, डोळ्यांवर होणारे दुष्परिणाम, वापरताना घ्यायची काळजी आदी बाबींची चर्चा व जाणीव जागृती. उघड्यावर असलेल्या खाद्यपदार्थ, पाकीटबंद तयार खाद्यपदार्थ, चहा, कॉफी, शीतपेये, वडापाव, बर्गर, पिझ्झा, नूडल्स, भेळ या पदार्थांचे अतिरेकी सेवन होत नाही हे विचारणे, दुष्परिणाम व तोटे समजावून सांगणे.</p>	<p>टीव्ही, शीतपेय, तयार खाद्यपदार्थ दुष्परिणाम जाणतो.</p>
	<p>आरोग्यविषयक व्यायाम अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ व्यायाम :</p> <p>दररोज मैदानावर खेळणे, उड्या मारणे, धावणे, विविध हालचाली करणे, लटकणे, शिवाशिबी खेळणे, चेंडूचे विविध खेळ, सूर्यनमस्कार, दोरीवरच्या उड्या, सायकल चालवणे असे विविध शारीरिक व्यायाम/खेळ खेळणे. सहकाऱ्यांसह खेळणे यातून होणाऱ्या शारीरिक, मानसिक व भौवनिक विकासाच्या आवश्यकता व महत्त्वाची चर्चा.</p>	<p>विविध शारीरिक व्यायाम/खेळ खेळणे, विविध हालचाली करण्याचे महत्त्व जाणतात व पालन करतो.</p>
	<p>आरोग्यविषयक योग ओळख अंदाजे तासिका : १२</p>	<p>➤ योग परिचय</p> <p>अर्थ, अष्टांग योगाचे स्वरूप : यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान, समाधी याबाबत थोडक्यात विवेचन. योगाभ्यासाची गरज व महत्त्व.</p>	<p>योगाची ओळख, गरज व महत्त्व जाणतात व यम, नियम पालन करतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबोध	अध्यापन उद्दिष्टचे अध्ययन निष्पत्ती
		<p>उपक्रम संबोध</p> <p>➤ यम : वर्तनाचे नियम सत्य, अहिंसा, अस्तेय, अपश्रिग्रह व ब्रह्मचर्य वयानुरूप गोष्ठीतून नियम पालनाची प्रेरणा द्यावी.</p> <p>➤ नियम : आत्मशुद्धीचे नियम शौच, संतोष, तप, स्वाध्याय आणि ईश्वरप्रणिधान वयानुरूप गोष्ठीतून नियम पालनाची प्रेरणा द्यावी.</p> <p>➤ आसनांची पूर्व तयारी विविध शरीरस्थिती, फुलपाखरासारखी हालचाल, सापासारखी शरीरस्थिती, इंग्रजी L/T/V/U सारखी शरीरस्थिती, पर्वतासारखी शरीर स्थिती, वृक्षासारखे उभे राहणे यांसारख्या विविध स्थिती/शरीरस्थिती</p> <p>➤ प्राणायामाची पूर्व तयारी नाकाद्वारे श्वास, उच्छ्वासाचा अनुभव, फुंकर घालणे, शांत बसणे.</p>	<p>विविध स्थिती/शरीर स्थिती करतो.</p> <p>प्राणायामाची पूर्व तयारी करतो.</p>
	<p>आरोग्य क्रीडांगणासंबंधित पोशाख, अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ पोशाख : ➤ मैदानावर खेळणे, हालचाली करण्यासाठी योग्य सुती पोशाख, क्रीडावेश, किट, ट्रॅक सूट, घाम पुसण्यासाठी आवश्यक सुती रुमाल, नॅपकिन, खेळासाठी योग्य कॅनव्हास व इतर बुटांचे प्रकार, माहिती व आवश्यकता.</p>	<p>हालचालीसाठी सोईचा पोशाख महत्त्व जाणतो.</p>
	<p>आरोग्य क्रीडांगणाची संबंधित मैदान स्वच्छता, अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ मैदान स्वच्छता : ➤ मैदानावरील कचरा, घाण, कागद, पाण्याच्या-प्लॅस्टिकच्या बाटल्या, पिशव्या, काड्या, काटे, काचा, चॉकलेटचे कागद, वेष्टने, खरकटे पदार्थ. ➤ मैदानाची निगा - पाणी मारणे. ➤ श्रममूल्यांची जोपासना - पर्यावरणाची जाणीव.</p>	<p>क्रीडांगण स्वच्छता राखतो.</p>
	<p>आरोग्य क्रीडांगणाची संबंधित मैदानाची सुरक्षितता अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ मैदानाची सुरक्षितता : खेळासाठी उपलब्ध साधन - साहित्य विद्यार्थ्यांना धोकादायक किंवा इजा करणारे नाही याची तपासणी, मैदानावर खड्डे, खाचखळो, कचरा, काचा, टेकड्या, दगड, अडथळे नाहीत याची तपासणी.</p>	<p>मैदानाची निगा राखतात. मैदान सुरक्षितता पद्धती व महत्त्व समजून घेतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम संबंध	अध्यापन उद्दिष्टचे अध्ययन निष्पत्ती
		<p>प्रथमोपचार पेटी, पिण्याचे पाणी याची उपलब्धता, रस्त्यावर वाहतुकीच्या/अडचणीच्या, असुरक्षित ठिकाणी न खेळण्याच्या सूचना, पाण्याबाबत मार्गदर्शन, कोणतीही इजा झाल्यास शिक्षकांना सांगण्याविषयी सूचना, असुरक्षितता वाटल्यास त्या ठिकाणावरून पळून सुरक्षित ठिकाणी येणे वा मोठ्याने मदतीसाठी ओरडण्याचे प्रशिक्षण.</p>	
	<p>आरोग्य प्रथमोपचार अंदाजे तासिका : ४</p>	<p>➤ सामान्य प्रथमोपचार : प्रथमोपचार पेटीची माहिती, प्रथमोपचार पेटीतील साहित्याचा उपयोग, प्रथमोपचार पेटी टेवण्याची जागा, जखमी व दुखापतग्रस्त सहकाऱ्याला करावयाची मदत, जखमी व दुखापतग्रस्त अवयवाची काळजी, मुकामार, खरचटणे, सूज यावर घेण्याची प्राथमिक काळजी.</p>	<p>सामान्य प्रथमोपचार पद्धती जाणतो.</p>
७)	कृतिशील जीवनशैली	<p>कृतिशील जीवनशैली म्हणजे दैनंदिन जीवनात कृतिशील राहणे, विविध कार्य आवडीने करणे आणि फावल्या वेळेचा सदुपयोग करून खेळ, व्यायाम अशा शारीरिक हालचाली किंवा एखादा छंद जोपासणे. मैदानावर खेळणे, पद भ्रमण, दैनंदिन सूर्यनमस्कार, व्यायाम आदी उपक्रम हे कृतिशील जीवनशैलीचा भाग आहेत.</p>	<p>कृतिशील जीवनशैली, छंद जोपासतात. जीवनात कृतिशील राहतात, विविध कार्य आवडीने करतात.</p>

पूरक उपक्रम

मुख्य खेळ :

पूरक उपक्रमांमध्ये मुख्य खेळातील विविध क्षमता आणि मूलभूत कौशल्य खेळण्याची पद्धती याबाबत विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र माहिती द्यायची आहे. यातून विविध शारीरिक सुदृढता व कारक कौशल्यांचा विकास घडून येईल हा उद्देश समोर ठेवावा. कबड्डी, खो-खो, हँडबॉल, व्हॉलीबॉल, सॉफ्टबॉल, फुटबॉल, बॅडमिंटनसारख्या विविध खेळाची इयत्ता दुसरीच्या विद्यार्थ्यांना साजेशी माहिती, मैदान व क्रीडा साहित्याची माहिती, खेळाडू व पुरस्कारांची माहिती व मूलभूत कौशल्यांची माहिती द्यावी.

मूलभूत कौशल्यांचा प्राथमिक स्तरावर हालचालींचा सराव करून घ्यावा. मुख्य खेळाचे व्हिडिओ, क्रीडा कौशल्यांचे व्हिडिओ, चित्रे दाखवून योग्य हालचाली व कौशल्य प्राप्तीचे प्रयत्न करता येतील.

क्रीडा स्पर्धेत सहभाग :

गटा-गटांच्या आंतरवर्गीय विविध हालचाली, व्यायाम, शरीरस्थिती, उपक्रम व क्रीडा कौशल्यांच्या स्पर्धा व शर्यतीत विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घ्यावे. सर्व विद्यार्थी क्रीडा स्पर्धेत सहभागी होतील व आपल्या क्षमतांचा परिचय करून देतील यासाठी दक्ष असावे. क्रीडा स्पर्धा सहभागातून त्यांची आंतरिक ऊर्जा व समूह सहभागाच्या प्रयत्नांना बळकटी प्राप्त करून द्यावी.

शाळाबाह्य उपक्रम :

विविध सहली, भ्रमंती, पदभ्रमण, गिर्यारोहण, बगिचे व क्रीडा मैदान भेटी, विविध क्षेत्रभेटी या शाळाबाह्य उपक्रमांतून विद्यार्थ्यांना कृतिशील जीवनशैलीसाठी प्रोत्साहित करावे. विविध प्रकारचे छंद जसे वृक्षारोपण, सायकल चालवणे, घरातली कामे, बागकाम आदी बाबींमध्ये फावला वेळ सत्कारणी लावण्यास सांगावे. शाळाबाह्य उपक्रमातून विविध शारीरिक क्षमता, कारक कौशल्ये तसेच सामाजिक गुण यांचा एकत्रितपणे विकास होतो याकडे लक्ष द्यावे.

विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी

ज्या विद्यार्थ्यांमध्ये काही शारीरिक अथवा मानसिक कमतरता आढळून येते त्या विद्यार्थ्यांविषयी त्यांच्या कमतरतेचा बाऊ न करता त्यांना सर्वसामान्य शिक्षण प्रवाहात सामावून घेता येते. त्यांचा आत्मविश्वास व जगण्यातील आनंद वाढवण्यासाठी त्यांना शारीरिक शिक्षणातील विविध उपक्रमांत सामावून घेता येते.

या विद्यार्थ्यांना सामावून घेताना त्यांच्या कमतरतेचा प्रकार, प्रमाण इत्यादी बाबींचा विचार करावा.

ताकद व दमदारपणा कमी असणाऱ्यांसाठी

- पायात दोष असल्यास विद्यार्थ्यांना चेंडू रिंगमधून टाकण्यासाठी अंतर व उंची कमी करून संधी.
- फटकावण्यासाठीचे साहित्य वजनाने कमी करून किंवा लांबी व रुंदी कमी करून वापरण्यास देता येते.
- रूपांतरित खेळ नियम सोपे करून घेता येऊ शकतात.

समन्वय कमी असणाऱ्यांसाठी

- विद्यार्थ्यांना हवेतून येणाऱ्या वस्तूचे भय वाटते. त्यांना संरक्षणात्मक आयुधे लावून खेळात सहभाग घेता येतो.
- अचूकतेवर कमी भर देणाऱ्या कृतींचा समावेश. उदा. बीन बॅग उचलणे, फेकणे, वाहून नेणे इत्यादी.
- स्थिर वस्तूवर प्रयोग करून आघाताच्या क्रिया आत्मसात करण्यास शिकवता येते. उदा. भिंतीवर चेंडू मारणे.

तोल व चपळता कमी असणाऱ्यांसाठी

- तोल व चपळता कमी असणाऱ्यांसाठी तोल सांभाळायचा आहे त्याच्या आधाराची जाडी व रुंदी वाढवून/अंतर व उंची कमी करून कृती घेता येते.
- जास्तीत जास्त शरीरावयव जमिनीशी स्पर्श करतील अशा कृती करून घेता येतात. उदा. साईड रोल, हात व पायांवर चालणे इत्यादी.
- गुळगुळीत फरशी नसावी. मॅटवर विविध हालचाली करून घ्याव्यात. उदा. उड्या मारणे, रोल करणे इत्यादी.
- सहकार्याचा आधार जास्तीत जास्त राहिल अशा पद्धतीच्या कृतींचा समावेश करता येतो. उदा. जोडीदाराबरोबर करायचे विविध व्यायाम.

बोधात्मक व आकलनात्मक दोष असणाऱ्यांसाठी

- जास्तीत जास्त सोप्या पद्धतीचे प्रकार/कृतीवर भर द्यावा. क्रीडा साहित्याची ने-आण व वाटप करणे, वर्गीकरण करणे, विविध प्रकारचे चेंडू हाताळणे, कवायतीचे सोपे प्रकार करणे इत्यादी.

- अधिकाधिक सुटसुटीत सूचना देऊन सावकाश करण्यात येणाऱ्या कृतींवर भर देण्यात यावा. उदा. ठरावीक अंतर चालणे, चेंडू पास करणे, लटकणे इत्यादी.
- दैनंदिन अध्यापनात विचार करून त्यांना सामावून घेता येते, त्यांच्या कमतरतेचा विचार करून त्यांना वेगवेगळ्या जबाबदाऱ्या व कामांमध्ये सहभागी करून घेतल्यास त्यांचा आत्मविश्वास वाढेल. त्यासाठी फार वेगळा वेळ देण्याची गरज नाही.

काही उदाहरणे : पायाच्या संदर्भात कमतरता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांस वेळाधिकारी, गुणलेखक इत्यादी बनण्याची जबाबदारी देता येते. तसेच हाताने खेळायच्या खेळात त्यांना सामावून घेता येते. उदा. चेंडू टाकणे, फेकणे, घेणे इत्यादी. अंध विद्यार्थ्यांना घुंगराच्या चेंडूने खेळात सामावून घेता येते.

कमतरतेची तीव्रता, त्या विद्यार्थ्यांची मानसिकता इत्यादी बाबी लक्षात घेऊन उपक्रम घ्यावेत. इतर सामान्य विद्यार्थ्यांना अशा मुलांना सामावून घेण्यास सांगावे. त्या विद्यार्थ्यांना चिडवणे, त्रास देणे हे प्रकार होणार नाहीत याची दक्षता घ्यावी.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण : नियोजन

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयासाठी महिन्याला अंदाजे २० ते २४ तासिका उपलब्ध होतात तर एकूण वर्षात एकूण १८० ते २०० तासिका मिळतात. अभ्यासक्रमातील घटकांचे वार्षिक नियोजन करताना दिलेल्या सर्व घटकांना योग्य न्याय व भारांश दिला गेला आहे याकडे लक्ष द्यावे. तासिकेमध्ये विद्यार्थ्यांच्या आनंददायी वातावरणात भरपूर मुक्त शारीरिक हालचाली होतील व मनोरंजनातून सुदृढता, वाढ व क्षमता प्राप्त होईल असे नियोजन असावे. विविध हालचाली, उपक्रम, प्रात्यक्षिक, गटकार्य, वर्गकार्य, खेळ व शर्यती, व्यायाम यांचे नियोजन वेळ व घटकानुसार आपल्याकडील उपलब्ध मैदान, जागा, साहित्य, परिसरातील पद्धती व परंपरा यांचा विचार करून याची आखणी करावी. वार्षिक व मासिक नियोजन करताना महिन्यातील चार आठवड्यांमध्ये असलेल्या प्रत्येक तासिकेमधून कोणत्या घटकातील कोणत्या उपघटकांचा उपक्रम घेणार याचे सूक्ष्म नियोजन केल्यास त्यानुसार तासिका घेणे, साहित्य जमवणे, रेखांकन व इतर आवश्यक तयारी करणे सोपे जाते. इयत्ता पहिली ते चौथीच्या वर्गांचे नियोजन करताना समसमान घटकांचा त्या ठरावीक आठवड्यात विचार केल्यास एकाच प्रकारचे साहित्य, मैदान रेखांकन, पर्यायी साहित्य व तासिकेसाठी केलेली तयारी ही इतर ही वर्गांना/शाळेतील सर्व वर्गांना आरोग्य व शारीरिक शिक्षण तासिकेसाठी उपयोगी पडू शकते.

अभ्यासक्रमातील सर्व घटक-उपघटक तसेच क्षमता-कौशल्यांचा विचार करून आपल्या पद्धतीने सुयोग्य नियोजन करावे. अभ्यासक्रमातील सर्व घटक, उपघटक तसेच क्षमता, कौशल्यांचा विचार करून सर्व अध्ययन निष्पत्ती विद्यार्थ्यांना प्राप्त होतील असे नियोजनाचे उद्दिष्ट असावे.

वार्षिक व मासिक नियोजन नमुना				
महिना	पहिला आठवडा	दुसरा आठवडा	तिसरा आठवडा	चौथा आठवडा
जून	-----	-----	विविध मनोरंजक सांघिक खेळ कवायत संचलन	आरोग्य तपासणी वजन उंची मापन स्वयं-मूल्यमापन
जुलै	उत्तेजक व्यायाम जागेवर मूलभूत हालचाली	सूर्यनमस्कार तालबद्ध कवायत	एबीसी ड्रील्स लघू खेळ	आरोग्य आरोग्यदायी सवयी योग्य शरीरस्थिती
ऑगस्ट	जागा बदलत मूलभूत हालचाली अनुकरणात्मक चाली	क्रीडा कौशल्य खेळ १ धाडसी व्यायाम	एबीसी ड्रील्स विविध शर्यती	आरोग्य योग्य शरीरस्थिती
सप्टेंबर	सहकान्यांसह मूलभूत हालचाली साहित्यासह मूलभूत हालचाली	क्रीडा कौशल्य खेळ २ अॅथलेटिक्स	एबीसी ड्रील्स पारंपरिक खेळ	आरोग्य सूर्यनमस्कार

महिना	पहिला आठवडा	दुसरा आठवडा	तिसरा आठवडा	चौथा आठवडा
ऑक्टोबर	अनुकरणात्मक चाली धाडसी व्यायाम	क्रीडा कौशल्य खेळ १ तालबद्ध व्यायाम	स्थानिक खेळ गतिरोध मालिका	आरोग्य कवायत संचलन
नोव्हेंबर	उत्तेजक हालचाली सूर्यनमस्कार	क्रीडा कौशल्य खेळ २ जिम्नॅस्टिक	पूरक खेळ परावर्तित खेळ	आरोग्य स्वयं-मूल्यमापन वजन व उंची मापन
डिसेंबर	धाडसी व्यायाम अनुकरणात्मक हालचाली	क्रीडा कौशल्य खेळ १ तालबद्ध व्यायाम	लघु खेळ सुदृढता कसोट्या कारक क्षमता कसोट्या	आरोग्य मनोरंजक कृती
जानेवारी	कवायत संचलन जागेवर हालचाली स्पर्धा	क्रीडा कौशल्य खेळ २ अॅथलेटिक्स	विविध शर्यती अनुकरणात्मक हालचाली	आरोग्य सूर्यनमस्कार
फेब्रुवारी	धाडसी व्यायाम जागा बदलत हालचाली शर्यत	क्रीडा कौशल्य खेळ १ तालबद्ध व्यायाम	पारंपरिक खेळ मानवी मनोरे	आरोग्य योग्य शरीरस्थिती
मार्च	सूर्यनमस्कार सहकाऱ्यांसह हालचाली शर्यती	क्रीडा कौशल्य खेळ २ जिम्नॅस्टिक	स्थानिक खेळ गतिरोध मालिका	आरोग्य कवायत संचलन
एप्रिल	वैयक्तिक खेळ दोघांच्या शर्यती	सांघिक खेळ कारक क्षमता कौशल्य चाचणी	गटाच्या शर्यती सुदृढता कसोटी चाचण्या	आरोग्य तपासणी स्वयं-मूल्यमापन

हा नियोजनाचा नमुना असून यानुसार आपले स्वतंत्र नियोजन करावे. शैक्षणिक वर्षातील सुट्टीच्या कालावधीतील तासिकांचे योग्य समायोजन करावे. खेळांची निवड करताना उपलब्ध साधने, मैदान व स्थानिक परंपरांचा विचार करावा. आपल्याकडील मैदान, साहित्य, परंपरा यांचा विचार करून मुख्य खेळ, लघु खेळ यांची निवड करावी. अभ्यासक्रमातील सर्व क्षमता विविध उपक्रमांद्वारे विद्यार्थ्यांपर्यंत उद्देशानुरूप पोहोचतील असे पहावे.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे मूल्यमापन

इयत्ता दुसरीच्या आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे मूल्यमापन करताना विद्यार्थ्यांच्या कृतींचे मूल्यमापन हे आनंददायी व ताणरहित वातावरणात करावे. कृतींचे मूल्यमापन करताना विद्यार्थ्यांची शरीर-स्थिती, कृती करण्याची पद्धती, कृतीची योग्यता, अचूकता, क्रमबद्धता, कृती करतानाची शारीरिक सहजता, आत्मविश्वास, कृती करण्याची शैली या बाबींचे निरीक्षण करून योग्य गुणांकन करता येईल. मूल्यमापनासाठी उपक्रम, कृती निवडत असताना सदर उपक्रम आणि कृती योग्य रीतीने शिकवून व सराव करून झाल्याचे निश्चित करावे. त्यानुसार त्या कृतींचे मूल्यमापन करण्याचे निकष ठरवून त्यानुसार मूल्यमापन करावे.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे मूल्यमापन हे आकारिक तंत्रांनी करणे अपेक्षित आहे. किमान तीन आकारिक साधन तंत्रे वापरून प्रत्येक सत्राचे शेवटी मूल्यमापन करायचे आहे. मूल्यमापन करताना उपक्रमातील सहभाग, उत्साह, विद्यार्थ्यांची कृती, त्याची अध्ययन निष्पत्ती, कृती आणि कौशल्यांचा योग्य वापर, तुलनेने वाढलेली क्षमता व कौशल्यामधील प्रगती यांचा विचार मूल्यमापन करताना करता येईल.

दैनंदिन तासिकांमधील कृती, प्रात्यक्षिके, उपक्रम, दिलेले वर्गकार्य, गृहकार्य, प्रकल्प या सर्वांचा मूल्यमापन मध्ये समावेश करता येऊ शकतो. वैयक्तिक कौशल्य, वैयक्तिक खेळ, सांघिक खेळ, हालचालीची काठिण्यपातळी, विविध शारीरिक सुदृढतेचे व कारक कौशल्याच्या घटकांचे मापन करणे अपेक्षित आहे.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाच्या आकारिक मूल्यमापनासाठी साधारणपणे पुढील आठ तंत्रे वापरता येतात या तंत्रांचा उपयोग करून सुयोग्य पद्धतीने विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन वस्तुनिष्ठ पद्धतीने व्हावे अशी अपेक्षा आहे. तासिकेच्या वेळी विविध हालचाली, कृती, खेळांचे अनुभव देत असताना त्याच वेळी सातत्यपूर्ण सर्वकष पद्धतीने मूल्यमापन प्रक्रिया राबवायची आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांची सर्वोत्कृष्ट गुणांकनाची नोंद करता येऊ शकते.

आकारिक मूल्यमापनाची तंत्रे

१) दैनंदिन निरीक्षण	२) तोंडी काम	३) प्रात्यक्षिक
४) उपक्रम किंवा कृती	५) प्रकल्प	६) चाचणी/कसोटी
७) स्वाध्याय	८) गटकार्य	९) वर्गकार्य
१०) इतर (स्वमूल्यमापन, प्रश्नावली, पदनिश्चयन श्रेणी, कृती मूल्यमापन, समाजमिती तंत्र)		

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे यांनी सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन शिक्षक मार्गदर्शक हस्तपुस्तिका २०१२ तयार केलेली आहे. मूल्यमापन संदर्भात या पुस्तिकेचा संदर्भ शिक्षकांनी घ्यावा.

अधिक माहिती व आवश्यक संदर्भासाठी संदर्भ सूची

अधिक माहिती व आवश्यक संदर्भासाठी खालील शासकीय प्रकाशने वाचावीत. त्याचप्रमाणे विविध संस्थांद्वारे आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाविषयीची माहिती देणारी नियतकालिके वाचणे फायद्याचे ठरते.

- 'शारीरिक शिक्षण हस्तपुस्तिका' इयत्ता दुसरी, बालभारती, पुणे
- 'लघु खेळ', बालभारती पुणे
- 'शालेय उपक्रम', बालभारती, पुणे
- 'आरोग्य व शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२', विद्या परिषद, पुणे
- इंटरनेटवर उपलब्ध माहिती स्रोत

इंटरनेटवर विषयाची माहिती देणारी विविध संकेतस्थळे उपलब्ध आहेत. आपल्याला हव्या असलेल्या माहितीबाबत शोध घेतल्यावर आपल्याला PPT, PDF, व्हिडिओ, फोटो, चित्रे, रेखांकने या स्वरूपात माहिती उपलब्ध होते. त्याचा वापर करून आपण आपली आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची तासिका अधिक प्रभावी करू शकतो.

उदाहरणादाखल काही संकेतस्थळे व व्हिडिओ चॅनल दिले आहेत.

- यू-ट्यूब
 - 1) <https://www.youtube.com/user/Nasirgavandi077>
 - 2) <https://youtu.be/oc4QS2USKmk>
 - 3) <https://youtu.be/skSbg1IGup8>
 - 4) https://youtu.be/dQ_PK7Z-vv4
- विकास पीडिया
<https://mr.vikaspedia.in/education/kids-zone/916947933>

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - कार्यानुभव (करू)

संवाद शिक्षक मित्रांशी

NCF 2005, SCF 2010, महाराष्ट्र राज्य प्राथमिक शिक्षण पुनर्रचित अभ्यासक्रम आराखडा २०१२ यानुसार तयार झालेला अभ्यासक्रम संपूर्ण महाराष्ट्रभर राबवला जात आहे. आधुनिक जगाची गरज, प्रगत तंत्रज्ञानाचा जगभर वापर, संपूर्ण जग हे जवळ आलेले आहे. या सर्व बाबींमुळे आपल्या विद्यार्थ्यांना एका विशिष्ट उंचीचे शिक्षण मिळावे, कृतिशीलता, इतर विषयांशी समवाय सांगणारा, अभिव्यक्तीसाठी संधी देणारा, सखोल विचार करण्यावर भर असलेला, सहज-सुलभ उपलब्ध होणारा, प्रवाही, गुणवत्तापूर्ण, समतेवर आधारित, विद्यार्थी अनेक पर्याय देऊ शकतील अशी क्षमता निर्माण करणारी ही मार्गदर्शिका तयार केली आहे. या अंतर्गत कार्यानुभव या विषयातील घटकाची निवड, अध्ययन-अध्यापन, मूल्यमापन या सर्व प्रक्रियेमध्ये आपल्या सर्वांना खारीची छोटी मदत व्हावी म्हणून हा प्रपंच आहे.

खेळू, करू, शिकू या विषयाची इयत्ता तिसरीपर्यंत बालभारतीची तीन पुस्तके प्रकाशित झालेली आहेत. इयत्ता पहिली ते आठवीपर्यंतच्या कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका आपल्या वापरासाठी उपलब्ध आहेत. या सर्वांचा सेतू निर्माण करण्यासाठी आम्ही आपल्या सर्वांना मैत्रीपूर्ण मदत करीत आहोत. आंतरराष्ट्रीय शालेय स्तरावर अध्ययन अध्यापनासाठी खेळू (आरोग्य व शारीरिक शिक्षण), करू, (कार्यानुभव), शिकू (कला शिक्षण) असे तीन स्वतंत्र विषय आहेत. या तीनही विषयांचे अध्ययन-अध्यापन आपल्याला शासनाने निर्धारित केलेल्या तासिकांमध्ये स्वतंत्रपणे करायचे आहे. सदर मार्गदर्शिकेमध्ये त्यासाठी तिन्ही विषयांचे स्वतंत्र घटक, अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे, अध्ययन निष्पत्ती, अध्ययन अनुभव, कृतिक्रम, माहिती मिळवण्याचे संदर्भस्रोत, घटक पूर्ण करण्यासाठीचे आणखी सोपे पर्याय, घटकांचा इतर विषयांशी समवाय कसा साधायचा आणि मूल्यमापन कसे करायचे यांचे निर्देश दिलेले आहेत.

कार्यानुभव या विषयाचे अनिवार्य उपक्रम ४०% भारांश आणि ऐच्छिक उपक्रम ६०% भारांश असे दोन भाग केले आहेत. त्या पद्धतीने वर्षभर घटकांची निवड व कार्यवाही ही आपण विद्यार्थ्यांच्या परिसरातील भौगोलिक परिस्थिती, साहित्य, साधनांची उपलब्धता यानुसार करणार आहोत. अनेक नमुना उपक्रम सुचवलेले आहेत. तरीही आपल्याला विविध उपक्रम अभ्यासक्रमाच्या उद्दिष्टांनुसार आणि आराखड्यानुसार विद्यार्थ्यांना आनंद मिळवून देणे हे आपले अंतिम ध्येय आहे.

घटक, अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे, अध्ययन अनुभव, मूल्यमापन यांच्यात समवाय राखणे अपेक्षित आहे. विद्यार्थ्यांना शिक्षकांबरोबरच पालकांचे, परिसरातील स्थानिक कारागिरांचे मार्गदर्शन घेऊन आणखी आनंद मिळवता आला पाहिजे. समाजोपयोगिता या अभ्यासक्रमाचा आत्मा असून कार्यजगताचा अभ्यास करताना

विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या करिअरच्या वाटा शोधण्यासाठी आणि वैयक्तिक आरोग्य जपण्यासाठी अभ्यासक्रम सहाय्यभूत ठरणार आहे. आयोजित केलेल्या उपक्रमांतून विद्यार्थ्यांना अभिव्यक्त व्हायला पुरेपूर स्वातंत्र्य द्यायला हवे त्याचबरोबर कृतीच्या संस्कारातून त्यांच्या मन मस्तिष्क व हातांच्या बोटांना कौशल्यपूर्ण काम मिळायला हवे.

आंतरराष्ट्रीय अभ्यासक्रमांच्या शाळांमध्ये कार्यानुभव हा विषय विद्यार्थ्यांपर्यंत नेताना सर्वप्रथम आपल्याला अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे पहावी लागतील. आराखडा व त्यानुसार नियोजन काळजीपूर्वक पाहायला हवे. लवचिकपणा या धोरणामुळे घटकांची निवड करण्याचे आपल्याला विद्यार्थ्यांचा परिसर, उपलब्ध साधनसुविधा यानुसार स्वातंत्र्य आहे. घटक पूर्ण करताना सर्व विद्यार्थ्यांना त्यांच्या स्वतःच्या क्षमतेनुसार, स्वतंत्रपणे अथवा सांघिक रीतीने काम करता यावे, आनंद मिळावा, जीवनासाठी उपयुक्त कार्यकौशल्ये मिळावी असा प्रयत्न आपण सारे मिळून करणार आहोत. त्यासाठी अनेक लिंक्स (व्हिडिओ, ऑडिओ) चित्र, विविध प्रकाशनांची चित्रसंग्रह मिळण्याचे सूचक उपलब्ध करून देत आहोत. घटक आणखी कल्पकतेने कसा विद्यार्थ्यांपर्यंत नेता येईल असेही सूचक देत आहोत.

या शिक्षक हस्तपुस्तिकेमध्ये कार्यानुभव विषयाची उद्दिष्टे, क्षेत्र, सर्व उपक्रम, कृतिक्रम, सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन (आकारिक) याप्रणालीवर आधारित मूल्यमापनाचे निर्देश यांचा समावेश केलेला आहे. विद्यार्थ्यांच्या आवडीला, त्यांच्या स्वतंत्र कृतीला, विशेष गरजा असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या वैशिष्ट्यपूर्ण कृतींना भरपूर वाव आहे. आधुनिक माध्यमांच्या वापराबरोबरच जीवन कौशल्य विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवावीत यासाठीचे विशेष उपक्रम दिलेले आहेत. खूप सफाईदारपणा अपेक्षित नाही पण निर्मितीचा आनंद मिळावा म्हणून त्यांना भावती, झेपतील, आंतरराष्ट्रीय पातळीवर त्यांची तुलना होऊ शकेल असे उपक्रम घ्यावेत. विद्यार्थ्यांच्या अभिव्यक्तीला भरपूर वाव द्यावा भाषा, गणित, परिसर अभ्यास, कला, आरोग्य व शारीरिक शिक्षण या विषयांशी समवाय साधण्यासाठीच्या बाबीही दिलेल्या आहेत.

कार्यानुभव (करू) अभ्यासक्रम आंतरराष्ट्रीय शाळांच्या स्तरावर यशस्वीपणे राबवण्यासाठी आपल्या सर्वांना मनःपूर्वक शुभेच्छा...!!

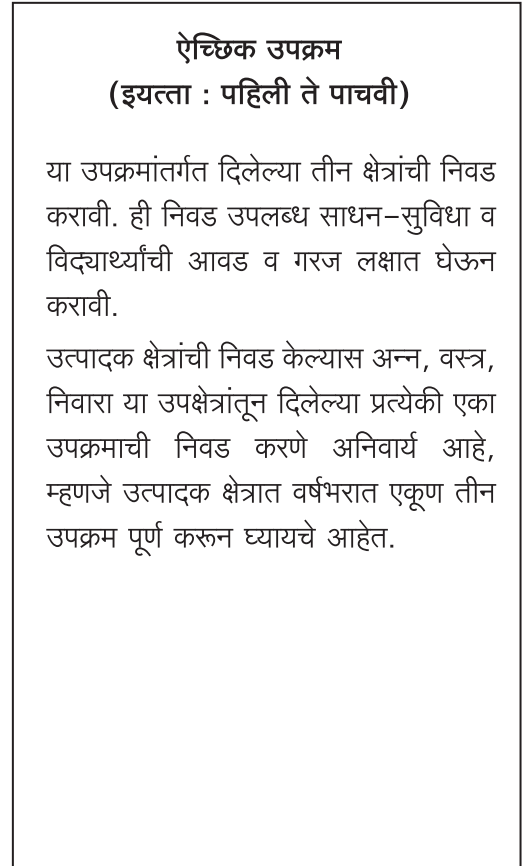
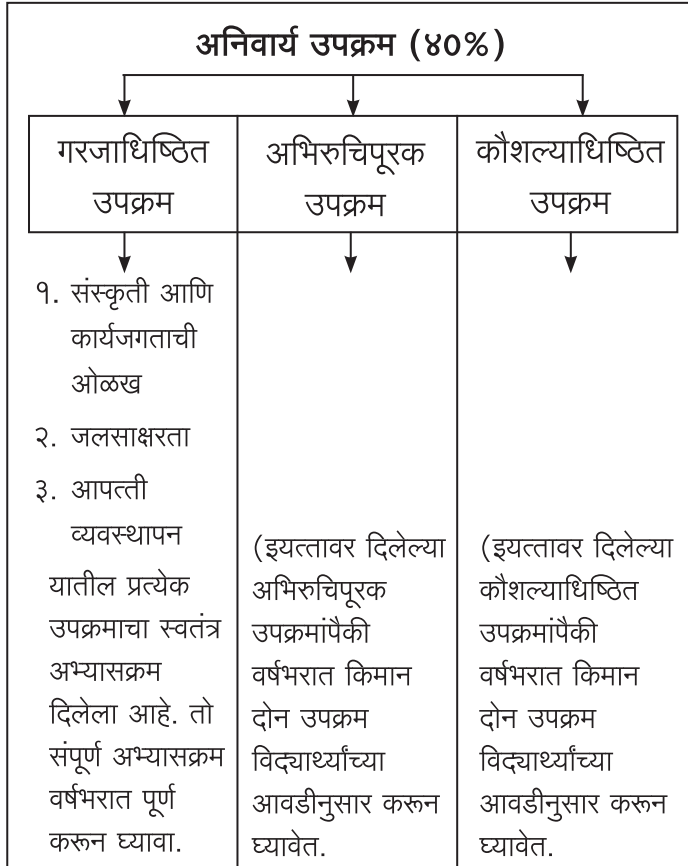
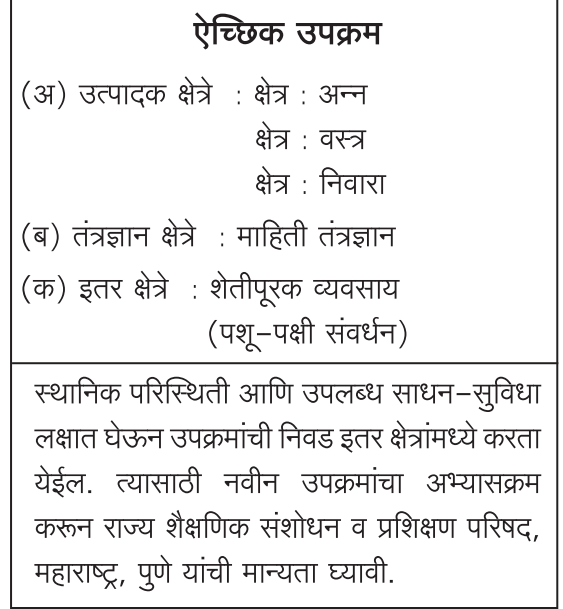
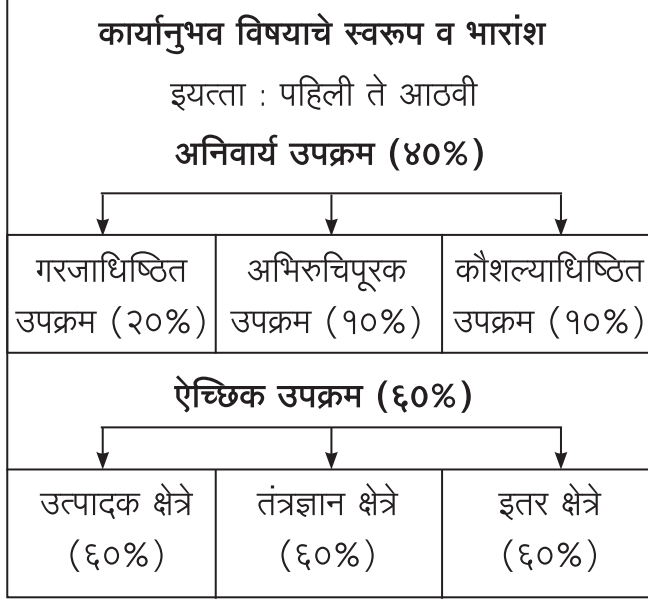

कार्यानुभव विषयाची ठळक उद्दिष्टे

- १) **श्रमप्रतिष्ठा** : श्रम आणि कौशल्ये यांवर आधारित कामे करणे, तसेच श्रमजीवी लोकांबद्दल आदराची भावना ठेवून त्यांचा सन्मान करणे.
- २) **उद्योजकतेचे शिक्षण** : विद्यार्थ्यांमध्ये उद्योजकतेविषयी असलेल्या सुप्त गुणांचा विकास करणे, तसेच उपजत असलेल्या गुणांना वाव देऊन उद्योजकतेविषयीचे आवश्यक ज्ञान देणे.
- ३) **जीवन क्षमता विकसित करणारी कौशल्ये** : विद्यार्थ्यांच्या गरजा व समस्या यांच्याशी निगडित उपक्रमांद्वारे निरोगी व आनंदमय जीवन जगण्यासाठी कौशल्ये विकसित करण्यास मदत करणे.
- ४) **समाजोपयोगिता व कार्यजगत** : कार्यानुभवातील उपक्रमांतून समाजातील उद्योगमूलक कार्याची ओळख करून घेण्याची संधी प्राप्त करून देणे आणि समाज विकासासाठी त्यांचा उपयोग करण्याची क्षमता निर्माण करणे.
- ५) **कार्यातील स्व-भूमिकेची समज** : विविध उपक्रमांतील कार्य निश्चितीनंतर, त्या कार्यातील स्वभूमिका समजावून घेऊन त्यातील कार्यकारणभाव, शास्त्रीय तत्त्वे व क्रमवारीत यांची माहिती घेणे.
- ६) **अर्थोत्पादन क्षमता** : उत्पादक उपक्रमाचा सराव करीत असताना, विद्यार्थ्यांमध्ये उत्पादनास आवश्यक अशी प्राथमिक कौशल्ये निर्माण करणे व शक्य तेथे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष स्वरूपात मर्यादित अर्थोत्पादन करण्याची क्षमता निर्माण करणे.
- ७) **कार्यकौशल्य विकास** : उत्पादक कार्यातील सुबकता, अचूकता, आकर्षकता, गती, निर्मिती, प्रदर्शन व विक्री यांबाबतची कौशल्ये विकसित करणे.
- ८) **कार्यसंस्कृतीचे जतन व संवर्धन** : परिसरातील विविध कार्याची ओळख करून घेणे, सामाजिक रूढी, परंपरा आणि प्रथा यांच्यामागील कार्याची ओळख करून घेणे, कार्यकारणभाव जाणून त्यांचे जतन व संवर्धन करण्यास मदत करणे.
- ९) **अनिवार्य उपक्रम** : सर्व शाळांमध्ये उपक्रमांच्या बाबतीत एकसूत्रीपणा आणण्यासाठी व विद्यार्थ्यांमध्ये समाजोपयोगी कार्याची वृत्ती जोपासण्यासाठी अनिवार्य उपक्रमांची योजना करणे.
- १०) **कार्यानुभवातून पर्यावरणाची जाणीव** : अनिवार्य उपक्रमांतून तसेच उत्पादक उपक्रमांतून पर्यावरण संरक्षण व संवर्धन यांची जाणीव निर्माण करणे.

कार्यानुभव उपक्रमांचे स्वरूप व आराखडा

<p style="text-align: center;">पाठ्यक्रमातील अनिवार्य उपक्रम विषय : कार्यानुभव (करू) : अनिवार्य उपक्रम</p>					
<p style="text-align: center;">उपक्रम : गरजाधिष्ठित उपक्रम (संस्कृती व कार्यजगताची ओळख) घटक/उपघटक : लघुउद्योगाची ओळख करून देणे.</p>					
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
<p>श्रमप्रतिष्ठा, उद्योजकतेचे शिक्षण</p>	<p>१. परिसरातील लघुउद्योगाची माहिती सांगतो. २. लघुउद्योग करण्यासाठी आवश्यक बाबी सांगतो. ३. निरीक्षण करून तोंडी नोंदी/माहिती सांगतो. ४. आनंद मिळतो. ५. घरी पालकांकडून माहिती जमा करतो.</p>	<p>१. परिसरातील लघुउद्योगाची चित्रे किंवा व्हिडिओद्वारे ओळख करून द्यावी. (उदाहरणार्थ : लोगची/पापड तयार करणे. किराणा मालाचे दुकान, कपडे शिवणे, हार- गुच्छ तयार करणे, बांधकाम, शेती इ.) २. परिसर भेटीचे आयोजन करावे. ३. भेटीपूर्वी निरीक्षण करण्याची पूर्व कल्पना द्यावी.</p>	<p>भाषा : संवाद कौशल्य, (मुलाखत), प्रश्न निर्मिती कौशल्य गणित : किती वेळ ? किती खर्च ? मापन यांसारखे संबोध, प्रत्यक्ष अनुभव परिसर अभ्यास : परिसराची ओळख लघुउद्योगाचे स्वरूप कला शिक्षण : लघुउद्योग रचना आणि जाहिरात उद्योजक, वेशभूषा</p>	<p>Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू करू, शिकू इयत्ता दुसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे. DIKSHA- Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app</p>	<p>१. परिसरातील बांधकाम करणारे कारागिर, शेती करणारे शेतकरी, तलावातील मासेमारी करणारे मच्छीमार, बाबूच्या वस्तू तयार करणारे, विविध खेळणी तयार करणारे यांचा परिचय करून देता येईल. २. इस्त्रीवाला, हातमाग इत्यादी लघुउद्योगाला भेटी आयोजित करता येतील. ३. तेथील कारागिरांची मुलाखत घेता येईल.</p>

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>४. भेटीदरम्यान निरीक्षण करण्यास प्रोत्साहन द्यावे.</p> <p>५. लघुउद्योगाचे नाव, त्यासाठी लागणारा कच्चा माल, तयार होणारा पक्का माल, विक्री, व्यवस्था याबाबतची माहिती मिळविण्याची संधी द्यावी.</p> <p>६. भेटीनंतर वैशिष्ट्यपूर्ण बाबींवर चर्चा करावी.</p> <p>७. माहिती सांगून अभिव्यक्त होण्यास प्रवृत्त करावे.</p> <p>८. सादरीकरणाची संधी द्यावी उद्योगावर आधारित वेशभूषा स्पर्धा आयोजित करावी.</p>		<p>आंतरराष्ट्रीय पातळीवर केले जाणारे लघुउद्योग आणि व्हिडिओ.</p> <p>https://youtu.be/9-dH6iVdHhE</p> <p>https://youtu.be/fwFYb8dDJjs</p> <p>https://youtu.be/zki197rTwEY</p>	<p>४. पालकांचा सहभाग घेता येईल.</p> <p>५. लघुउद्योग आणि समाजोपयोगिता यांचा संदर्भ विद्यार्थ्यांच्या लक्षात आणून देता येईल.</p> <p>६. परिसरातील सफाई कर्मचारी, भाजीवाला यांच्या मुलाखती घेता येतील.</p>

उपक्रम : अभिरुचिपूरक उपक्रम घटक / उपघटक : सहज उपलब्ध होणाऱ्या वस्तूंपासून पक्षी तयार करणे.		विषय : कार्यानुभव (करू)		अंदाजे तासिका : २	
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
कार्यानुभवातून पर्यावरणाची जाणीव.	१. परिसरातील उपलब्ध साहित्यापासून आधुनिकतेशी सांगड घालून अभिरुचीनुसार साहित्य तयार करतो. २. कागद, कापूस, काड्या यांपासून एक वस्तू तयार करतो. ३. सांघिक रीतीने काम करून आनंद मिळवितो.	१. पर्यावरण विषयाची विद्यार्थ्यांना चित्र अथवा व्हिडिओद्वारे ओळख करून द्यावी व चर्चा घडवून आणावी. २. पक्षांची चित्रे अथवा पक्षांचा Video दाखवून कोणते पक्षी आहेत त्यांची नावे सांगण्याची संधी द्यावी. ३. तंत्रज्ञानाचा (ICT) करून Paint प्रोग्राम मध्ये पक्षाचे रेखाचित्र काढून सजावट करून द्यावी.	परिसर अभ्यास : मातीचे गोळे, रंगीत खडे, वाळलेल्या फांद्या यांचा वापर. गणित : कागदाच्या घड्या चौरस, त्रिकोण, आयत व वस्तूंची प्रमाणबद्धता. ICT/कला : पक्षांचे रेखाटन, संवाद, अभिनय, सजावट भाषा : पक्षांचे आवाज, नवे शब्द स्व-भाषेतील सादरीकरण, गोष्ट सांगणे.	Online Books : http://cart.ebal.bharati.in/BalBooks/ebook.aspx कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : इयत्ता दुसरी, खेळू करू, शिकू महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे. DIKSHA- Mobile app https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app	१. घडीकाम पद्धतीने विविध पक्षी तयार करण घेता येतील. २. मातीच्या गोळ्यांपासून पक्षांचा आकार तयार करून घेता येईल. ३. कापडाच्या विंध्यांचा वापर करून पक्षी तयार करून दाखवता येतील. ४. मासिकातील रंगीत कागदांचे तुकडे काढून विविध पक्षांचे रेखाटन काढून त्या आकारात विकटवून घेता येईल.

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>४. परिसरातील उपलब्ध साहित्याचा वापर करून तयार केलेले पक्ष्यांचे नमुना चित्र दाखवावे.</p> <p>५. कागदावर आवडीच्या पक्ष्याचे चित्र रेखाटून संगीत कागद, कापूस, काड्या, मणी या साहित्यांचा वापर करून स्व-कल्पनेने पक्षी तयार करण्यास संधी द्यावी. (Self Awareness)</p> <p>६. विद्यार्थ्यांचा सहभाग घेऊन वर्गात प्रात्यक्षिक करून घ्यावे. (Creative Thinking)</p> <p>७. वर्गात विविध पक्ष्यांच्या चित्रांचे प्रदर्शन आयोजित</p>		<p>Bird Making https://youtu.be/4YgPRyhRfGs https://youtu.be/IEQUvS6ccqIU https://youtu.be/benxUaMmqdmp0</p>	<p>५. विद्यार्थ्यांचा सहभाग घेऊन पक्ष्यांची रचनात्मक मांडणी करून गोष्ट तयार करून घेता येईल. परदेशातील विद्यार्थ्यांनी तयार केलेले पक्षी व्हिडिओ स्वरूपात दाखविते येतील.</p>

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>करून पक्ष्यांचे निरीक्षण करण्यास प्रोत्साहित करावे. ८. पक्ष्यांचे आवाज काढण्याची व संवाद सादर करण्याची संधी द्यावी. (Effective Communication) ९. विद्यार्थ्यांना पक्ष्यांचा आकार निवडणे व साहित्य वापरण्याचे स्वातंत्र्य द्यावे.</p>			

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - दुसरी : विषय - कार्यानुभव) : (११७)

विषय : कार्यानुभव (करू)

उपक्रम : कौशलयाधिष्ठित उपक्रम घटक/उपघटक : विविध फळांच्या बिया चिकटवून सौंदर्याकृती तयार करणे.		अंदाजे तासिका : २		
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	
कार्यानुभवातून पर्यावरणाची जाणीव.	१. विविध फळांच्या बिया चिकटवून सौंदर्याकृती तयार करतो. २. गरजा आणि समस्या यांच्याशी निगडित कौशल्यपूर्ण समाजोपयोगी साहित्य निर्माण करतो. ३. पर्यावरणाची जाणीव ठेवून वस्तू तयार करतो आणि आनंद मिळवितो.	१. फळांची चित्रे किंवा प्रत्यक्ष फळे दाखवून त्यांची नावे विचारावीत. २. फळे व फळांच्या बिया दाखवून सहसंबंध विचारावा. (Critical Thinking) ३. तंत्रज्ञानाचा (ICT) वापर करून Fruits Video दाखवून चर्चा करावी. ४. कलिंगड, खरबूज, यांसारख्या फळांच्या बिया दाखवून त्यांची वैशिष्ट्ये, आकार, रंग यांविषयी माहिती विचारावी. (Self Awareness)	परिसर अभ्यास : निरुपयोगी वस्तूंपासून कलाकृती, फळांच्या बियांची वैशिष्ट्ये. भाषा : विविध फळांच्या बियांची नावे, शब्द, संवाद, प्रश्न उत्तरे (ICT) : संगणकाच्या साहाय्याने फळांचे रेखाटन. गणित : मोजणे, वस्तूची प्रमाणबद्धता, आकारमान, क्रमबद्धता.	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने Online Books : < http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू करू, शिकू इयत्ता दुसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक व निर्मिती अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे. DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app
			घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती १. बाजारात फळांची उपलब्धता असेल तेव्हा उपलब्ध बियाचा संग्रह तयार करता येईल. २. संग्रहित बियांच्या टरफलांचा वापर करून भेटकार्ड तयार करता येईल. ३. कार्ड पेपरवर फुलांचे रेखांकन करून त्या आकारात बिया चिकटविता येतील. ४. बिया/टरफले कागदावर चिकटवून प्रत्येकाच्या आवडी- प्रमाणे सौंदर्याकृती तयार करता येईल.	

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>५. पर्यावरणाची जाणीव ठेवून बियांचा वापर करून सौंदर्याकृती तयार करता येते हे पटवून द्यावे.</p> <p>६. विद्यार्थ्यांचा सहभाग घेऊन विविध फळांच्या बिया चिकटवून सौंदर्याकृती तयार करण्याचे प्रात्यक्षिक वर्गात घ्यावे. (Creative Thinking) जसे : बियांपासून अंक, दागिने</p> <p>७. बियांच्या तयार झालेल्या सौंदर्याकृती वर्गात गटागटाने प्रदर्शित कराव्यात.</p>		<p>https://youtu.be/ANfBxLcVgXw https://youtu.be/KZedaYPJ3o0</p>	<p>५. टरफलांचा वापर करून पक्ष्यांच्या कलाकृती गटागटाने तयार करण्यास सांगून त्यांच्या कल्पकतेला वाव देता येईल.</p> <p>६. विविध फळांना झंजरीमध्ये काय म्हणतात याची माहिती करून देता येईल.</p> <p>७. स्व-निर्मितीचा आनंद मिळविण्याच्या हेतूने तयार प्रतिकृती प्रदर्शित करता येतील. या प्रसंगी पालकांचा सहभाग घेता येईल.</p> <p>८. पद्मश्री राहीबाई पोपरे यांच्या बीज बँकेची संकल्पना पोहोचविता येईल.</p>

विषय : कार्यानुभव (करू)

उपक्रम : उत्पादक क्षेत्रे (अन्न) घटक/उपघटक : फळांच्या टाकाऊ भागांचा उपयोग करणे.	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समावेश	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अंदाजे तासिका : २
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी) श्रमप्रतिष्ठा आणि कार्य कौशल्याचा विकास.	१. विविध फळांच्या टाकाऊ भागांची माहिती सांगतो. २. फळांच्या टाकाऊ भागांचा पुनर्वापर करतो. ३. फळांचा कोणताही भाग निरुपयोगी नाही हे जाणतो. ४. पालकांना फळांच्या टाकाऊ भागांचा उपयोग सांगून पुनर्वापर करण्यास मदत करतो.	१. फळे आणि टाकाऊ भाग यांची माहिती विद्यार्थ्यांकडून घ्यावी. २. फळांच्या बिया, साली, देठ, उर्वरित गर यांचा पुनर्वापर कसा होतो हे सांगावे. ३. फळांच्या बिया, साली, कवच यांपासून सुशोभन करून घ्यावे. ४. दैनंदिन जीवनात फळांचे टाकाऊ भाग कसे उपयुक्त आहेत. याची व्हिडिओमार्फत माहिती द्यावी.	भाषा : तुम्हाला माहित असणाऱ्या फळांची नावे लिहा. गणित : आकार, भाग करणे, प्रमाण. परिसर अभ्यास : फळांचे स्रोत व अनुभव सांगणे. कलाशिक्षण : रंग, पोत, मांडणी. आरोग्य व शा. शि : स्नायूंचा वापर, सांघिक कृती.	Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : इयत्ता दुसरी, खेळू, करू, शिक्कू महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक व निर्मिती अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे. DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app	१. फळांच्या साहाय्याने सुशोभन करणाऱ्या कारागिरांची मुलाखत आयोजित करता येईल. २. घरी पालकांच्या मदतीने विविध फळांच्या उर्वरित भागांपासून खत निर्मिती याविषयी प्रात्यक्षिक करून घेता येईल. ३. पालकांच्या मदतीने विविध फळांच्या टाकाऊ भागांचे उपयोग प्रत्यक्षपणे

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>५. फळांच्या टाकाऊ भागातून तयार झालेली प्रतिकृती प्रदर्शित करण्याची संधी द्यावी.</p> <p>६. फळांच्या टाकाऊ भागांपासून सजावट ही संकल्पना सांगावी.</p>		<ul style="list-style-type: none"> फळांचे उर्वरित भाग या संदर्भाने स्वतः तयार केलेला व्हिडिओ. वर्तमानपत्र, मासिके यामधील कात्रणांचा संग्रह. <p>https://youtu.be/mgZBC2pts-I</p> <p>https://youtu.be/x7jvC0ojK1w</p>	<p>विद्यार्थ्यांना दाखविता येतील.</p> <p>४. फळांचे टाकाऊ भाग आणि त्यांचा विविध उत्पादनांमध्ये वापर यांविषयी माहिती देता येईल.</p>

विषय : कार्यानुभव (करू)					
उपक्रम : शेतीपूरक व्यवसाय व पशु-पक्षी संवर्धन घटक/उपघटक : विविध प्राणी पक्ष्यांचे अवयव हे चित्र अथवा प्रत्यक्ष निरीक्षणाने ओळखणे.	अंदाजे तासिका : २				
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिस्सरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
जीवन क्षमता विकसित करणारी कौशल्ये निर्माण करणे.	१. परिसरातील पशु- पक्ष्यांची नावे सांगतो. २. पशु-पक्षी आणि त्यांचे अवयव अशा जोड्या ओळखतो. ३. पशु-पक्षी याचा अभिनय करतो. ४. परदेशातील पशु-पक्षी ओळखतो. ५. चित्राद्वारे प्राणी व पक्षी यांचे अवयव सांगतो. ६. विविध पाळीव प्राणी पक्षी ओळखतो. त्यांचे उपयोग सांगतो.	१. विविध प्राणी व पक्षी यांच्या अवयवांचे स्वतंत्र चित्र असलेला संग्रह दाखवावा. २. वैयक्तिक आणि सांघिकपणे माहितीद्वारे अभिव्यक्त होण्याची संधी द्यावी. ३. त्यांच्या अवयवांचे त्या प्राणी पक्ष्यांना होणारे उपयोग शोधण्याची संधी द्यावी. ४. प्राणी-पक्ष्यांच्या अवयवां संदर्भाने अभिनय करण्यास प्रोत्साहन द्यावे.	भाषा : पशु-पक्ष्यांच्या अवयवांची नावे, अभिनय करणे, संवाद. गणित : आकार, सारखेपणा, संख्या मोजणे. परिसर अभ्यास : पशु-पक्ष्यांचे अवयव व त्यांचे उपयोग, परिसरातील पशुपक्ष्यांचा निवास. विविध रंग, आकार, लयदारपणा, अभिनय. खेळ व आरोग्य शिक्षण : हुबहुब नक्कल, सांघिक कृती, बैठक.	Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : इयत्ता दुसरी, खेळू करू, शिकू महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.	१. प्राणी व पक्षी यांचे संपूर्ण चित्र व त्याचबरोबर फक्त त्याच प्राणी-पक्ष्यांचे अवयवांची चित्रे दाखवून विद्यार्थ्यांना माहिती देता येईल. २. संगणकावर प्राणी- पक्ष्यांचे अपुरी चित्र पूर्ण करायला देता येईल. ३. कृती करून प्राण्यांची हालचाल व अवयव यांची कल्पना देता येईल. ४. अवयवांचे त्या-त्या प्राणी-पक्षी यांना

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>५. भारताप्रमाणेच इतर देशातही वैविध्यपूर्ण पशु-पक्षी आहेत. याविषयी माहिती द्यावी अथवा संगणकावर शोधायला सांगावे.</p>		<p>DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app</p> <ul style="list-style-type: none"> प्राणी-पक्षी चित्रांचा संग्रह. परिसरातील प्राणी आणि पक्षी यांच्या चित्रांचा व्हिडिओ प्राणी आणि पक्षी यांच्या विषयी आंतर-राष्ट्रीय पातळीवरील प्रकाशित पुस्तके, कॅलेंडर https://you.tu.be/pTMezv78 https://you.tu.be/pTrC_MeU62Q 	<p>कसे उपयोग होतात? हे समजावून सांगता येईल. ५. भारताबाहेरील पशु-पक्षी यांचा परिचय करून देता येईल.</p>

अंदाजे तासिका : २					
उपक्रम : तंत्रज्ञान क्षेत्र - माहिती तंत्रज्ञान घटक / उपघटक : IT चा वापर.					
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
संगणकाच्या विविध भागांची ओळख करून घेणे व IT चा वापर अध्ययनासाठी करणे.	१. संगणकाच्या विविध बाह्यभागांची हाताळणी करतो. २. IT चा वापर अध्ययनासाठी करतो.	१. अध्ययन निष्पत्ती क्र. १ करिता पाठ्यपुस्तकाचा आधार घ्यावा. २. DIKSHA APP चा वापर अध्ययनासाठी कसा करता येईल याचे प्रात्यक्षिक घ्यावे. यावेळी शिक्षकांनी सुरुवातीला मदत करावी. नंतर बघितलेल्या विविध विषयांच्या व्हिडिओचे सादरीकरण गटांमध्ये करण त्यावर चर्चा करावी.	गणितीय खेळांच्या माध्यमातून संख्याज्ञान देता येईल. भाषिक खेळांच्या माध्यमातून मुलांची इंग्रजी शब्दसंपदा वाढविता येईल. DIKSHA APP सर्व विषयांसाठी उपयुक्त ठरेल.	Online Books http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : इयत्ता दुसरी, खेळू करू, शिकू महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.	१. कवितेच्या माध्यमातून माहिती तंत्रज्ञान साधनांची ओळख करून देता येईल. २. विविध गणितीय स्वाध्याय संगणकावर सोडवून घेता येईल. उदा. मधली संख्या ओळखा व लिहा. ६५ ६७ ३. विविध भाषिक खेळ घ्यावेत. त्याद्वारे टंकलेखनाचा प्राथमिक सराव घेता येईल. उदा. भाजी, फळे यांची नावे लिहिणे यावर आधारित खेळ.

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयाचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेट परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>३. शाळेंतील शैक्षणिक CD चा अध्ययनासाठी वापर करावा.</p> <p>४. यावेळी CD ची ओळख करून देऊन मुलांच्या पूर्व अनुभवाची मदत द्यावी. विविध संगणकीय शैक्षणिक खेळ वर्गात घ्यावेत.</p> <p>६. उदा. माऊसच्या साहाय्याने दिलेल्या आकृतीवर रेखाटणे.</p>		<p>DIKSHA Mobile app https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app आकृतीवर रेखाटणे यासारख्या खेळासाठी paint तसेच खालीलप्रमाणे विविध site चा उपयोग करता येईल. https://drawisland.com/ https://youtu.be/e62Mik7oxLew https://youtu.be/DrRcWI-wQLk</p>	<p>४. DIKSHA APP चा अध्ययनासाठी वापर करतांना व्हिडिओमधील कृती करून घ्यावी तसेच व्हिडिओचा वापर करतांना Pause घेऊन प्रश्न अनुषंगाने चर्चा घ्यावी.</p> <p>५. DIKSHA APP आधारित गट स्तंभावर घरी बघण्यास व्हिडिओ देता येईल. गटात कृती घ्यावी त्यामुळे सर्व मुलांचा सहभाग घेता येईल.</p>

मूल्यमापन निर्देश

मित्र हो, कार्यानुभव (करू) हा विषय विद्यार्थ्यांच्या जीवनाशी जोडताना नियोजन आत्यंतिक महत्त्वाचे आहे. कार्यानुभवाची उद्दिष्टे साध्य करणे, अध्ययन अनुभवांची मांडणी करणे, सर्वकष मूल्यमापन (आकारिक) करणे, विद्यार्थ्यांना निर्भळ आनंद मिळवून देणे आणि कार्यजगताचा अनुभव देण्यासाठी नियोजन असायला हवे .

- १) सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन मार्गदर्शिकेचे वाचन करू या.
- २) अभ्यासक्रमाचा आराखडा आणि उपलब्ध तासिकांनुसार उपक्रम, सहशालेय उपक्रम, क्षेत्र भेट, प्रकल्प, प्रात्यक्षिक, प्रदर्शन, माहितीचे स्रोत उपलब्ध करणे आणि पालक-कारागिरांच्या सहभागाचे नियोजन करू या.
- ३) स्थानिक परिस्थिती, सण-समारंभ, उपलब्ध साधन सुविधा, निरुपयोगी साधनांची उपलब्धता यांचाही विचार करू या.
- ४) प्रत्येक सत्रातील अखेरचा काही कालावधी अतिरिक्त पूरक मार्गदर्शनासाठी तसेच सराव समृद्धीसाठी राखून ठेवू या.
- ५) आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवताना प्रत्येक बाब ही अपडेट पद्धतीने विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचेल असाही नियोजनासाठी विचार करू या.

नियोजन पूर्वक केलेली प्रत्येक कृती अध्ययन-अध्यापन सकस बनवते. सुलभक आणि सर्वच विद्यार्थ्यांना आनंद मिळवून देते, समृद्ध करते.

कार्यानुभव या विषयाचे सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन करण्यासाठी २० ऑगस्ट २०१२ च्या शासन निर्णयामध्ये स्वतंत्र सूचना दिल्या आहेत. भाषा, सामाजिक शास्त्रे, विज्ञान, गणित इत्यादी विषयांच्या तुलनेने या विषयांमध्ये अधिक मूल्य स्वरूपातील कृती, अभिव्यक्ती प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांकडून अपेक्षित आहेत. हा विषय कौशल्याधिष्ठित आहे. या विषयाबाबत लेखी काम नगण्य आहे. त्यामुळे या विषयाचे केवळ आकारिक मूल्यमापन करायचे असून संकलित मूल्यमापन अपेक्षित नाही. आकारिक मूल्यमापन यासाठी विहित केलेल्या आठ साधनांपैकी किमान तीन साधनतंत्रे वापरावयाची आहेत. त्यामध्ये निरीक्षण हे तंत्र वापरणे अनिवार्य आहे. परंतु त्यासाठी गुणांमध्ये भारांश शून्य आहे. उरलेल्या साधनांमधून किमान दोन साधनतंत्रांची निवड करावयाची आहे. या विषयाचे कौशल्याधिष्ठित स्वरूप लक्षात घेता प्रात्यक्षिक, प्रयोग व उपक्रम, कृती या तंत्राची निवड प्राधान्याने करावी लागेल. आशयाच्या स्वरूपावरून प्रकल्प आणि तोंडी काम या तंत्रांना योग्य ते स्थान द्यावे लागेल. शासननिर्णयानुसार तीन तंत्रांपेक्षा अधिक तंत्र वापरण्याची मुभा आहे.

गुणदानामध्ये निरीक्षण या तंत्राला शून्य भारांश आहे. इतर तंत्रांना आशय आणि व्याप्ती पाहून योग्य तो भारांश द्यायचा आहे. विज्ञान, गणित इत्यादी विषयांचे मूल्यमापन जेवढ्या वस्तुनिष्ठतेने करता येते तसे या विषयातील कृती कौशल्याचे मूल्यमापन करता येत नाही. त्यामुळे अगदी काटेकोर मूल्यमापनाची अपेक्षा करता

येणार नाही ही या विषयाची मर्यादा आहे. परंतु विद्यार्थ्यांची कृती/अविष्कार कसे असावेत यांच्या निकषांची यादी करून त्यानुसार मूल्यमापन केले तर वस्तुनिष्ठता वाढण्यास मदत होईल.

सर्व विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्त्व व त्यांचा विकास यांचा वेध घेण्याच्या दृष्टीने या विषयाचे आगळे स्थान आहे. या विषयासंदर्भातील कृती करताना अविष्कार दाखवलेला विद्यार्थ्यांचे वर्तन इतर विषयांच्या तुलनेत अधिक नैसर्गिक असते. या अवस्थेत विद्यार्थ्यांच्या स्वभावाचे अनेक पैलू सहजपणे लक्षात येण्याची संधी असते. जाणीवपूर्वक निरीक्षण करून ही संधी घेता येईल. इतर विषयांमध्ये फारशी रुची किंवा प्रगती न दाखवल्यास काही विद्यार्थ्यांना या विषयांमध्ये गती असल्याचे जाणवू शकेल. या विद्यार्थ्यांना हेरून या विषयात अधिक प्रगती करण्याच्या दृष्टीने मार्गदर्शन करता येईल. त्याची या विषयातील रुची कायम राहावी, कौशल्य वाढावे या दृष्टीने त्यांना वर्गातील/शाळेबाहेरील/कार्यक्रम उपक्रमात सहभाग घेण्याचे नियोजन करता येईल. या विषयाचे स्वरूप दृश्य/मूर्त असल्यामुळे संपादनूक व या विषयातून होणारा व्यक्तिमत्त्व विकास या विषयांचे मूल्यमापन दैनंदिन तासिकातील कृती, उपक्रम, प्रात्यक्षिके तसेच प्रकल्पातून करणे सहज शक्य आहे. परंतु याचबरोबर इतर विषयांच्या तासिकांमध्ये या विषयांच्या मूल्यमापनाला वाव आहे. उदा. इतर विषय शिकविताना कार्यानुभवातील ओरिगामी, पुष्परचना इत्यादी कृतींचा समावेश असू शकतो. त्यामुळे इतर विषयांच्या अध्यापनातून देखील कार्यानुभव विषयासंबंधित मूल्यमापन करण्याची संधी घेतली पाहिजे. अशाच प्रकारे निरनिराळ्या सहशालेय उपक्रमांचा वापर देखील करता येईल. या विषयात प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांनी मुक्त अविष्कार करावा. त्यात त्यांच्या कल्पना, सर्जनशीलता, अनुभव यांचे प्रतिबिंब असावे अशी अपेक्षा आहे. स्वतःच्या प्रौढ अनुभवांच्या पार्श्वभूमीवर एखाद्या विशिष्ट प्रकारे कृती असण्याविषयी आग्रह, सूचना वा दुरुस्ती करणे योग्य ठरणार नाही. मुलांचे अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि आनंद यांना धक्का लागणार नाही याची काळजी मूल्यमापन करताना घ्यायला हवी असे वातावरण निर्माण करणे व कायम ठेवणे ही भूमिका शिक्षकाकडून अपेक्षित आहे. कार्यानुभव विषयाचे मूल्यमापन करताना विषयाची उद्दिष्टे साध्य करण्याच्या हेतूने पुढील दृष्टिकोन लक्षात घेणे आवश्यक आहे.

- श्रमविषयक कार्याची आवड
- कार्यातील सहभाग कौशल्य विकास व त्याला तंत्रज्ञानाची जोड
- जीवनविषयक गरजा पूर्ती करण्याची क्षमता

- समाजोपयोगी कार्यातील सहभाग
- कार्यशिक्षणातून पर्यावरणाची जाणीव
- उद्योजकतेचे शिक्षण

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांनी सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाच्या अंमलबजावणी संदर्भात शिक्षकांसाठी मार्गदर्शक हस्तपुस्तिका तयार केल्या आहेत याचा संदर्भ अध्यापनाचे नियोजन करताना अवश्य घ्यावा.

परिशिष्ट : संदर्भ सूची

- प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम - २०१२ : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे
- इयत्ता पहिली, दुसरी, तिसरी, चौथी, पाचवी
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता पहिली
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.
- पुस्तक : खेळू, करू, शिकू
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी
- पुस्तक : खेळू, करू, शिकू
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी
- पुस्तक : खेळू, करू, शिकू
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता चौथी
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता पाचवी
- ebalbharati Online Books
<http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx>
- दिक्षा ॲप DIKSHA Mobile app
<https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app>

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - कलाशिक्षण (शिकू)

संवाद शिक्षक मित्रांशी

शिक्षणात कलेचा सहभाग असेल तर, शिक्षणाची गुणवत्ता व शिकण्यातील सहजता वाढते. शिक्षण जितके सहज तितके ते अंतःकरणावर कोरले जाते. शिकविलेले मनात कोरले गेले, की ते आयुष्यभर उपयोगी पडते. त्यामुळेच कलेतून होणारे शिक्षण हे जीवन शिक्षणच असते.

कला हे भावना व्यक्त करण्याचे सुंदर माध्यम आहे. मन जपण्यासाठी कलेसारखे दुसरे माध्यम नाही. कलेतून मूल खुलते आणि त्याचा सर्वांगीण विकासही साधला जातो. खरं तर बालकांची संवेदनशीलता, निरीक्षण शक्ती, मानसिक, भावनिक विकास व कृतिशीलता वाढवण्यास कलाशिक्षण या विषयाची नक्कीच मदत होते. कला विषयाची ही पुस्तिका म्हणजे विद्यार्थ्याला स्वतःचे जीवनच वाटेल, या गोष्टींचा जाणीवपूर्वक विचार केलेला आहे. तसेच या पुस्तिकेची भाषा सहज-सोपी व त्याला समजेल अशी आहे.

चित्र, शिल्प, गायन, वादन, नृत्य, नाट्य या कलांना नियमाच्या बंधनात न अडकवता, मुलांना मी हे रोजच करतो असे वाटते. कृतीतून केलेले शिक्षण कायम स्मरणात राहते. लहानपणापासून मूल काहीना काही कृती करीत असते. त्यातूनच मूल शिकत असते. कृतीतून त्याला आनंद मिळावा व वेगवेगळी माध्यमे त्याने हाताळावीत. तसेच या शिक्षणाचा उपयोग त्याला इतर विषयांच्या अभ्यासासाठी व्हावा ही अपेक्षा !

गायन आणि अभिनयाद्वारे काही गंमतगाणी जी मुलांना सहजरित्या म्हणता येतील आणि स्वतःदेखील तयार करू शकतील अशीच आहेत. त्यातून नव्या कला निर्मितीला, आविष्काराला निश्चितच वाट मोकळी करून दिली जाते. कलेचे शिक्षण, कलेतून शिक्षण, कला हेच शिक्षण या कलेच्या त्रिसूत्रीची जपणूकही होईल. हसत-खेळत, सहजरित्या स्वतःच्या भावना व्यक्त करून आणि स्वतःच्या आवडीप्रमाणे आनंददायी शिक्षण घेऊन विद्यार्थ्यांचा विकास होईल हा कला समितीचा उद्देश आहे.

मुक्त अभिव्यक्तीची वेगळी मांडणी केली आहे. यामध्ये मुले कृतीतून शिकतील व त्याचा इतर विषयांशी समवाय असेल. मुले आनंदाने शिकतील. अनेक माध्यमांची ओळख होईल. मुले चित्र बघून काढणार नाहीत. नेहमी नवनिर्मिती करतील. नावीन्यपूर्ण गोष्टी सातत्याने करतील. नित्यक्रमास फाटा देऊन आवडीच्या गोष्टीत मुले नक्की रमतील. मुलांना मुक्त व व्यक्त होण्यास काहीच अडथळा राहणार नाही आणि ती वेगाने शिकतील. ती आश्चर्यचकित करणाऱ्या गोष्टी करतील. ते आत्मीयतेने निरीक्षण करतील व नोंदीही ठेवतील. शिक्षकांची कमीत कमी मदत घेतील. मुलांना समूहामध्ये खेळायला, गप्पा मारायला आवडते. तसेच आपल्याच वयाच्या मुलांबरोबर काम करायला आवडते.

साध्या सोप्या गोष्टीतून आनंददायी शिक्षण कसं देता येईल? हा विचार येथे केंद्रित होतो. अचूकता, काटेकोरपणा, सुबकता, एकाग्रता, नीटनेटकेपणा, चिकाटी, सौंदर्यदृष्टी, नवनिर्मिती, सर्जनशीलता, कल्पक विचार, कौशल्यपूर्णता, निरीक्षणशक्ती, अभिव्यक्ती, अभिरुची, संवेदनशीलता, कार्यानंद, तन्मयता आणि प्रयोगशीलता ही सर्व जीवनकौशल्ये कलेबरोबर असतात. याचा फायदा इतर विषयांसाठीही होईल.

अभ्यासक्रमाची ध्येय व उद्दिष्टे

कलाशिक्षण ध्येय :

कलांच्या आविष्कारातून विद्यार्थ्यांचा शारीरिक, मानसिक व भावनिक विकास घडवणे :

कलाशिक्षण उद्दिष्टे :

- मनातील अव्यक्त कल्पना, भावभावना व्यक्त करण्याची संधी देणे.
- कल्पना निर्मितीसाठी पोषक वातावरण निर्मिती करणे.
- निसर्गातील निरनिराळे आकार व रंग यांचे निरीक्षण करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
- कलाविषयक माध्यमाद्वारे विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशीलतेला संधी देणे.
- निरीक्षणशक्तीचा, स्मरणशक्तीचा विकास करण्यास मदत करणे.
- 'स्व' निर्मित कलाकृतींचा आस्वाद/आनंद घेता येणे.
- विद्यार्थ्यांना कला निर्मितीसाठी स्वतंत्र विचार करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
- स्वतंत्र विचार करण्यास प्रवृत्त करणे.
- श्रवण, निरीक्षण यांची आवड निर्माण करणे.
- नादातून लयीचा आणि स्वरांचा आनंद घेणे.
- कृतीगीतांना अनुसरून मुद्राभिनय करणे.
- हालचालीत डौल आणि लय यांचा समन्वय साधणे.
- अनुकरणातून समूहगीतांचा आनंद मिळवणे.
- सादरीकरणात स्थानिक लोककलांचा अंतर्भाव करणे.
- देशभक्तीपर गीतांतून राष्ट्रभक्ती जागृत करणे.
- परिसरातील विविध घटकांचे आवाज ओळखणे आणि त्यांच्या अनुकरणातून पार्श्वसंगीत तयार करणे.
- नाट्याच्या माध्यमातून सभाधीटपणा, आत्मविश्वास निर्माण करणे.
- शब्दोच्चारातून आनंदनिर्मिती करणे.
- निरीक्षण, अनुकरण, कल्पकता यांना वाव देणे.
- सोप्या पद्धतीने देहबोलीची जाणीव करून देणे.

<p style="text-align: center;">पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती, अभियन अनुभव, मुक्त अभिव्यक्ती व इतर विषयांशी समवाय :</p>			
<p>विषय : चित्र उपघटक : गिरगिट्यातून आकारांची निर्मिती. घटक : रेखाटन</p>			
काय साध्य होईल?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> स्वतंत्र अभिव्यक्ती (प्रत्येक मुलाची वेगवेगळी चित्रनिर्मिती असते.) शोधकवृत्ती वाढिस लागते. सर्जनशीलता वाढते. विविध माध्यमे वापरून गिरगिटणे सुंदर करतात. 	<p>आवडीप्रमाणे गिरगिटण्यास सांगावे. त्या गिरगिटण्यावर वर्तुळ, त्रिकोण किंवा चौकोन असे बाह्याकार काढण्यास सांगावे. त्यामधील काही आकार रंगण्यास सांगावे. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. ९६ प्रमाणे) आवडीप्रमाणे गिरगिटण्यास सांगावे. त्यानंतर योग्य ठिकाणी मनानेच ठिपके काढून नवीन निर्मिती करून घ्यावी. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. ९७ प्रमाणे)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Paint 3D मध्ये वेगवेगळे टूल्स वापरून उत्कृष्ट गिरगिटणे करून घ्यावे. मातीत, रंगोळीत किंवा वाळूत गिरगिटण्यास सांगावे. रंगीत पेन्सिल, रंगीत खडू, रंगीत पेन, स्केचपेन, किंवा इतर माध्यमांचा उपयोग करून (पृष्ठ क्र. ६२ खेळू करू, शिकू) प्रमाणे गिरगिटून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : स्वतंत्र अभिव्यक्ती, निरीक्षण क्षमता, शोधक वृत्ती आणि सर्जनशीलता. भाषा : रेषेपासून अक्षर, अक्षरांपासून शब्द, शब्दांपासून वाक्य.
<p>उपघटक : ठिपक्यांची मजा (अंकानुसार ठिपके जोडा व ठिपक्यातून आकार).</p>			
<ul style="list-style-type: none"> क्रमाने ठिपके जोडतात. चित्रनिर्मितीचा आनंद घेतात. 	<p>अंकानुसार क्रमाने ठिपके जोडण्यास सांगा. चित्र तयार होईल त्या चित्राचे नाव ओळखून त्याचे चित्राखाली लिहिण्यास सांगा. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. ९८ प्रमाणे) गरजेनुसार ठिपके काढून घ्यावेत व ते मनाने जोडण्यास सांगावे. नवीन आकार तयार होईल. त्यामधील काही आकार रंगवून घ्यावेत.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ठिपक्यांपासून रंगोळी काढून घ्यावी व त्याचे प्रदर्शन भरवावे. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : अंकापासून चित्र, विविध आकार. भाषा : आकाराबद्दल संवाद निर्माण होईल.

उपघटक : गंमत रेषेची (विविध रेषा व रेषांपासून सोपे आकार).			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> विविध रेषा काढतात. रेषांपासून विविध आकार काढतात. 	<p>आडवी रेषा, उभी रेषा, तिरपी रेषा, तुटक रेषा, लयदार रेषा, छेदक रेषा, अर्धगोलाकार रेषा, गोलाकार रेषा, नागमोडी रेषांचा सराव करून घ्यावा. रेषांपासून विविध सोपे आकार काढता येतात हे समजून सांगावे. पुस्तकात काही नमुने दिले आहेत यापेक्षा वेगळे आकार काढून घ्यावेत. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. ९९ प्रमाणे)</p>	<ul style="list-style-type: none"> काडेपेटीतील काड्यांपासून काही आकार करून घ्यावेत. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : रेषा व आकार. भाषा : वस्तूच्या नावाचा परिचय.
घटक : तसेकाम			
उपघटक : पानांचे तसेकाम.			
<ul style="list-style-type: none"> तसेकामासाठी विविध वस्तूंचा वापर करण्यास शिकतात. विविध आकारांतील पानांना रंग लावून त्यापासून कागदावर तसे घेतात. ठशांचा वापर चित्रनिर्मितीसाठी करतात. 	<p>मुलांना विविध प्रकारची पाने हाताळण्यास द्यावीत. खडबडीत पृष्ठभागाचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. पानांच्या पाठीमागील बाजूस रंगलेपन करून घ्यावे. पानांचे तसे कागदावर उमटवून घ्यावेत.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ठशांचा वापर करून भेटकार्ड बनविणे. पानांच्या ठशांमधून विविध वस्तूंचे आकार बनविणे. उदा. फुलदाणी, कप इत्यादी. 	<ul style="list-style-type: none"> पर्यावरण व परिसर अभ्यास भाग १ : निसर्गातील विविध वस्तूंमधील विविधता व त्यांची वेगवेगळी रचना अभ्यासता येणे. स्पर्शज्ञानाचा विकास होणे. निरीक्षण शक्तीस चालना मिळणे.
उपघटक : विविध पृष्ठभागांचा वापर करून पोत निर्मिती.			
<ul style="list-style-type: none"> विविध पृष्ठभागांचा वापर करून पोत निर्मिती करतात. वस्तूंचा गुळगुळीत व खरखरीतपणा अभ्यासतात. खडबडीत पृष्ठभागांपासून पोत मिळवतात. 	<p>वस्तूंच्या गुळगुळीत व खरखरीतपणाचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. उदा. कितान (तरट), झाडाचे खोड, नक्षीकाम केलेल्या काचा, नाणी, खडबडीत प्लायवूड, दगड इत्यादी. या सर्व वस्तूंद्वारे पोतनिर्मिती करून घ्यावी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> विविध नाणी जमवून त्यावर कागद ठेवून पेन्सिलने घासून पोतनिर्मिती करून घ्यावी. मुलांना विविध गुळगुळीत व खरखरीत पृष्ठभागांच्या वस्तू हाताळण्यास द्याव्यात. 	<ul style="list-style-type: none"> पर्यावरण : निसर्गातील विविध वस्तूंमधील विविधता व त्यांची वेगवेगळी रचना अभ्यासता येणे. स्पर्शज्ञानाचा विकास होणे. निरीक्षण शक्तीस चालना मिळणे.

काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> चित्रनिर्मितीसाठी पोताचा वापर करतात. 	<p>मुलांना खडबडीत पृष्ठभागावर कागद ठेवून कागदावर पेन्सिल किंवा तेल खडू घासून छाप (पोत) मिळविण्यास सांगावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> गटनिहाय वेगवेगळ्या पोतांचा तक्ता करून घ्यावा. 	
<p>घटक : कोलाज काम</p> <p>उपघटक : रंगीत कागदाचे चिकटकाम.</p>			
<ul style="list-style-type: none"> वेगळ्या माध्यमाची ओळख होते. फळे किंवा फळभाजीचे सोपे आकार काढून त्यावर रंगीत कागदापासून कोलाज निर्मिती करतात. कोलाज माध्यमातून सौंदर्य निर्मिती करतात. सौंदर्यदृष्टी, नीटनेटकेपणा, एकाग्रता, निरीक्षण शक्ती, कल्पनाशक्ती व कौशल्य गुणांमध्ये वाढ होते. 	<p>मुलांच्या कागदावर काढण्यास उदा. फळे, फळभाज्या, वस्तू किंवा इत्यादींचे सोपे आकार.</p> <p>मुलांना रंगीत कागद देऊन ते हातानेच फाडण्यास सांगावे. त्यातून येणारा आवाज, त्याचा बदलणारा आकार, त्याचे होणारे तुकडे याचा अनुभव घेऊ द्यावा. फाडलेले रंगीत कागदाचे तुकडे काढलेल्या आकारामध्ये कल्पकतेने चिकटवण्यास सांगावे. ही कृती करताना त्यांच्यावर कोणतेही बंधन अथवा अटी लादू नये. मुलांना आवडीने व स्वकल्पकतेने काम करण्यास प्रोत्साहित करावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> मुलांचे गट करून फळ, फळभाजी अथवा आवडीनुसार आकार काढून घ्यावेत व गटांमध्ये त्या आकारांतून सुंदर कोलाज निर्मिती करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> पर्यावरण : टाकाऊतून टिकाऊ अथवा पर्यावरण पूरक कृती करणे. शारीरिक शिक्षण : बैठक क्षमता व एकाग्रता वाढणे.

<p>घटक : स्मरणचित्र उपघटक : गोल, त्रिकोण व चौकोन यावर आधारित वस्तूचे आकार, परिचित वस्तूचे सोपे आकार, निसर्गातील घटकांचे सोपे आकार.</p>			
<p>काय साध्य होईल?</p> <ul style="list-style-type: none"> गोल, त्रिकोण व चौकोन यावर आधारित वस्तूचे आकार काढतात. परिचित वस्तूचे सोपे आकार काढतात. निसर्गातील घटकांचे सोपे आकार काढतात. 	<p>अध्ययन अनुभव</p> <p>पुस्तकांमध्ये (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. १०१ प्रमाणे) वर गोल, त्रिकोण व चौकोन यावर आधारित वस्तूचे आकार दिलेले आहेत. दिलेल्या आकारांपेक्षा वेगळे आकार जास्तीत जास्त काढून घ्यावेत. परिचित वस्तूच्या आकारांचा सराव करून घ्यावा. निसर्गातील काही आकार काढण्यास सांगावे. कमीत कमी रेषांतून चित्र काढण्यास सांगावे. वरील चित्रे मुले बघून काढणार नाहीत असे पहावे.</p>	<p>मुक्त अभिव्यक्ती</p> <ul style="list-style-type: none"> निसर्गातील विविध घटकांची यादी करून घ्या. गोल, त्रिकोण व चौकोन यावर आधारित वस्तूची वेगवेगळी यादी गटांमध्ये करून घ्यावी. 	<p>विषय समवाय</p> <ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : परिचित वस्तूचे आकार, निसर्गातील काही आकार. गणित : भौमितिक आकारांशी समानता असणाऱ्या गोष्टींचे निरीक्षण आणि आकलन.
<p>घटक : नक्षीकाम उपघटक : विविध रेषांपासून नक्षीकाम.</p>			
<ul style="list-style-type: none"> समान अंतरावर एकसारख्या रेषा पुन्हा काढण्याचा सराव करतात. विविध रेषांपासून नक्षीकाम करतात. 	<p>कोणतेही साधे सोपे बाह्याकार काढून घ्यावेत.</p> <p>उदा: फुलदाणी, मासा, फुलपाखरू, पाने, फुले, मेणबत्ती, केक, फ्रॉक इत्यादी.</p> <p>या आकारांमध्ये स्केचपेन अथवा रंगीत पेन्सिलने समान अंतरावर एकसारख्या रेषा काढून घ्याव्यात. (उदा. उभी, आडवी, तिरकी, नागमोडी व वर्तुळाकार.) यामुळे सहज नक्षी तयार होईल.</p>	<ul style="list-style-type: none"> रांगोळीत, रेतीत, मातीत किंवा वाळूत समान अंतरावर एकसारख्या रेषा काढून घ्याव्यात, मुक्त अभिव्यक्तीस वाव द्यावा. मुलांना वाटा शोधण्याचे कोडे द्यावे. फळ्यावर प्रत्येक मुलाने, समान अंतरावर एक सरळ उभी, आडवी, तिरकी, रेषा काढून घ्यावी. हे गटकार्य करून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : उभी, आडवी, तिरकी, नागमोडी व वर्तुळाकार रेषा. पर्यावरण : निसर्गातील घटक पाने, फुले.

<p>घटक : रंगकाम उपघटक : रंगाची ओळख.</p>			
<p>काय साध्य होईल ?</p> <ul style="list-style-type: none"> • रंगाची ओळख होते. • वस्तूचा रंग ओळखता येतो. • दिलेल्या चित्रामध्ये आवडीप्रमाणे रंग भरता येतात. 	<p>अध्ययन अनुभव</p> <p>निसर्गातील रंगांची ओळख व्हावी यासाठी निसर्गातील घटकांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. १०३ प्रमाणे) वर दिल्याप्रमाणे मुलांकडून कृती करून घ्यावी. अधिक सरावासाठी मुलांना विविध रंगांच्या वस्तू दाखवाव्यात व वस्तूचा रंग ओळखण्यास सांगावे.</p>	<p>मुक्त अभिव्यक्ती</p> <ul style="list-style-type: none"> • मुलांचे गट करून निसर्गातील घटक दाखवून त्यांना रंग ओळखण्यास सांगावे. उदा. पाने, फुले इत्यादी. • काही भौमितिक आकार काढाव्यास सांगणे व त्यामध्ये आवडीप्रमाणे रंग भरण्यास सांगावे. 	<p>विषय समवाय</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिसर अभ्यास भाग १ : निसर्गाशी जवळीक व रंग पहाणे. • भाषा : शब्दसंग्रह.
<p>घटक : सुलेखन उपघटक : रेषा परिचय.</p>			
<ul style="list-style-type: none"> • विविध रेषांचा परिचय होतो. • चित्रनिर्मितीचा व सुलेखनाचा पाया तयार होतो. • अक्षर सुंदर होते. 	<p>अक्षर लेखनासाठी लहानपणापासूनच सराव होणे आवश्यक आहे. शब्दांचे चित्र म्हणजेच अक्षर होय. अक्षर हे रेषेने तयार होते. रेषा सुंदर आली की अक्षर सुंदर होते. मुलांना या गोष्टीबद्दल पुरेशी माहिती देऊन (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ पृष्ठ क्र. १०४ प्रमाणे) वर दिल्या प्रमाणे सरळ आडवी, सरळ उभी, सरळ, तिरपी, गोलाकार, अर्धवर्तुळाकार इत्यादी रेषांचा जास्तीत जास्त सराव करून घ्यावा.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • कोणताही एक किंवा दोन सोपे आकार (पॅटर्न) घेऊन पुन्हा पुन्हा काढण्याचा जास्तीत जास्त सराव करून घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> • भाषा व इतर विषय : अक्षर लेखनाचा पाया तयार होणे. सरवाने अक्षर सुंदर होण्यास मदत होते.

घटक : मातीकाम				
विषय : शिल्प उपघटक : चौकोन, गोल व त्रिकोण यांवर आधारित विविध आकार.	काय साध्य होईल? <ul style="list-style-type: none"> मातीत खेळतात, माती गोळा करतात, माती चाळतात, माती भिजवतात, माती मळतात व मातीपासून आकार तयार करतात. स्वनिर्मिती करतात. नवनिर्मितीचा आनंद घेतात. निरीक्षणशक्ती, एकाग्रता वाढीस लागते. 	अध्ययन अनुभव <p>परिसरात उपलब्ध असलेली माती चाळून मळण्यास सांगावी. त्यापासून चौकोन, गोल व त्रिकोण यांसारखे प्राथमिक आकार करून घ्यावेत.</p> <p>उदा. गोल या आकारापासून मणी, फळे, अळी इत्यादी. यांसारखे अनेक आकार त्यांच्या आवडीने व कल्पनेने तयार करण्यास सांगावे. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग २ पृष्ठ क्र. १०१ प्रमाणे) प्रमाणे कृती करून घ्यावी व विद्यार्थ्यांचे कौतुक करून त्यांच्या मातीकामास प्रोत्साहन द्यावे.</p>	मुक्त अभिव्यक्ती <ul style="list-style-type: none"> मातीच्या चौकोनी टोकळ्यावर पेन, रिफिल, काडी यापासून पोट निर्मिती करून घ्यावी. झालेल्या पोट निर्मितीवर बोट फिरवण्यास सांगावे. गुळगुळीत व खडबडीत स्पर्शज्ञान होईल. (पृष्ठ क्र. ७३ खेळू करू, शिकू प्रमाणे) मातीच्या वळ्या तयार करून त्यापासून चौकोन, गोल व त्रिकोण यांसारखे आकार करून घ्यावेत. 	विषय समवाय <ul style="list-style-type: none"> शारीरिक शिक्षण : मातीत खेळणे, माती गोळा करणे. परिसर अभ्यास भाग १ : माती चाळणे, माती भिजवणे, माती मळणे व मातीपासून आकार करणे, गुळगुळीत, खडबडीत हे स्पर्शज्ञान समजते. निरीक्षण व स्वनिर्मिती. गणित : चौकोन, गोल व त्रिकोण मातीचे आकार. भाषा : अनुभवाचे कथन
घटक : कागदकाम उपघटक : कागद कापणे, कागदाला घडी घालणे, कागद चिकटवणे.	<ul style="list-style-type: none"> चुरागळे, घडी घालणे व चिकटवणे क्रिया करतात. निरीक्षणशक्ती व एकाग्रता वाढीस लागते. कागदाच्या साहाय्याने नवनिर्मितीचा आनंद घेतात. कागदांच्या प्रकारांची माहिती करून घेतात. कल्पकता वाढीस लागते. 	विद्यार्थ्यांकडून घडीकाम व चिकटकाम करून घ्यावे. पुस्तकातील (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग २ पृष्ठ क्र. ९९ व १०० प्रमाणे) होडी, पेन स्टँड किंवा यासारख्या कोणत्याही दोन वस्तू रंगित कागदापासून तयार करून घ्याव्यात. तसेच कागदाची टोके एकमेकांना जोडून घडी नीट घालतात की नाही याकडे लक्ष द्यावे. प्रत्येक घडी आपणही त्यांच्यासोबत करावी. कागदांचा वापर करून जास्तीत जास्त घड्या शिकतील असे पहावे. मुलांना कृती करण्यास प्रोत्साहन द्यावे.	विद्यार्थ्यांना विविध कागद हाताळण्यास द्यावेत. कागदांच्या प्रकारांची माहिती करून द्यावी उदा. पतंगी कागद, घोटीव कागद, खाकी कागद इत्यादी.	<ul style="list-style-type: none"> गणिती : घडी घालणे, फाडणे यातून अर्धा, निम्मा या क्रियाशी समवाय साधतात. भाषा : शब्दसंग्रह वाढेल.

घटक : अन्य माध्यमांचे शिल्प उपघटक : दोरा, रंगीत लोकर किंवा सुतळीपासून शिल्पनिर्मिती.			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> दोरा, रंगीत लोकर किंवा सुतळीपासून शिल्पनिर्मिती करतात. कल्पनाशक्ती व आत्मविश्वास वाढतो. स्वावलंबन गुण वाढीस लागतो. 	<p>कागदावर हवे असलेले रेखाटन करून घ्यावे. त्या आकारावर दोरा, रंगीत लोकर किंवा सुतळी आकारप्रमाणे चिकटवून छान शिल्प तयार करून घ्यावे. विद्यार्थ्यांना परिसरात, घरात उपलब्ध निरुपयोगी साहित्याची जमवा-जमव करण्यास सांगावी व त्यापासून वरीलप्रमाणे वेगवेगळी शिल्पनिर्मिती करून घ्यावी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> विविध माध्यमात शिल्प करून घ्यावे. वेगळं शिल्प करणाऱ्या मुलांच्या शिल्पांचे कौतुक करावे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : चित्राकृतीतून वलयकृती रचना कशी होते हे सहज कळते. गणित : उभी रेषा, अर्धवर्तुळ, लांबट गोल हे आकार कळतात. पर्यावरण : पुनर्वापर करण्याची वृत्ती लहानपणापासून वाढीस लागते.
विषय : संगीत उपघटक : बडबडगीत (प्राणी व पक्ष्यांची गीते)			
घटक : गायन			
<ul style="list-style-type: none"> स्वर व लयीची जाण वाढते. निरीक्षणशक्ती व स्मरणशक्तीत वाढ होते. ध्वनींचा परिचय करून घेतात. 	<p>गीताची संकल्पना समजावून सांगावी. प्राण्यांचे, पक्ष्यांचे विविध आवाज आणि त्यांची वैशिष्ट्ये शोधण्यास विद्यार्थ्यांना प्रवृत्त करावे. निरीक्षण करण्यास सांगावे व त्याप्रमाणे आवाजाची नककल करून घ्यावी. तुम्हांला माहीत असणारी किंवा तुमच्या परिसरातील या प्रकारची बडबडगीते साभिनय म्हणून घ्यावीत. (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग २ पृष्ठ क्र. १०२ प्रमाणे)</p>	<ul style="list-style-type: none"> दृक-श्राव्य माध्यमातून पाहिलेली व ऐकलेली इतर बडबडगीते साभिनय सादर करणे. गीतातील आशयानुसार प्राणी, पक्षी, यांचा अभिनय करून गीत सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : प्राणी व पक्ष्यांच्या आवाजातील विविधता अनुभवतात. मराठी : प्राणी व पक्ष्यांची नावे सांगतात. गणित : संख्या मोजणे.

उपघटक : समूहगीत, राष्ट्रगीत, प्रार्थना			
काय साध्य होईल?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> समूहभावना, एकाग्रता यामध्ये वाढ होते. नवीन शब्दांची माहिती होते. लयबद्धता व प्रार्थनेतून शांतता अनुभवतात. 	<p>गीतांच्या अनुषंगाने प्रश्न विचारावेत. सांघिक गायनाची शिस्त सांगावी. नवीन शब्दांची माहिती द्यावी. आपला आवाज तालासुरात इतरांबरोबर मिसळण्याविषयी मार्गदर्शन करावे. मुलांना स्फूर्ती मिळेल अशा गीतांचा सराव घ्यावा. मुक्तपणे गाण्यास प्रवृत्त करावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रार्थना व समूहगीते सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग २ : देशभक्ती वाढीस लागते. भाषा : नवीन शब्दांची माहिती होते. विज्ञान : एकाग्रता वाढते. शारीरिक शिक्षण : संघभावना वाढीस लागते.
उपघटक : लोकगीत - शेतकरी गीत, निसर्गविषयक गीत			
<ul style="list-style-type: none"> व्यक्तिरेखेचा परिचय होतो. लोकगीतातील वेशभूषा व गोडवा समजतो. 	<p>लोकगीतातील व्यक्तिरेखा समजावून सांगावी. वेशभूषेचा परिचय होण्यासाठी विविध प्रश्न विचारावेत. चर्चा करून मुलांना त्यांचे मत मांडण्यास प्रवृत्त करावे. माहिती असलेल्या विविध गीतांचा सराव घ्यावा.</p>	<ul style="list-style-type: none"> घरातील व्यक्तींकडून शिकलेल्या लोकगीतांचे सादरीकरण करणे. टाळ्या वाजवून ठेक्यात गीत म्हणणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग २ : लोक-गीतातील व्यक्तिरेखेचा परिचय, वेशभूषेचा परिचय. परिसर अभ्यास भाग १ : निसर्गातील घटकांचा परिचय. मराठी : नवीन शब्द संग्रह, काव्यरचना, यमक इत्यादी.
उपघटक : स्वरालंकार.			
<ul style="list-style-type: none"> स्वरांची मूळ नावे सांगतात. स्वरांचे चढ-उतार समजतात. 	<p>स्वरांचा परिचय द्यावा, टाळी वाजवून स्वरालंकार म्हणून घ्यावेत. वाद्यातील स्वरांबरोबर आवाज कसा मिसळायचा याबद्दल माहिती द्यावी. आरोह अवरोहाप्रमाणे स्वरालंकारांचा सराव घ्यावा.</p>	<ul style="list-style-type: none"> हार्मोनियमच्या स्वरात आवाज मिसळून स्वरालंकारांचे गायन करणे. हाताने टाळी वाजवून ठेक्यात स्वरालंकार म्हणून घ्यावेत. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : मोजणे, बेरीज व वजाबाकीची क्रिया होते. भाषा : शब्दोच्चार सुधारतात.

काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
	<p>१. आरोह : सा रे ग म प ध नि सां अवरोह : सां नि ध प म ग रे सा</p> <p>२. आरोह : सासा रेरे ग म प ध नि सांसां अवरोह : सांसां निनि ध प म म ग रेरे सासा</p> <p>३. आरोह : सारे रेग म प ध धनि निसां अवरोह : सांनी निध ध प म म ग रेरे रसा</p>		
घटक : वादन			
<p>विषय : संगीत</p> <p>उपघटक : वादन परिचय.</p>			
<ul style="list-style-type: none"> हाताच्या टाळ्यांची लय समजते. नवनिर्मितीचा आनंद घेतात. 	<p>१ ते ८ अंकांच्या विविध रचना करून टाळ्यांचा सराव घ्यावा. टाळ्यातून निर्माण होणारी लय अनुभवणे. चित्रातील वाद्यांच्या नावांचा परिचय द्यावा.</p>	<ul style="list-style-type: none"> दैनंदिन वापरातील साधने वापरून आवाजाची निर्मिती करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> शारीरिक शिक्षण : अंकानुसार टाळ्या वाजवणे. गणित : अंक मोजणे.
उपघटक : पार्श्वसंगीत			
<ul style="list-style-type: none"> सामूहिक कृतीचा आनंद घेतात. आवाजाची नककल करतात. 	<p>नैसर्गिक आवाज व वाहनांचे आवाज बारकाईने ऐकवावेत. त्यावर चर्चा घडवून आणावी. विविध आवाजांची नककल करून घ्यावी. झाडांची पाने, वाळलेल्या शेंगा, रिकामे डबे, पट्टी इत्यादी उपलब्ध साधनांद्वारे पार्श्वसंगीताची निर्मिती करण्याविषयी माहिती द्यावी. प्रात्यक्षिक करून घ्यावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> चित्रातील वाद्यांची नावे सांगणे. वाहनांच्या आवाजांची नककल करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> भाषा : शब्दसंग्रह वाढतो. परिसर अभ्यास : निसर्गातील आवाज ऐकतात, वाहनांचे प्रकार समजतात.

विषय : संगीत घटक : नृत्य उपघटक : हालचाली (उज्या, हात व पायांच्या लयबद्ध हालचाली) (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग ३ पृष्ठ क्र. १०७, १०८ व १०९ प्रमाणे)			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> लयबद्ध हालचाली करतात, चालण्याचे प्रकार, अभिवादानाचे प्रकार करतात. कल्पकतेने कृतियुक्त हालचाली करतात. 	<p>परिसरातील कोणकोणत्या गोष्टींमध्ये लयबद्धता आहे? त्यांची नावे विचारून कृती करून घ्याव्यात. टाळ्या वाजवून लयबद्ध हालचाली करून घ्याव्यात. चालण्याचे प्रकार व अभिवादानाच्या पद्धती सांगाय्यात. कृतीतून आनंद मिळतो तेव्हा विद्यार्थी कल्पकतेने लयबद्ध हालचाली करतात.</p>	<ul style="list-style-type: none"> कोणत्याही गीतावर मुक्त आविष्कार पद्धतीने नृत्यातील आनंद घेत नृत्य हालचाली करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : परिसरातील घटकांचे निरीक्षण. शारीरिक शिक्षण : लयबद्ध हालचाली.
उपघटक : नृत्य परिचय (कोळीनृत्य)			
<ul style="list-style-type: none"> इतरांबरोबर समायोजन करतात. संगीत, नृत्यात रमतात. 	<p>लोकनृत्याचे विविध प्रकार व त्यांची वेशभूषा यांविषयी माहिती देऊन सराव घ्यावा. पायांचा ठेका व सामूहिक हालचाली यांविषयी माहिती द्यावी. साहित्यासह नृत्य करणे याविषयी चर्चा करावी. साहित्यासह नृत्यातील हालचाली करून घ्याव्यात. मुलांची कल्पकता लक्षात घेऊन नृत्य सादरीकरणाची संधी द्यावी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> विविध हालचालीतील समन्वय साधत कोळी गीतावर नृत्य करून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : समुद्र, भरती - ओहोटी, वेशभूषा इत्यादी माहिती मिळते. परिसर अभ्यास भाग २ : परंपरांविषयी माहिती. मराठी : नवीन शब्दांची ओळख. गणित : तालाचा ठेका व पायाचा ठेका यांचा समतोल राखतात.

उपघटक : अभिनय गीत (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग ३ पृष्ठ क्र. ११०)			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> लयबद्धता शिकतात. नात्यातील आदर बाळगतात. 	<p>हालचालीमधील, उड्यांमधील लयबद्धतेची जाणीव करून द्यावी. घरातील, कुटुंबातील बाहेरील व्यक्तींचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. त्यांच्या लयबद्ध हालचालींचा वापर नृत्यात करावा. विविध नाती समजावून सांगावीत. तुम्हांला माहीत असलेल्या बडबड गीतांवर अभिनयासह नृत्य सादरीकरण करून घ्यावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> एखाद्या कवितेतील किंवा गीतातील आशयानुसार अभिनयासह सादरीकरण करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : अंकांचे गणित, बेरीज, संख्याज्ञान. परिसर अभ्यास भाग १ : हालचालींचे निरीक्षण व लयबद्धता.
घटक : नाट्य			
विषय : नाट्य			
उपघटक : पायाभूत हालचाली.			
<ul style="list-style-type: none"> शरीराची लयबद्ध हालचाल करतात. देहबोलीद्वारे भाव व्यक्त करतात. 	<p>लयबद्ध हालचाली कशा असतात त्याबद्दल माहिती द्यावी. परिसरातील लयबद्ध हालचाली शोधण्यास सांगावे. देहबोलीद्वारे भावना व्यक्त करण्याविषयी माहिती द्यावी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> मुक्त हालचालींतून आत्मविश्वासाने भावना व्यक्त करणे. उदा. हसणे, रडणे, रुसणे, जेवणे इत्यादी. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास : परिसरातील घटकांचे निरीक्षण करतात. शारीरिक शिक्षण : सूचनेनुसार शारीरिक हालचाली करतात.

उपघटक : वाचिक अभिनय/अनुभव कथन.			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> स्पष्ट शब्दोच्चार करतात. बोलताना आवाजात चढ-उतार करतात. छोटे छोटे प्रसंग सांगतात. 	<p>वाक्यातील आशयानुसार आवाजातील चढ-उतार कसा करावा. याबद्दल माहिती द्यावी. आवाजातील चढ-उतारामुळे भावना कशा व्यक्त होतात. याबद्दल चर्चा करावी. एखादी गोष्ट सांगण्यास प्रोत्साहन द्यावे. कुटुंबातील किंवा परिसरातील एखाद्या प्रसंगाचे वर्णन/अनुभवकथन करण्यास सांगावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील एखाद्या प्रसंगाचे कथन करणे. उदा. भाजीवाला, फुगेवाला, दुकानदार यांच्याशी साधलेला संवाद. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास : आवाजातील चढ-उतार याबद्दल माहिती मिळते. भाषा - भाषिक विकास होतो.
उपघटक : एकात्मिक सादरीकरण.			
<ul style="list-style-type: none"> अनुकरण करतात. आत्मविश्वास वाढतो. 	<p>वर्नाट्यगृहाविषयी माहिती सांगावी. प्रसंग सादरीकरण हालचाली व देहबोलीचा वापर कसा करावा याबद्दल सांगावे. आशयानुसार अभिनय करून घ्यावा. मुक्त अभिनय सादरीकरणाची संधी द्यावी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> एखाद्या बालगीतावर वर्नाट्यगृहात समूहाने अभिनयासह सादरीकरण करणे. प्राणी, पक्षी यांच्यातील संवाद सादर करणे. भाजीवाला, फुगेवाला यांच्यातील संवाद सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> भाषा : संवाद साधतात. परिसर अभ्यास : निरीक्षण व अनुकरण करतात.
उपघटक : नेपथ्य व तांत्रिक अंगे			
<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील घटकांचे निरीक्षण करतात. नवनिर्मितीचा आनंद घेतात. 	<p>परिसरातील विविध घटकांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. नेपथ्य म्हणजे काय याबद्दल माहिती द्यावी. झाड, घर इत्यादी घटकांची कृती मुलांकडूनच करून घ्यावी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> झाड, घर, विहीर इत्यादी घटकांची कृती नाट्य प्रसंगात सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास : परिसरातील घटकांचे निरीक्षण करतात. विविध प्रकारची माहिती मिळते. गणित : उंच-ठेंगणा, जवळ-दूर, जाड-बारीक इत्यादी.

मूल्यमापन निर्देश

- निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रात्यक्षिक, कृती, उपक्रम इत्यादी.

संदर्भ सूची :

- खेळ करू शिकू (इ. पहिली ते तिसरी)
- कलाशिक्षण शिक्षक-पालक हस्तपुस्तिका (इ. पहिली ते आठवी)
- कलानिर्मिती व इतिहास (इ. आठवी)
- कला समेकित (Integrated) अधिगम (एनसीईआरटी)
- चित्रकला व रंगकाम कार्यशिक्षण हस्तपुस्तिका (इ. नववी)
- चित्रकला व रंगकाम कार्यशिक्षण हस्तपुस्तिका (इ. दहावी)
- स्व-विकास व कलारसास्वाद (इ. नववी व दहावी)
- Alternative Academic Calendar for Students April-2020 (NCERT)

महत्त्वाच्या सूचना :

- अध्ययन अनुभव रकान्यामध्ये सूचित करण्यात आलेले 'पृष्ठ क्र.....' हे संदर्भ (एकात्मिक पाठ्यपुस्तक इयत्ता दुसरी : भाग १ ते ३) या पुस्तिकेमधील आहेत.
- मुलांच्या चित्रात चुका काढू नये. ती त्यांची स्वतःची चित्रनिर्मिती असते. त्यातील भावना समजून घ्याव्यात. अधिक आवश्यकता वाटल्यास आवश्यक तेथे माहिती सांगावी.
- कोणतेही चित्र हे कमी दर्जाचे अथवा चुकीचे नसते. प्रत्येक कलाकृती ही उत्तमच असते हे मुलांमध्ये आपल्या कृतीतून व विचारांतून समजायला हवे.
- मुलांच्या कलाकृतींचे योग्य ते कौतुक व्हावे याकरिता **ओपन आर्ट गॅलरी व मुक्त भिंत** हा उपक्रम आपल्या वर्गाबाहेरील रिकाम्या जागेत राबवावा, जेथे मुले उत्स्फूर्तपणे कलानिर्मिती करू शकतील.
- मुलांसाठी त्यांच्या कलाकृतींच्या प्रदर्शनासाठी स्वतंत्र असा प्रदर्शन फलक (भित्तिफलक) असावा. जेथे मुलांच्या कलाकृतींचे नियमित प्रदर्शन होईल.
- मुलांना कलाकृती निर्माण करताना माध्यमांचे अथवा इतर कोणतेही बंधन घालू नये. त्यांच्या आवडीनुसार मुक्तपणे निर्मिती करण्यास त्यांना प्रोत्साहन द्यावे.
- कला ही मुलांमधील गुण विकसित करण्याचे प्रभावी माध्यम आहे. त्यांना कलाकृती ही स्वयंप्रेरणे व स्व-कल्पकतेने करू द्यावी. अति मार्गदर्शन, सूचना व बंधनामुळे कलाकृतींमधील व निर्मिती प्रक्रियेतील नैसर्गिकता व सहजता निघून जाण्याचा संभव असतो.

- काही वेळा कलाकृती निर्माण करताना आपणांस विविध टोकदार, धारदार साहित्याचा वापर करावा लागतो. अशा वेळी शिक्षकांनी आवश्यक ती काळजी घेण्यासंबंधीच्या सर्व सूचना मुलांना द्याव्यात.
- टोकदार, धारदार वस्तू वापरत असताना कामाव्यतिरिक्त त्या हातांत घेऊ अथवा उगीच इतरत्र फिरवू नये. या वस्तूंनी खेळू नये. अशा सूचना मुलांना द्याव्यात.
- चित्रणाच्या बाबतीत बघून काढणे येथे अपेक्षित नाही, तरी चित्रण करताना स्व-कल्पना, स्वयंप्रेरणा, स्व-निर्मितीस वाव द्यावा.
- एखादी चांगली कृती केल्यावर मुलांचे कौतुक झाले नाही, तर कृती चांगली असूनही कदाचित शेवटची असू शकते. याउलट भरभरून कौतुक झाले तर त्यांच्या मनी ती पुनःपुन्हा करण्याची उर्मी तयार होईल, चांगल्या गोष्टींची जाणीव होईल. एखादी चूक झाली, तर आपण लगेचच आक्रमक होतो. चांगले काम केले तर मुलांचे कौतुक करतोच असे नाही. सतत चांगल्या गोष्टींच्या कौतुकातून सकारात्मक विचारांची बीजे पेरली जातात. कौतुक करणे म्हणजे जीवन संजीवनीच असते.

पूरक साहित्य विकसन निर्मिती गट : यादी

मराठी : अभ्यासगट सदस्य

- डॉ. जगराम भटकर, प्र. प्राचार्य, भाषा विभाग प्रमुख, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे. सदस्य सचिव
- सविता वायाळ, विशेषाधिकारी, मराठी विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे. सदस्य
- अजित राक्षे अभ्यासगट समन्वयक
- संदीप वाक्चौरे सदस्य
- सचिन लोखंडे सदस्य
- डॉ. नंदा भोर सदस्य
- अभय गावडे सदस्य
- चैताली भोसले सदस्य

इंग्रजी : अभ्यासगट सदस्य

- डॉ. उज्ज्वल करवंदे, वरिष्ठ अधिव्याख्याता, प्रादेशिक विद्या प्राधिकरण, औरंगाबाद. सदस्य सचिव
- संतोष पवार, विशेषाधिकारी, इंग्रजी विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे. सदस्य
- संजीवनी नंदमित्र पवार अभ्यासगट समन्वयक
- डॉ. श्रुती प्रकाश चौधरी सदस्य
- राहुल काशिनाथ सुरवसे सदस्य
- मानसी मिलिंद भोसले सदस्य
- हर्षा विजय चव्हाण सदस्य
- मंजुषा सिद्धार्थ नंदेश्वर सदस्य
- प्रदीप मनोहर पाटील सदस्य
- ऊर्मिला साहेबराव शेळके सदस्य
- गजानन बबन बोटे सदस्य

गणित : अभ्यासगट सदस्य

- वृषाली नानासाहेब गायकवाड, अधिव्याख्याता, गणित विभाग, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे. सदस्य सचिव
- उज्ज्वला गोडबोले, विशेषाधिकारी, गणित विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे. सदस्य

• आण्णापा रावसाहेब परीट	अभ्यासगट समन्वयक
• रवींद्र महादेव येवले	सदस्य
• रामा विठोबा व्हन्याळकर	सदस्य
• संदीप पंचभाई	सदस्य
• सुवर्णा विश्वास देशपांडे	सदस्य
• सागर कृष्णराव काळे	सदस्य
• विशाल प्रकाश शेते	सदस्य
• मायावती महादेव पाटील	सदस्य
• सज्जन श्रीधर मागाडे	सदस्य

खेळू, करू, शिकू : अभ्यासगट सदस्य

• डॉ. शोभा खंदारे, उपसंचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.	सदस्य सचिव
• डॉ. अजयकुमार लोळगे, विशेषाधिकारी, कार्यानुभव विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे.	सदस्य
• विद्याधर सदानंद म्हात्रे	अभ्यासगट समन्वयक
• मुकुल माधवराव देशपांडे (गटप्रमुख : खेळू)	सदस्य
• प्रकाश कारभारी पारखे (गटप्रमुख : करू)	सदस्य
• सुनिल हिंदुराव देसाई (गटप्रमुख : शिकू)	सदस्य
• डॉ. अश्विन सुधाकरराव किनारकर	सदस्य
• अमोल अंबादास बोधे	सदस्य
• प्रकाश भाऊसाहेब नेटके	सदस्य
• निताली संभाजी हरगुडे	सदस्य
• प्रवीण शांताराम माळी	सदस्य
• नागसेन नरहरी भालेराव	सदस्य
• रश्मी मिलिंद राजपूरकर	सदस्य
• प्राजक्ता प्रकाश ढवळे	सदस्य
• प्रणिता कुमावत	सदस्य

